112. SZÁM

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

112. SZÁM

HIT TUDOMÁNY LELKIÉLET

NEVELÉS IRODALOM

BÖLCSELET JOG

FÖLDRAJZ TERMÉSZETTUDOMÁNY

TÖRTÉNELEM SOCIOLOGIA

ÉLETRAJZ UTIRAJZ

DR. ZOLTÁN VEREMUND

SZENT ANZELM

BUDAPEST
SZENT ISTVÁN TÁRSULAT KIADÁSA

SZENT ANZELM

IRTA

DR ZOLTÁN VEREMUND

BENCÉS FŐISKOLAI TANÁR

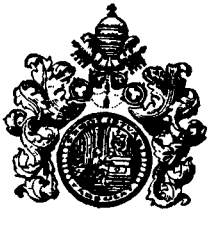

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA

BUDAPEST, 1934

Nihil obstat.

Dr. Michaël Marczell
censor dioecesanus.

Nr. 2705.

Imprimatur.

Strigonii, die 22. Sept. 1933.

Dr. Julius Machovich
vic. gen.

Nihil obstat.

Dr. Job Bánhegyi
censor archiabbatialis.

Nr. 763/1933.

Imprimi potest.

In Sacro Monte Pannoniae, die 14 Septembris a. D. 1933.

Chrysostomus
Archiabbas et Ordinarius.

Kiadja a Szent István-Társulat
Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t.
Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

ELŐSZÓ.

SODÁLATTAL tekintünk elmúlt idők szellemóriásaira, meghajtjuk elismerésünk zászlaját letűnt korok nagy államférfiai előtt. De tiszteletünk szeretettel párosul, ha a nagy idők nagy emberében a tudás és a közéleti nagyság mellett ott látjuk a rokonszenves lélek és jellem minden emberi gyöngeséggel megküzdő és az örökkévalóságba átnyúló diadalát is. Szent Anzelm élete ilyen nagyságot és diadalt tár elénk: a lélek győzelmét. A következőkben a korai középkor e legrokonszenvesebb alakjának «földi zarándokútját» mutatjuk be születésének kilencévszázados jubileuma alkalmából, egyszersmind rámutatunk arra a jelentőségére is, amely Szent Anzelmet a tudomány és szellem történetében megilleti.

Munkánkban a «Szent István Könyvek» célját tartottuk szem előtt és így arra szorítkoztunk, ami közérdekűségre tarthat számot: leginkább a Szent élettörténetének leírására. A Szent Anzelmmel kapcsolatos theológiai problémákat csak vázoltuk, vagy éppen érintettük. Forrásaink közül természetszerűleg az egykorú följegyzéseket használtuk fel legnagyobb mértékben, melyekben nincs is hiány. Eadmer bencés szerzetes (1064—1124) Szent Anzelm-életrajza (Vita S. Anselmi) és «Kortörténet»-e (Historia Novorum; l. irod.) bőséges anyagot szolgáltat. Eadmer a tanítvány szeretetével gyüjtött össze minden adatot nagy mesteréről és értékes életrajza mellett műveinek gazdag kultúrtörténeti kincseiért is hálával tartozik neki az utókor. Szent Anzelmmel ennek

egyik angliai útja alkalmával ismerkedett meg és ettől kezdve «elválaszthatatlan kísérője» és segítőtársa maradt mindvégig. Anzelm halála után (1109) kolostorába vonult vissza, de öt év mulva Randulphus, aki Anzelmet a canterburyi érseki székben követte, a skótországi St. Andrews püspökévé nevezte ki. Innen azonban nemsokára vissza kellett térnie, mert Sándor skót király nem nézte jó szemmel, hogy minden fontosabb egyházi ügyben a canterburyi érsekhez fordult tanácsért és őt prímásának ismerte el. Több életrajz mellett a Boldogságos Szűzről írt munkái is maradtak reánk, amelyek a középkori írók között előkelő helyet biztosítanak számára. A külön nem jelzett idézetek Eadmer «Életrajzá»-ból és «Kortörténet»-éből valók.

Egyéb forrásokat (köztük Salisbury János «Vita»-ját) inkább kiegészítésül használtunk fel, de annál bőségesebben igyekeztünk szóhoz juttatni magának Szent Anzelmnek írásait. Különösen Levelei azok, amelyek egyaránt hű tükrei egyéniségének és az eseményeknek.

E helyen is köszönetet mondok a Szent István-Társulatnak, hogy szíves előzékenységével lehetővé tette munkámnak a nehéz gazdasági viszonyok ellenére is a 900 esztendős jubileum alkalmából való megjelenését.

Pannonhalma, 1933 augusztus 1-én.

Dr. Zoltán Veremund.

I.

A CLUGNYI SZELLEM.

A XI. század történetét a szellemi, vallási és politikai szabadság után való vágyódás jellemzi. A század elején még a kor legjobbjain is erőt vesz a csüggetegség és sokan már a világ végének bekövetkezését is várják. A későbbi évtizedek azonban hatalmas lendületté, feszítő erővé váltják a szunnyadó energiákat, melyek végül is széttörik a lelkeket fogva tartó bilincseket. Megindul a küzdelem az Egyház szabadságáért: Nyugaton az investitúra és szimónia elleni törekvések alakjában, Keleten a Krisztus megváltó vérével megszentelt helyek visszahódítására irányuló hadjáratok formájában és minden vonalon az Egyház szellemi és erkölcsi színvonalának emelésében.

Az a világot átalakító szellemi megújhodás, mely a XI. század emberének figyelmét az istenire, az örökkévaló dolgokra irányította és amelynek sikerült felrázni a kort tespedtségéből és levertségéből, a clugnyi kolostorból indult hódító útjára. Az az intézmény, melyet nursiai Szent Benedek bölcsesége ültetett át Keletről a forrongás korát élő Nyugatra, most állott világtörténelmi feladatának magaslatán és virágzásának egyik legszebb korszakában. Newman bíboros a Nagy Szent Gergelytől Szent Bernátig terjedő kort bencés századoknak nevezte el, annyira a bencés szellem egyeduralma hatja át e csaknem 600 esztendőt vallási és egyetemes kulturális téren egyaránt. Szent Benedek szellemének ezt az egyedural-

mát a X. század elején Clugny vette át és hosszú időn keresztül gyakorolta. Csakhamar az egész Nyugaton a clugnyi kongregáció kolostorai lettek az életszentség és a tudomány otthonai.

Clugny ezt a nagyságát és hírnevét elsősorban apátjainak köszönhette, akik teljes mértékben felismerték és alkalmazták a benedeki szellem csodálatos erejét. Ez a szellem nem szorítkozott valamely szűken körülhatárolt munkakörre, hanem a kor és hely szükséglete szerint merített a külvilág számára is az Úr szolgálatának, a liturgiának ősforrásából. Az Istennel való kapcsolat a tiszta életben, a közösséggel való kapcsolat a kolostorban kitartó állhatatosságban nyilvánult meg és a szerzetesi élet összefogó, irányító gondolata az apát iránti engedelmesség volt. Azáltal, hogy a szerzetesi munka célja elsősorban a szűkebb szerzetescsaládot, a kolostort tartotta szem előtt, ennek gyümölcsei a nagy közösséget is részesíthették áldásaiban mind anyagi, mind szellemi téren. A kolostorban való megmaradás pedig rányomta a szerzetesek működésére az egység és a tartósság bélyegét.

909-ben kopogtatott társával Clugny kapuján egy Odó nevű toursi lovag, aki Isten szolgálatára akarta magát szentelni. Szándékának megvalósításához oly lelkesedéssel, buzgalommal és eredménnyel fogott, hogy Bennó, a kolostor első apátja, röviddel halála előtt, 926-ban, őt szemelte ki utódjának. Odó lett Clugny első szent apátja. Kolostorát második Montecassinóvá tette a Regulában előírt összeszedettség és szigorú hallgatás, az istentisztelet fényének emelése és messzemenő karitatív működés által. A szociális tevékenységet már egész rendszeresen gyakorolta. Külön testvér állott a vendégek szolgálatára, az alamizsnamesternek pedig a szegények gondozása volt a feladata. Igen szép gondolatot fejeztek ki azzal, hogy minden testvér halála után 30 napig részesült egy-egy szegény alamizsnában, egy-egy szerzetes halálának évfordulóján

pedig gazdagon megvendégelték a kolostor szegényeit. Az egyházi tized nagy részét a szegényekre fordították, akik ebből a pénzből ünnepnapokon húst is kaptak. Az idegenek elutazásukkor egy-egy tizesre számíthattak akkor, ha nem maradtak azon a vidéken és egy éven belül nem tértek vissza. Így megakadályozták az állandó koldulást. Karácsonyra ruhát és lábbelit kaptak a kolostor szegényei. Naponként kalácsot is sütöttek a kolostor konyháján az özvegyek, árvák és betegek számára, akik jobb ellátásban részesültek. Sőt nemcsak azok kaptak alamizsnát, akik a kolostort fölkeresték, hanem az alamizsnamesternek hetenként egyszer be is kellett járnia a környéket, hogy megtudakolja, van-e valahol beteg. Az ilyennek azután bort, könnyebb ételeket és más szükséges dolgokat vittek. A szociális tevékenység hagyománnyá vált Clugnyben és a XI. század közepének krónikása már sokkal nagyobb arányú szegénygondozásról tesz említést.

A Clugnyből kiáradó fény Odó utódai alatt sem homályosult el. Kongregációvá fejlődött és élén kétszáz esztendőn keresztül a legeszményibb férfiak állottak, akiknek megadatott az, hogy úgyszólván mindnyájan fiatalon, erejük teljességében kerültek az apáti székbe és így kormányzásuk folyamán maradandót alkothattak. Mindössze Szent Odó utóda, Aymard kormányozta a kolostort csak 7 évig, mert — miután megvakult és úgy gondolta, hogy vakon nem tudja többé fenntartani azt a vasfegyelmet, mely Clugny legfőbb erőforrása volt — lemondott. Utóda Szent Majolus lett, egy rendkívüli képességekkel megáldott férfiú, akinek már kolostorba lépése előtt felajánlottak egy érsekséget, mint Clugny apátnak pedig a pápai tiarát. Ő azonban inkább kolostorában maradt és onnan irányította az egész Nyugat szellemi életét pápák és császárok tanácsadójaként, úgyhogy működése nem sokban különbözött egy pápáétól. Szent Majolust Szent Odiló követte, aki a fleuryi Abbo szavai

szerint szintén «signifer religionis», «a vallás zászlótartója» volt. Nevéhez fűződik egyebek között a halottak napjának elterjesztése az egész Egyházban (998), a treuga Dei, az Isten békéjének bevezetése (1041) és a clugnyi zsinat megtartása, mely nagyszámú résztvevőjével messze kimagaslik a többi közül (1047). Utóda a 25 éves Hugó lett, aki 60 esztendeig állott a kongregáció élén. A franciaországi kolostorok ekkor már csaknem kivétel nélkül clugnyi szerzetesekből lett apátok vezetése alatt állottak; a megüresedett püspöki székeket is clugnyiekkel töltötték be. Mikor pedig egyik legkiválóbb clugnyi szerzetest, Hildebrandot, VII. Gergely néven pápává koronázták, a clugnyi szellem terjedésének úgyszólván semmi sem állott már útjában. A szellemi erő a pápai hatalommal egyesülve most már a kor nagy betegségeinek : az invesztitúrának és szimóniának meggyógyítására is reményt nyujtott.

A clugnyi szellem nem korlátozódott Franciaországra, hanem kiáradt a szomszédos országokra és új szerzetes-életet teremtett Normandiában is. Egymásután népesültek be a kolostorok clugnyi szerzetesekkel és épültek újak, melyek a clugnyi életet akarták megvalósítani. Az első normann alapítású kolostort Herluin, fényes világi pályafutás előtt álló normann származású nemes hívta életre. Harminchét éves korában oly ellenállhatatlan erővel érezte az isteni kegyelem hívását, hogy udvari életet, fényes jövőt és minden mást feledve elhatározta, hogy ezentúl csak lelkével és Istennel törődik. Szándékától semmiféle gúnyolódás sem tudta eltéríteni, pedig bőven lehetett benne része, mert mint életrajzírója, Giselbert, a későbbi westminsteri apát, megjegyzi, akkoriban hallatlan dolog volt Normandiában, hogy épkézláb lovag szerzetessé lett. Állhatatossága és szelídsége hűbérurát is megrendítette, úgyhogy valamennyi eddig élvezett javadalmát Herluinnak ajándékozta. Herluin rögtön

hozzáfogott kolostor építéséhez és amint az első szerzeteseket összegyüjtötte, 1034-ben Herbert lisieuxi püspökkel perjellé avattatta magát, majd három évvel később a kolostor apátja lett. Törhetetlen akaraterejét mutatja, hogy kitűnően elsajátította a latin nyelvet, noha először olvasni kellett megtanulnia. Az sem rettentette vissza, hogy nagy fáradsággal épített kolostora csakhamar tűzvész áldozata lett; mivel úgysem volt a közelben megfelelő ivóvizük, alkalmasabb hely keresésére indult és talált is ilyent a brionnei erdő völgyében egy patak mellett. Ettől nyerte a kolostor germán eredetű nevét (Bach, patak): Bec.

A Gondviselés ezt a helyet szánta a század legnagyobb fia, Szent Anzelm működésének kiinduló pontjául.

II.

AZ IFJÚKOR ÉVEI.

Szent Anzelm 1033-ban látta meg a napvilágot az északitáliai Augusta Praetoria városában, a mai Aostában. A hagyomány alapján ma is mutogatják még az idegennek azt a helyet, ahol a Szent szülőháza állott. Szülei — «a gyökér», mint életrajzírója mondja, «melyből az utód életefolyásában oly fényesen tündöklő életszentség sarjadt» — előkelő származású, jómódban élő nemesek voltak. Anzelmnek egyik érseksége folyamán írt leveléből (Ep. III, 65) kitűnik, hogy a savoiai ház őseivel, akiknek Aosta már akkor birtokuk volt, rokonságban állottak. Édesanyjának, Ermembergának szintén Aosta volt a szülővárosa, míg atyja, Gondulphus, Normandiából származott. A szülők jelleme homlokegyenest ellenkezett egymáséval. Gondulphus a középkori világi életet élő, költekező nemes típusa volt, vagyonával nem sokat törődött, úgyhogy sokan «nem bőkezű jótevőnek, hanem könnyelmű pazarlónak tartották», annak ellenére, hogy vagyonával sok jót is tett. Ezt az életmódot folytatta egészen élete végéig, amikor is kolostorba vonult, hogy legalább boldog halálra készülhessen elő. Ermemberga ellenben példaképe volt a családjának élő, házias, takarékos, jámbor édesanyának. Fiát korán megtanította Isten félelmére. A kis Anzelm lelkébe a jámbor édesanya szavai és az égbenyúló piemonti hegyek kitörölhetetlenül vésték be az első benyomásokat. Az édesanyai szeretet megtanította arra, hogy mindenütt Istent lássa

és keresse, aki az égben van és mindent kormányoz. Eadmer kedves epizódot mesél el Anzelm gyermekkorából. A kis Anzelm sokszor elnézte a távolban kéklő hegyeket, amelyek szinte egybeolvadtak az égboltozattal. Mivel azt hallotta édesanyjától, hogy az Isten az égben lakik, azon törte a fejét, hogy hogyan juthatna el a hegyeken keresztül Isten udvarába, mely rátámaszkodik a hegyek csúcsaira. És egy éjjel látomása volt. Megindult az Isten udvarába vezető hegy felé. Útközben síkságon kellett áthaladnia, ahol az égi király cselédjei dolgoztak. A gabonát gyüjtötték össze, de ezt hanyagul és tunyán végezték. A gyermeknek, akinek szíve tele volt az égi király lángoló szeretetével, fájt ez és elhatározta, hogy szólni fog királyának. Megmássza a hegyet és bejut a királyi udvarba. Az Urat egyedül találja asztalnokával: az egész cselédség az aratásnál van. Az Úr magához hívja a belépő gyermeket. Ez odalép hozzá és lábaihoz telepszik. Az Úr nyájasan megszólítja, kérdezgeti, ő meg felel a kérdésekre, ahogyan tud. Aztán megvendégelik: fényesen ragyogó kenyeret tesznek elébe és ő a király színe előtt jóllakik belőle.

Ez az álom mintegy Anzelm egész életét szimbolizálja. Mert hosszú, fáradságos utat kellett megtennie Szentünknek a messze távolban kéklő Istenhegyéig és közben sokszor magán is tapasztalnia kellett az emberek gonoszságát, míg mindezt a soha el nem múló, örök mennyei lakoma valóságában elmondhatta Urának, Istenének.

Hamarosan iskolába adják és társai, tanítói egyaránt megszeretik a szerény és jámbor gyermeket. Korán, még tizenöt éves sincs, elkezd arról gondolkodni, hogyan tudná életét Istennek legtetszőbb módon berendezni. Lelkét megkapja a szerzetesi élet gondolata. Vonzza az eszmény és elhatározza, hogy meg is valósítja. Egy, a családdal ismerős apáthoz fordul és arra kéri, hogy vegye

fel szerzetesei közé. De Anzelmnek korán meg kellett ismernie az életben tornyosuló nehézségeket és küzdelmeket, melyekben későbbi élete folyamán is oly bőven volt része. Az apát ugyanis látva, hogy az ifjú atyjának nincs tudomása a dologról, nem teljesíti a kérést. Anzelm nem mond le szándékáról, hanem arra kéri Istent, hogy bocsásson rá súlyos betegséget, mert így biztosra veszi, hogy egy haldokló kérését csak nem fogják megtagadni. Valóban súlyos betegségbe esik és az apáthoz küld, hogy legalább most vegye fel. De ez hajthatatlan maradt, mert, mint Eadmer mondja, aki át van hatva a középkori ember lelkét annyira jellemző Gondviselésbe vetett hittől: «a jövendőt ismerő Isten nem akarta ahhoz a helyhez kötni szolgáját. Irgalmasságának méhében már más helyeket jelölt ki számára, melyeket általa kívánt akaratára oktatni».

Egészsége helyreálltával elhatározza, hogy később fogja tervét megvalósítani. De a buzgóság tüze kezdett kialudni. Egészség, jólét, jövő mosolyogtak feléje és csábították le arról az útról, melyre már egyszer rálépett. Gondolatvilágából mindjobban kezdett tűnni a szerzetesi eszmény és helyette a világi életpálya választására gondolt. A tudományokban eddig szépen haladt előre, most azokat is kezdte elhanyagolni. Már ott tartott, hogy az egyedüli szempont, mely valamelyest meg tudta fékezni könnyelmű életmódjában, édesanyja iránti szeretete volt. De nemsokára ezt a támasztékot is elvesztette: Ermemberga meghalt és Anzelm «szívének hajója mintegy kormányát vesztve» hánykolódott az ifjúkor szenvedélyeitől felkorbácsolt tengeren. Atyja már nem tudta egyensúlyban tartani a zabolátlan lelket, hisz maga is inkább támogatásra szorult volna. Sőt: atyja kezdett gyűlölettel fordulni Anzelm felé és ettől fogva Anzelm számára annak a látszólagos békének is végeszakadt, mellyel eddig áltatta magát. Igyekszik atyját alázatosságával meg-

engesztelni, de annál mostohábbnak érzi maga iránt. Végül bármit is tesz, akár jót, akár rosszat, atyja gyűlölete csak növekszik irányában. Életét elviselhetetlennek találja és megérlelődik benne a terv, hogy elhagyja hazáját. Inkább búcsút mond az atyai háznak, mintsem magára vagy atyjára végzetes szerencsétlenséget zúdítson. Felkészül az útra és egy kísérőjével Cenis hegyén keresztül átkel az Alpokon. Közben minden élelmük elfogy és kénytelenek szomjúságukat hóval csillapítani. Anzelm úgy kimerül, hogy nem tudják útjukat folytatni. Mármár a legrosszabbra kell elkészülniök, mikor utolsó próbálkozásként még egyszer végigkutatják a poggyászt hordozó öszvér zsákját és nem várt módon kenyérre bukkannak. Ez új életerőt ad nekik és tovább folytathatják vándorlásukat Anzelmnek még nem sejtett célja : Bec felé.

Végképpen búcsút mondtak tehát az aostai hegyeknek és völgyeknek. Infelix Italia, quae talem perdit alumnum, kiált fel a középkori költő, mikor Anzelm életének ehhez a szakához ér, boldogtalan Itália, melynek ily fiát kell elvesztenie ! De Anzelm nem volt az egyedüli, aki Itália kék ege alatt született és tündöklő fénnyel másutt ragyogott ; annak a skolasztikának, melynek ő volt az előfutára, két másik fejedelmi alakja is Itáliából került ki, Aquinói Szent Tamás és Szent Bonaventura.

Anzelm hosszú vándorlásának és bolyongásának a Cenis hegyén való átkelés az egyetlen epizódja, melyet az egykorú források leírnak. Az utána következő három évről csak annyit tudunk, hogy előbb Burgundiában, majd Galliában és végül Normandiában töltötte, ahol Avranche iskoláiról és tudományáról híres hely volt. Itt ismerkedett meg és kötött szoros barátságot Hugóval, egy avranchei ifjú nemessel s ez a barátság egész életében elkísérte és különösen szomorú napjaiban nagy vigasztalást jelentett Anzelmnek. A tudomány volt az

a kapocs, mely a két barátot összefűzte, hiszen, Salisbury János szerint a tudományszomj adta Anzelm kezébe a vándorbotot és az vezette Avrancheba is (v. ö. Migne P. L. 199, 1040. l.).

Édesanyjának, a jámbor Ermembergának öröksége, a gyermeki hit és Hugóval kötött barátsága óvta meg Anzelmet az ebben az időben Nyugaton már felburjánzott racionalizmus veszedelmeivel szemben. Sőt a Gondviselés talán azáltal akarta előkészíteni őt arra a nagy munkára, melyet korának hitetlensége ellenében kellett végeznie, hogy megismertette vele ezeket a szellemi áramlatokat is. A későbbi egyháztanítónak volt szüksége erre.

Anzelm Avrancheban hallott először a beci kolostorról.

Herluin apát életszentsége ugyanis nem maradt véka alá rejtve. Híre messze földeket bejárt és mindenütt ismertté tette a beci kolostort. Már az új helyen is felépült a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt templom és Herluin hősiesen igyekezett megállni helyét a kolostor növekedésével gyarapodó gondokkal szemben. De annyira lefoglalták a kolostor külső ügyei, hogy a belső élet hanyatlásától kellett tartania. Segítőtárs után nézett. Ezt Lanfrancusban, a híres paviai jogtudósban találta meg, aki éppen akkor kért bebocsátást és fölvételt a kolostorba. Miután Bolognában alapos kiképzést nyert a tudományokban, szülővárosába, Paviába tért vissza, ahol atyja helyére választották meg a város bírái közé. Ezen az úton csakhamar nagy hírnévre tett szert és ekkor elhatározta, hogy hivatalának gyakorlásával felhagy és tanítványokat gyüjt maga köré. Pavia azonban hamarosan szűknek bizonyult Lanfrancus számára. Mivel hallotta, hogy Galliában tanítómesterekben nagy hiány van, tanítványainak seregétől kísérve 1040-ben Galliába tette át iskoláját és Avrancheban telepedett meg. Itt filozófiával is kezdett foglalkozni, hogy kielégíthesse a maga-

sabb műveltségre törekvők igényeit, majd ezzel kapcsolatban az isteni tudományok iránt is fölébredt érdeklődése. Ezekbe elmélyedve lassanként rájött arra, hogy haszontalanság és hiúság volt eddigi élete. Elfogta a visszavonulásban töltött élet utáni vágy és Istent akarta szolgálni csöndben és ismeretlenségben. Elindult Rouenba. Útközben azonban rablók támadták meg, mindenéből kifosztották, csak ruháját hagyták meg. Lanfrancus most visszaemlékezett arra, hogy Nagy Szent Gergelynél olvasta egy itáliai utas kirablásának történetét, akitől útonállók elvették lovát. Mikor a kirabolt utas a Szentírás szava szerint ostorát is odaadta a rablóknak, ezek annyira megilletődtek, hogy a lovát is visszaadták. Lanfrancus megkísérelte, hogy ő is ezen a módon kapjon vissza mindent és felajánlotta ruháját is. Ámde a rablók a megszégyenítő jószívűség helyett gúnyt láttak ebben, Lanfrancusról lehúzták ruháját és odakötözték egy fához. A hosszú éjszaka folyamán, melyet az erdőben kellett ezen mód töltenie, elgondolkozhatott, hogy miért nem járt ő is úgy, mint mások, akik hasonlót tettek. Meg kellett állapítania magában, hogy őt pusztán anyagi érdekek vezették és a Szentírás intelmét nem szívlelte meg igazán. Imádkozni próbált és Isten dicsőítésébe akart fogni, mert tudta, hogy az istenfélő lelkek így szoktak tenni nyomorúságuk közepette. De erre nem volt képes. És ekkor szent fogadást tett Istennek, hogy, ha ebből az életveszélyből kiszabadul, életét fenntartás nélkül neki szenteli. Másnap azután arra haladó vándorok szabadították ki. Megkérdezte tőlük, melyik a legszegényebb kolostor a vidéken. Azok minden habozás nélkül Becet mondották annak és Lanfrancus egyenest odatartott. Herluin örömmel fogadta szerzetesei közé, de öröme még nagyobb lett, mikor megtudta, hogy Lanfrancusban milyen kiváló tanítómestert fogadott be. Lanfrancus minden erejével igyekezett elsajátítani azt a művészetet, mely-

nek hiányát olyan fájdalmasan tapasztalta, az Istennel való társalgást és a lélek tudományát. Három évet töltött ebben a tökéletes visszavonultságban, úgyhogy a világ, melynek nemrégen még ünnepelt fia volt, azt hitte, hogy meghalt. Csak mikor Herluin kérésére mint perjel átvette a szerzetesek szellemi életének irányítását, özönlöttek ismét a tanítványok nemcsak a környékről, hanem Angliából, Németországból, sőt még Itáliából is a régen holtnak hitt mesterhez. Minden tanulni vágyó ott időzhetett a kolostorban, ameddig akart és oktatást nyert a világi és az isteni tudományokban. A kortársak a régi Athén szellemi életét látták újraébredni Becben és a kolostor híre napról-napra nőtt.

Lanfrancus hírneve vonzotta Anzelmet is Avranchesből Becbe. Inkább csak a kíváncsiság vitte oda, de amint látta, hogy milyen pezsgő élet folyik Becben és megismerte Lanfrancus rokonszenves egyéniségét, újra kedvet kapott régen abbahagyott tanulmányainak folytatására. Fáradhatatlan szorgalommal látott munkához és kiváló tehetsége révén hamarosan Lanfrancus mester legkedvesebb tanítványává lett. Nemcsak a Lanfrancustól megszabott feladatát végezte el, hanem maga is oktatott másokat. A sok virrasztás, böjtölés, — sokszor még az étkezésről is megfeledkezett munkájában — az éjjel-nappal való tanulás fáradalmai azután eszébe juttatták Anzelmnek ifjúkori tervét, hogy szerzetessé lesz. Hiszen akkor sem kell többet szenvednie és keményebb dolgokat elviselnie, mondogatta magában és legalább bizonyos lehet munkájának érdeme felől, míg így nem. Csak azon tünődött még, hogy melyik kolostorba lépjen be. Mások okulására később sokszor elmondotta, hogy miért habozott. «Ha Clugnyben vagy Becben leszek szerzetes, az egész idő, amit tanulásra fordítottam, kárbavész», gondolta. «Mert Clugnyben a kolostor munkaköre, Becben Lanfrancus kiváló bölcsesége mellett hasznavehetetlennek fogok bi-

zonyulni. Olyan helyen fogom tehát szándékomat megvalósítani, ahol egyaránt meg tudom mutatni tudományomat és tudok másoknak használni.» Majd hozzátette : «Még nem fékeztem meg magam és nem vetettem meg a világot. Épp ezért nem is vettem észre, mily kárhozatos volt az, amit a felebaráti szeretet buzgóságának véltem». Később azonban magába tért és ráeszmélt arra, hogy Krisztus követése elsősorban alázatosságot kíván. «Hogyan», úgymond, «szerzetesnek lenni annyi, mint másoknak elébe helyeztetni, mások tiszteletét, magasztalását keresni? Minden önhittségről lemondva ott légy szerzetes, ahol — amint méltányos is — mindenkinek utána helyeznek Istenért, ahol mindenkinél csekélyebbnek látszol, ahol senki sem becsül semmire. Ez Becben valósulhat meg legjobban. Ott nem lesz semmi tekintélyem, hiszen ott van az, aki mindenkit felülmúló tudományának fényében mindenkinek elégséges, mindenki előtt tiszteletreméltó és kedves. Ott fogok tehát békét találni, ott egyedül Isten lesz célom, elmélkedésem tárgya csupán az Ő szeretete, boldogító jelenlétének állandó tudata pedig áldásthozó vigasztalásom és gazdagságom.» És, mint Eadmer hozzáteszi, ezentúl minden gondolata és vágya tervének megvalósítására irányult.

De még mindig ingadozott az Istennek szentelt élet három formája között, hogy tudnillik kolostorba lépjen-e, vagy remete legyen, vagy pedig a világban a szegények gondozásában vegye ki részét. Mert atyja meghalt és az örökség, melyet Anzelmre hagyott, lehetővé tette volna ezt az utóbbit is. A Szentírás intelmére gondolt : «mindent tégy tanáccsal és nem fogod megbánni tettedet» (Préd. 32, 24) és Lanfrancusnak feltárta habozását. A mester azonban vonakodik a végleges döntést kimondani és azt tanácsolja Anzelmnek, hogy azt a püspököt kérdezzék meg, akinek megyéjéhez a kolostor tartozott. Maga kíséri el kedves tanítványát Maurilius roueni érsekhez. Eadmer

elmondja, hogy Anzelm oly fenntartás nélkül rábízta magát Lanfrancusra, hogy kész lett volna parancsára letelepedni az útközben levő erdőben is és onnan soha többet ki nem jönni. Mauriliushoz érve előadták neki jövetelük okát és kérték ítéletét. Az érsek a kolostorbalépés mellett döntött. Így lett Anzelm 1060-ban, huszonhét éves korában a beci kolostor tagja.

III.

A BECI KOLOSTORBAN.

Az ifjú, aki őszinte istenkereső lélekkel lépte át a kolostor küszöbét, hogy a magányban Istennek éljen és megvesse a világ dicsőségét, még nem sejtette, hogy ez a lépés számára valamennyi kortársát felülmúló dicsőség kezdetét jelenti. Több mint harminc évet töltött Becben és ezalatt még honfitársának, Lanfrancusnak, hírét is elhomályosította tudományával és életszentségével. A beci apátság történetének az a legszebb fejezete, melyet Anzelm írt meg életével részint mint egyszerű szerzetes és perjel, részint mint apát. Magával hozta az itáliai Alpesek fenséges levegőjét, melynek magasságában nem fél a havasi gyopár a szelek ostromától, hanem annál szívósabban kapaszkodik a sziklás talajba, mennél inkább dühöng a vihar. Az ifjúkor megpróbáltatásai megedzették Anzelm lelkét, amelynek most gyöngédsége és egyúttal szívóssága is akadálytalan fejlődésnek indulhatott. Hiszen önmagát teljesen Istennek adta át és a visszavonultság csendjében töltött évek alkalmat nyujtottak az isteni kegyelem működésének arra, hogy a szomjas szántóföldre hulló tavaszi esőhöz hasonlóan termékenyítse meg fogékony lelkét. Salisbury János az eszményi szerzetest dícsőíti Anzelmben (Vita S. Ans. i. h. c. 2). Az imádság, a munka, a felebaráti szeretet gyakorlása kifejlesztették benne a legszerencsésebb, egymást harmónikusan kiegészítő tulajdonságokat. Bölcselő és misztikus, tanítómester és a vallási élet megújítója, világraszóló működést fejt ki, mint

Szent Bernát és a szemlélődésből meríti az erőt hozzá. Mint elöljáró pedig egyaránt szigorú és jóságos, aki a szükséghez képest tanáccsal szolgál, vagy tekintélyével él. P. Rosa a szerzetesi intézmény apológiájának nevezi Anzelm életének ezt a korszakát (S. Ans. de Cant. 45 s köv. ll.). És valóban, Anzelm későbbi, kivételes arányokban kibontakozó működésének gyökerei ide nyúlnak vissza. Anzelm megismeri az eszményi szerzeteséletet, amely szakadatlan munkából, imádságból, tanulásból tevődik össze s amelyet a szeretet és a testvéri egyetértés aranyszálai tartanak együtt. Nincs még egy emberi intézmény, mely ennyire a maga szolgálatába tudná állítani a lélek és szellem képességeit és meg tudná őrizni eszményeit a maguk eredeti tisztaságában, és amely éppen ezért oly hatalmas eredményeket tudna felmutatni minden téren, mint éppen a szerzetesség. Számol az emberi gyöngeségekkel és hibákkal, de teljes mértékben felhasználhatja az emberi cselekvés legnagyobb erőforrását, a szabadakaratot.

Magának Anzelmnek a szerzeteséletről való felfogását jellemzően írja le Eadmer, mikor a Szent egy lázálmát beszéli el. Még ilyenkor is a természetfölötti világgal foglalkozott. «Mikor a bágyadtság már kissé alább hagyott» írja Eadmer, «magánkívül ragadtatva, sebesen tovarohanó folyót látott, amelybe az egész földkerekségnek szennyvize ömlött belé. Ijesztő látvány volt az örvénylő és mocskos, minden tisztátalanságot elnyelő víz. Elragadott mindent, amihez csak hozzáért és egyaránt sodort magával férfiakat és nőket, gazdagokat és szegényeket. Szánalom fogta el Anzelmet, amint megpillantotta a szennyes áradatot és megkérdezte, hogy miből élnek és mivel csillapítják szomjukat azok, akiket ez az áradat magával sodor. És azt a választ kapta, hogy abból a vízből élnek és abban találják gyönyörűségüket, amely magával ragadja őket. Hogyan, kiáltott fel Anzelm méltatlankodva, nem kellene magát az emberiség szégyenének

tartania, aki ilyen táplálékkal töltekezik? Ne csodálkozzál, szólt kísérője, ez, amit látsz, a világ folyama : a tisztaságra hivatott emberek hagyják magukat benne árjától tovahömpölygetni. Akarod talán, tette hozzá, azt is látni, mi az igazi szerzetesség? Anzelm igenlő válaszára elvezette őt egy hatalmas, tágas kolostor sövénnyel körülvett kertjébe és így szólt : Tekints körül ! Anzelm körülnézett és látta, hogy a kolostor falai ragyogó, színtiszta ezüsttel vannak bevonva. Még a kert eleven, friss füve is ezüstből volt : lágy és oly szép, hogy minden emberi fogalmat felülmúlt. Ez is, épúgy, mint más fűszál, szelíden meghajolt az alatt, aki rajta megállt és amint elmentek róla, rögtön fölegyenesedett. Pompás volt az egész hely és derült vidámságot árasztott maga körül ; Anzelm ezt választotta hát magának állandó lakóhelyül . . . Megértette a látomásokat és elmélkedni kezdett róluk. Amennyire irtózott az egyiknek borzalmasságától, annyival inkább igyekezett a másiknak szépségén felüdülni. Minden erejét arra fordította tehát, hogy igazi szerzetes legyen, a szerzetesi életet igazán megismerje és másokkal is megismertesse. Várakozásában nem is csalatkozott.»

Anzelm szívből megszerette a szerzeteséletet és a Becben töltött szép évekre mindig szeretettel gondol vissza. Még canterburyi érsek korában sem tudja elfelejteni a beci kolostort. «Nem lenne elég helyem egy levélben, szeretteim» írja utódjának, Vilmos apátnak, «ha ki akarnám önteni előttetek szívemet, ha pedig arra határozom magamat, hogy rövid leszek, érzelmeimet nem elégíti ki. De megnyugtat e kétségben a ti lelkiismeretetek, mely megmondja nektek, hogy mennyire és mily őszintén szerettelek benneteket és mennyire vágyakozom utánatok. Amíg veletek voltam, mindig csak előhaladástokra volt gondom. Ha nem is mindnyájan tudjátok ezt tapasztalatból, mert Isten megnövelte számotokat, mióta eltávoztam közületek, megtudhatjátok azoktól, akik ezt tapasz-

talták. Ne kételkedjetek abban, hogy épúgy szeretem az ágakat is, bármennyire meg is sokasodjanak, mint a gyökeret. Mindnyájatokat, akár előttem, akár utánam születettek, mint édesanyám gyermekeit és mint édestestvéreimet ölellek át szívemben és szeretlek... Bármennyire távol legyek is testben, fészkemet, a beci közösséget, valamennyi fiókájával együtt szívemben hordom és minden imádságomban, vágyamban bemutatom Istennek.» (Ep. III. 156.)

Külső eseményekben nem volt gazdag ez a három beci év, Eadmer is hamar átsiklik rajta. De annál nagyobb jelentősége van annak a néhány egyszerű szónak, amelyet Anzelm életének e szakáról mond: «Anzelm, a fiatal szerzetes, szent vágytól égve, a legbuzgóbbak életét igyekezett követni és oly odaadással szolgált Istennek, hogy csakhamar ő maga lehetett azoknak példaképe, akik a testületben buzgón akartak élni. Így telt el három esztendő, miközben napról-napra előrehaladt a tökéletességben és lelki nagysága miatt lassanként tisztelni kezdték». Csakhamar kitűnt, hogy Anzelm a legszerencsésebb módon egyesíti magában Herluin életszentségét és Lanfrancus tudományát. Így misem volt természetesebb, mint az, hogy Herluin a megüresedett perjeli székbe őt választotta maga mellé. II. Vilmos, Normandia hercege, ugyanis Caënben Szent István vértanu tiszteletére kolostort alapított és ennek élére Lanfrancust szemelte ki, aki vonakodott ugyan elfogadni az apáti méltóságot, de II. Sándor pápa parancsának engedelmeskednie kellett.

Az ekként megüresedett perjeli székbe tehát Anzelm került alig harmincéves korában, 1063-ban. Anzelmre nehéz feladat hárult. Ugyanis a kolostorba is befészkelődő emberi gyarlóság nem akart Anzelm perjelségébe belenyugodni. Az idősebb szerzetesek irígykedve néztek a fiatal perjelre, hiszen a kolostorbalépés sorrendje szerint

őket illette volna a perjelség, a fiatalok pedig daccal fordultak ellene. Anzelm számára az elöljáró tiszte valóban nem jelentett mást, mint mások szolgálatát. Csak így sikerült elérnie, hogy a kolostor belső élete, — a fegyelem és a tanulmányok — melynek vezetését Herluin a perjelséggel ráruházta, nem szenvedett hajótörést és már ekkor kibontakozó életszentségének bizonyítéka, hogy a lehetetlennek látszó feladatot megoldotta. Szellemi vezetése alatt a kolostor új virágzásnak indult.

Megkettőzött buzgósággal mélyedt el a lelkiéletben, mert jól tudta, hogy nehéz tisztének hordozásához csak Istentől kaphat erőt. «A világot és annak minden ügyétbaját teljesen száműzte gondolatvilágából, írja Eadmer. Egyedül Istennel és az égiekkel volt állandóan elfoglalva.» Az Isten ismeretéből fakadt aztán az emberi szív ismerete is. Mindenkinek lelke mélyéig látott és aki őt beszélni hallotta, érezte, hogy ismeri szívének legelrejtettebb titkait. Anzelm fölfedte hallgatói előtt a hibák gyökerét, de nem hallgatta el azt sem, ha fejlődést látott és tanította őket, hogyan kell kerülni a bűnt és szert tenni az erényekre. «Nem kételkedhetünk», olvassuk életrajzában, «hogy szívét maga a jó tanács Lelke, a Szentlélek irányította. Előbb fáradtak el hallgatói a figyelemben, mint ő a szent intelmekben és tanításokban. És amit Szent Mártonról mondanak, hogy t. i. mindig csak Krisztusról vagy az igazságosságról, vagy pedig olyasmiről beszélt, ami az igaz életre vonatkozik, kétségkívül róla is elmondhatjuk minden túlzás nélkül.» Mindenkinek mindene igyekezett lenni és azokkal szemben, akik gyűlölték a békét, békességes volt, a gáncsokat a testvéri szeretet szolgálataival viszonozta, mert inkább akarta a rosszat jóval legyőzni, mintsem rajta vegyen erőt a gonoszság. Célját sikerült is elérnie, mert amint meggyőződtek róla a gyűlölködők, hogy önzetlen szeretetet gyanusítottak meg, az ellenséges érzület Anzelm irányában lassanként el-

párolgott és a gyűlölködés helyét szeretet és ragaszkodás váltotta fel.

Legnagyobb gondja a fiatalok nevelése volt. Ismerte a nevelés fontosságát. A hajlékonyan lágy viaszhoz hasonlította az ifjú lelket, mely annak a pecsétnek alakját veszi fel, melyet rányomnak. Mert, ha a viasz túlságosan lágy, akkor a pecsét alakját nem tartja meg. Ilyen a gyermek lelke, aki még a jót sem tudja a rossztól megkülönböztetni, annál kevésbbé képes megérteni a lelkieket. Ha viszont a viasz túlságosan kemény, mint az olyan ember lelke, aki gyermekségétől kezdve késő öregségéig a világ hiúságai közepette élt és elvesztette fogékonyságát a magasabbrendű javak iránt, az ilyent hiába kísérelnők meggyőzni az isteni szemlélődés magasztosságáról és hiába akarnók a mennyei titkok kutatására tanítani : az ilyen lélek megcsontosodott keménysége többé nem alakítható. A két véglet között az ifjú lelke áll, amelyben a hajlékonyság és a szilárdság kellő mértékben összhangban van meg. «Ezt tartom magam is szem előtt», mondogatta, «ezért vigyázok nagyobb gonddal az ifjakra és igyekszem belőlük még a bűnnek csiráját is kiirtani, hogy később aztán a szent erények gyakorlásában kellő jártasságuk legyen és így a lelki ember képe alakuljon ki bennük.»

Azonban amennyire csak lehetett, kerülte az erőszakos eszközök alkalmazását. Tanulságos erre vonatkozólag az a beszélgetése, melyet egy apáttal folytatott a nevelésről. Ez arról panaszkodott neki, hogy hiába ütikverik éjjel-nappal a gondjaikra bízott gyermekeket és ifjakat, semmire sem mennek velük. «Hogyan?» kiáltott fel Anzelm, «állandóan veritek őket? És milyenek lesznek, ha felnőnek?» «Ostobák és állatiasak», válaszolt az apát. «Miért pazaroljátok hát táplálektokat, ha emberekből vadállatokat neveltek», kérdezte Anzelm. «Hát tehetünk mi arról», szólt az apát, «hiszen minden eszközzel kényszerítjük őket, hogy előmenetelt tegyenek, de nem

érünk el velük semmit.» «Kényszerítitek őket? Mondd csak, ha fiatal fát ültetsz el kertedben és azt minden oldalról körülzárod, hogy ágait semmiképpen se tudja szétterjeszteni, milyen fa lesz belőle, ha néhány év mulva kiszabadítod? Minden bizonnyal terméketlen korcs, össze-vissza kuszált ágakkal. És kinek a hibájából, ha nem a tiédből, mert túlságosan bezártad? Ép így tesztek a fiúkkal, pedig a szülők felajánlása őket is elültette az Egyház kertjébe, hogy növekedjenek és gyümölcsöt teremjenek Istennek. Ti azonban mindenféle ijesztgetéssel, veréssel annyira elzárjátok őket mindenfelől, hogy szabad fejlődésüket teljesen megakadályozzátok. Mivel tehát oktalanul elnyomjátok őket, gonosz és — tövises ágak módjára — össze-vissza gabalyodott gondolatok gyűlnek fel bennük. Ezeket ápolják magukban, ezekkel foglalkoznak és annyira megkérgesednek, hogy makacs szívre talál minden, ami javításukra szolgálhatna. Innen van azután az, hogy — mivel semmi szeretetet, gyöngédséget, jóindulatot, vagy kedvességet nem tapasztalnak maguk iránt — nem hiszik el, hogy jót akartok velük, hanem minden tettetekről azt gondolják, hogy gyűlöletből és haragból történt. Így lesz szomorú valósággá, hogy testük növekedésével együtt gyarapodik bennük a gyűlölet és a mindenben rosszat sejtő gyanakodás; hogy mindig hajlandók a rosszra és készek a bűnre. Senki iránt sem nevelték őket szeretetre, ezért mindenkire csak összeráncolt homlokkal és ferde szemmel tudnak nézni. De az Istenért, mondjátok, miért vagytok annyira ellenséges indulattal irántuk? Nem emberek-e ők is? Nem ugyanannak a természetnek a részesei-e, mint ti? Szeretnétek, ha az ő helyükben lennétek? De egy más kérdést. Csupán veréssel és korbácscsal akarjátok őket jó erkölcsökre nevelni? Hát láttatok már valaha művészt, aki az arany- vagy ezüsttömbből csupán hatalmas kalapácsütésekkel szép szobrot alakí-

tott volna? Hogy a helyes forma alakuljon ki az anyagból, majd erősen rászorítja szerszámát és ráüt, majd gyöngéden illeszti hozzá és úgy alakítja, csiszolja. Éppen így kell nektek is — ha fiaitokból embereket akartok faragni — az ütlegek fájdalmát az atyai jóság és szelídség balzsamával csillapítanotok». Az apát, aki eddig egészen másképp gondolkozott a nevelésről, még nem tud belenyugodni abba, hogy másképpen is lehet a gyermekeknél eredményt remélni, mint szigorúsággal. «Hiszen azon fáradozunk, hogy komoly és érett erkölcsökre szorítsuk őket», veti közbe. «Minden bizonnyal», válaszol Anzelm. «Kenyér és bármilyen szilárd étel hasznos és jó annak, aki megbírja. De tápláld vele a csecsemőt és vond meg tőle a tejet, meglátod, belepusztul, ahelyett, hogy megerősödnék tőle. Miért? Ez oly világos, hogy nem is kell rá szót vesztegetnem. Erre azonban jól ügyelj : amint a törékeny és az edzett test más-más ételt kíván, épúgy a gyönge és az erős lélek is más és más táplálékra szorul. Az erős szívesen vesz magához szilárd ételt, amilyenek : tűrni a megpróbáltatásokban, idegen jószágot meg nem kívánni, annak, aki egyik orcáját megüti, a másikat is odanyujtani, az ellenségért imádkozni, a gyűlölködőket szeretni és hasonlók, ezek valók neki. De a törékeny és az Isten szolgálatában még gyenge léleknek tejre van szüksége : mások szelídségére, jóságára, jókedvű biztatására, szerető támogatására és effélékre szorul rá. Ha így alkalmazkodtok az erősökhöz és gyöngékhez, akiket gondjaitokra bíztak, akkor Isten kegyelmével, amennyire rajtatok áll, valamennyiöket megnyeritek Istennek.» Az apát felsóhajtott és így szólt : «Valóban, mi letértünk az igazság útjáról és a megkülönböztetés világossága nem világított nekünk». És Anzelm lábaihoz borult, megvallotta, hogy vétkezett, bocsánatát kérte a multért és javulást fogadott a jövőre vonatkozólag.

Anzelmnek elég alkalma nyilott, hogy ezeket az elve-

ket maga is gyakorolja. Volt a kolostorban egy Osbernus nevű ifjú, akit nagy tehetsége szép reményekre jogosított ugyan, de féktelen természete sok gondot okozott előljáróinak. Gyűlölte Anzelmet és szinte kedve telt abban, hogy szomorúságot okozhat neki. Anzelm azonban úgy tett, mintha ezt nem venné észre és jóval többet engedett meg neki, mint a többieknek. Ezáltal elérte azt, hogy Osbernus gyűlölete lassanként megszűnt. Amint Anzelm ezt észrevette, szeretettel fordult hozzá és minden alkalmat felhasznált, hogy kimutassa szeretetét. Sikerült az ifjú bizalmát megnyernie, aki már a saját jószántából is kezdte fékezni zabolátlanságát, pajkosságait abbahagyta és szeretettel hallgatta meg Anzelm figyelmeztetéseit, oktatásait. Mikor Anzelm látta, hogy az ifjú jóratörekvése őszinte és komoly, megvonta tőle a kis engedményeket. Nemcsak megintéssel figyelmeztette, ha valami helytelent tett, hanem büntetéssel is, míg végül minden fegyelmetlenséget, melyet eddig elnézett, lenyesegetett. És Osbernus engedelmesen hajtotta fejét a fegyelem igája alá, megerősödött hivatásában, buzgón végezte a jámbor gyakorlatokat. A lelki életben is igyekezett előrehaladni és másoktól is örömest tűrt el szidást, szemrehányást, sőt rágalmat is. Anzelm öröme kimondhatatlan volt és napról-napra jobban megszerette Osbernust. De mikor már azt remélte, hogy szép gyümölcsöket fog teremni az Egyház fáján, Osbernus súlyos betegségbe esett. Anzelm maga ápolta, éjjel-nappal ott volt mellette, maga látta el étellel, itallal, de a gondos ápolás sem tudta Osbernust megmenteni. Anzelmnek meg kellett érnie, hogy legkedvesebb lelki gyermeke karjai között haljon meg. De a halottal szemben is megőrizte gyengéd szeretetét: egy egész éven át mondott érte naponta szentmisét és barátait is megkérte, hogy imádkozzanak Osbernus lelkéért.

Szent Benedek szellemének bölcs mérséklete és tapin-

tatossága adták kezébe a kulcsot, mely megnyitotta a szívek ajtaját. Ahol szükségesnek látta, ott mérsékelte a felbuzdulást és mindenben az engedelmességet hangsúlyozta. «Egyetlen ostorcsapás», írja canterburyi érsek korában egyik levelében (III. 50), «melyet engedelmességből visel el valaki, több érdemmel bír, mintha saját akaratából szünet nélkül ostorozza magát.» Ezért egész működéséből a béke és az öröm lehellete áradt, mely megaranyozta a beci kolostor életét, eltüntette az ellenkezésnek minden nyomát, valamennyien örömest bízták magukat vezetésére és csakhamar «oly szeretettel csüngtek rajta, mint gyöngéd édesanyán és különösen a fiatalok szívesen bízták rá titkaikat.»

Anzelmre várt Lanfrancus örökségeképpen a kolostori iskola vezetése is. Az oktatás módjában mesterét követte. A dialektikát, mely abban az időben a tanulmányok tengelyében állott, csak eszköznek tekintette magasabb célok elérésében : a hit titkainak megértésében. «Anzelm bizonyságát szolgáltatta annak», mondja Grabmann (Gesch. d. Schol. I. 261. l.), «hogy mint alkothat egy nagyvonalú, termékeny szellem csekély dialektikus eszközökkel hatalmas műveket, amelyekre egy aránytalanul gazdagabb eszközökkel rendelkező kor bámulva tekint fel.» Van ugyan ebből az időből csupán dialektikával foglalkozó műve is : «De grammatico», amelyben tanítványainak példát ad a helyes, logikus gondolkodás módjára, a nehézségek gyors fölismerésére és az ellenvetések ügyes megcáfolására. Szellemi erejének legjavát azonban a «Fides quaerens intellectum», a hit megértését kereső, tipikusan szentanzelmi programm megvalósítására fordítja, amely szállóigéjévé lett az egész középkori tudománynak. Legszebb példája e nagyarányú programm megvalósításának az 1070 körül írt Monologium, mely a Proslogion mellett ma is Szent Anzelm legismertebb müve. Benne az abszolút lény fogalmából kiindulva

Istenről és a Szentháromságról értekezik. Alázatosságára jellemző, hogy a 79 fejezetből álló művet nem merte könyvnek nevezni s mint előszavában említi, csak sokaknak kifejezett és sürgető kívánságára írta le. Művét bírálatra elküldötte Lanfrancusnak és felhatalmazta őt, hogy írását semmisítse meg, ha nem ért egyet a benne foglaltakkal. Nevével csak atyai barátjának, Hugó lyoni érseknek és pápai követnek parancsára látta el könyveit.

Számos teendője egész idejét lefoglalta, ezért az éj nagy részét fordította tanulásra és elmélkedésre. Az éjjeli matutinum előtt sohasem feküdt le és nem egyszer találta a hajnal is ébren valamely kérdés megoldásába elmerülve. Mert addig nem tudott nyugodni, míg a lelkében felmerült kérdésekre kielégítő feleletet nem talált. Így keletkezett a Proslogion is. A Monologiumban bebizonyította azt, hogy a véges jónak, nagynak, szépnek szükségképpen végtelen jó, nagy és szép az oka, de ez az okoskodás nagyon is bonyolultnak tűnt fel előtte. Egyszerűbb megoldást keresett. Napokon át kísérte ez a gondolat, alig gondolt alvásra, evésre, sőt még az istentisztelet alkalmával is zavarta a megoldatlan probléma. Végre ujjongással állapította meg magában, hogy megtalálta a kérdés nyitját. Rögtön leírta viasztáblára és átadta egy testvérnek, hogy vigyázzon rá. Mikor néhány nap mulva visszakérte a táblát, seholsem találták. Anzelm még egyszer leírta gondolatát, de a viasztáblát másnap összetörve találták a földön. Ekkor végre arra szánta magát, hogy pergamentre írjon és megalkotta a középkori bölcselet és misztika egyik legszebb művét, a Proslogiont, amelynek ú. n. «ontologiai» istenérvén oly sokat vitatkoztak már a kortársak is, a későbbi századok és a jelenkor tudósai.

Ugyancsak ezidőtájt írta «De veritate» (Az igazság), «De casu diaboli» (Az ördög bukása) és «De libertate

arbitrii» (A szabadakarat) című dialógusait is. Legtöbb műve u. i. azokból a párbeszédekből keletkezett, melyeket érettebb és kiválóbb tanítványaival folytatott egy-egy kérdésről. Maga írja a Monologium előszavában: «Néhány testvér gyakran és sürgetőn kért, hogy azokat az igazságokat, melyeket az Istenség lényéről élőszóval mondottam el nekik, írjam le számukra mintául az ilyen kérdésekről való elmélkedésre». Néhány írásában a beszélgetési formát is megtartotta (De veritate, de libertate arbitrii, de casu diaboli, cur Deus homo stb.). Az oktatás menete ezáltal sohasem vált unalmassá hallgatóinál, hanem elevenné tette a tanítást. Többnyire magából a meghatározandó fogalomból indult ki és a különböző vélemények összehasonlításával, megbírálásával, kiegészítésével vezette rá tanítványait az igazságra. Ennek során azután alkalma nyílott arra is, hogy a kérdést több oldalról megvilágítsa, az ellenvetéseket is megcáfolja és a nehézségeket eloszlassa.

Munkái nemcsak a Szentírás bámulatos ismeretét mutatják, hanem a szentatyák műveiben való jártasságát is. Közöttük az első helyet Szent Ágoston foglalja el, aki Anzelmre igen mélyen járó hatással volt, anélkül azonban, hogy eredetisége kárt szenvedett volna. Néhol az egyházatyáknak egész sorára hivatkozik. Így egyik levelében (IV. 106) Szent Ágostonon kívül idézi Cipriánt, Hilariust, Ambrust, Leót, Cirillt, Jeromost és Bédát, részben egészen pontosan megjelölve a könyv fejezetének számát is.

A kolostor szellemi életében fontos szerepe volt a könyvtárnak. Anzelm erre is nagy gondot fordított, igyekezett a könyvtár állományát gyarapítani, a megrongálódott kódexek javításával pedig sokszor egész éjtszakákon át foglalkozott. Ez az odaadó munka tette lehetővé azt, hogy a beci kolostor még Canterburybe is kölcsönözhetett könyveket.

A kolostori élet jámbor gyakorlatait sem hanyagolta el. «Helyénvalóbbnak tartanám», írja Eadmer, «bőjtöléséről, imádságáról és virrasztásairól hallgatni, mint beszélni. Mert mi mindent kellene elmondanom bőjtöléséről, hiszen perjelsége kezdetétől fogva oly szigorú megtartóztatással sanyargatta testét, hogy — amint később maga szokta mondogatni — nemcsak az íny ingerének kielégítése után való vágy aludt ki benne teljesen, hanem még csak éhséget, vagy evés utáni vágyat sem érzett semmiféle bőjtölés után sem. Azért evett, mint más, — bár igen mértékletesen — mert tudta, hogy táplálék nélkül nem képes testét fenntartani». De ez a táplálék oly kevés volt, hogy szerzetestársai szinte nem tudták megérteni, hogyan élhet meg ily kevés étel mellett.

Seregesen fordultak hozzá tanácsért és felvilágosításért, úgyhogy sokszor az egész nap nem volt elég arra, hogy mindenkinek megfeleljen ; ilyenkor még az éj nagy részét is erre fordította. Legszívesebben azonban szent elmélkedésbe merült el és «könnyárakat ontott a legfőbb boldogság szemlélésében és az örök élet utáni vágyakozásban». Megsiratta ennek az életnek a nyomorúságát és a maga bűneit, «ha ugyan voltak», teszi hozzá életrajzírója, úgyszintén mások vétkei miatt is keserű könnyeket ontott.

Bámulatraméltó, hogy eme ezernyi gond és foglalkozás sem akadályozta meg abban, hogy atyailag ne gondoskodjék a kolostor betegeiről és szegényeiről. Szent Benedek regulája elrendeli, hogy az előljárók különös gondot fordítsanak a betegekre és szegényekre, akikben Krisztusnak szolgálnak. Anzelm önfeláldozóan gyakorolta a felebaráti szeretetnek ezt az irgalmassági cselekedetét, naponként meglátogatta a betegeket és nem egyszer maga szolgálta ki őket. «Te is magadon tapasztaltad ezt, öreg Herwaldus», kiált fel Eadmer, «mikor nemcsak az aggkor, hanem még súlyos betegség is támadt rád, úgyhogy nyelvedet

kivéve, tested egyetlen tagjának sem voltál ura. Ekkor Anzelm látott el táplálékkal, az ő keze sajtolta ki számodra a szőlőfürtök nedvét, az ő keze adott innod. Neki köszönhetted, hogy magadhoz tértél és visszanyerted egészségedet. Hiszen, amint később elmesélted, nem is esett volna jól más ital». «Az egészségeseknek atyjuk volt», teszi hozzá Eadmer, «a betegeknek édesanyjuk, vagy még inkább egészségeseknek és betegeknek atyjuk és anyjuk egyszerre.» Nagy örömöt okozott neki, mikor egyízben munkájából — éppen a kódexek javításával foglalkozott — sürgősen egy idősebb testvér betegágyához hívták. Ez azok közé a szerzetesek közé tartozott, akik Anzelmre nagyon haragudtak és mindig ellenszenvvel voltak iránta. Súlyos betegségében azonban lelkiismeretfurdalás kezdte emiatt gyötörni, folytonosan rémképeket látott és ebben annyira kimerült, hogy a megfulladás veszélye fenyegette. Anzelm rövid imádság után keresztet vetve lépett a betegszobába. A beteg testvér rémlátomásai azonnal megszűntek, jobban lett és átlátva viselkedésének helytelenségét, töredelmes szívvel végezte el gyónását Anzelmnál. Másnap Istennel kibékülve, nyugodt halállal lépett át az örökkévalóságba.

Anzelm növekvő hírneve sokakat vonzott Becbe. Lovagok, nemesek, egyháziak keresték fel Anzelmet, hogy vezetésére bízzák magukat. Maga Lanfrancus is hozzá küldötte tanítványait a magasabb tudományok elsajátítására. Ezáltal nemcsak a kolostor tagjainak száma, hanem vagyona is gyarapodni kezdett, mert aki szerzetesnek akart belépni, vagyonát vagy birtokát a kolostornak ajánlotta fel. Ez lehetővé tette a szegények bőkezűbb gondozását, melyből Anzelm a clugnyi hagyományokhoz híven bőven kivette részét. Azt tartotta ugyanis, hogy «a világ javait mindnyájunk Atyja az emberek közös hasznára teremtette és a természet eredeti rendje szerint semmi sem jobban az egyik tulajdona, mint a másiké».

A nyerészkedésnek azonban még a látszatát is igyekezett kerülni és ha valaki tanácsot kért tőle, hogy hol szentelje magát az Isten szolgálatára, sohasem ajánlotta, sőt még csak nem is említette Becet. Igy egy Cadulus nevű lovagnak is, aki elpanaszolta neki lelkiállapotát és a gonosz lélek heves kísértéseit, azt tanácsolta, hogy Marmoutierban legyen szerzetes.

Ami őt magát illette, a szegénységi fogadalommal ellenkező magántulajdonnak «még a gondolatától is irtózott». Ha valaki ajándékkal akarta háláját kifejezni, mely az ő személyének szólt volna, mindig elhárította magától, vagy pedig csak akkor fogadta el, ha az ajándékozó beleegyezett, hogy Anzelm a testvérek használatára az apátnak adja át. Mivel Anzelmnek, mint perjelnek, az öregedő Herluin apát helyett többször kellett a kolostor ügyeiben útrakelnie, az apát az ő kizárólagos rendelkezésére akarta bocsátani az utazáshoz szükséges fölszerelést : lovakat, ruhát stb. Anzelm ezt a kedvezményt sem fogadta el, hanem útjáról visszatérve, mindent visszaszolgáltatott a kolostor közös használatába. «És ez természetes is, hogy így viselkedett a testvérekkel szemben. Hisz előtte a világ már csak hiú álomkép volt és már akkor is, — amint ő maga szokta elmesélni — mikor még a világban élt, olyan szeretettel volt mások iránt, hogyha magához hasonló állásút látott, akinek kevesebbje volt, mint neki, mindig igyekezett erejéhez képest a maga gazdagságából kiegészíteni amannak szegénységét.»

De a hivatalával járó sok gond már perjelsége kezdetén nagyon aggasztotta. Attól tartott, hogy figyelmét szétszórja a másokról való gondoskodás és nem tud eléggé a maga lelkével törődni. Ismét a roueni érsekhez, Mauriliushoz ment tanácsot kérni : hogyan volna lehetséges a perjelség alól felmentést nyernie. Maurilius azonban erről hallani sem akart. Inkább arra buzdította, hogy ne csak a maga terhét kívánja hordozni, hanem viselje másokét

is türelemmel. Mert a tapasztalat sokszor azt mutatja, hogy akik a maguk lelki nyugalma érdekében nem akarnak felebarátjuk lelkével törődni, saját lelkük gondozását is elhanyagolják és tétlenségbe merülnek. Azért az engedelmesség erejével parancsolta meg Anzelmnek, hogy mostani tisztségét tartsa meg. Sőt akkor sem szabad vonakodnia, ha magasabb méltósággal tüntetik ki. «Mert tudom», tette hozzá, «hogy mostani hivatalodban nem soká maradsz meg, hanem rövidesen magasabb tisztségbe fognak emelni». Szomorú szívvel fogadta Anzelm az érsek parancsát, mert úgy gondolta, hogy már a mostani teher alatt is össze kell roskadnia. De Maurilius nem változtatta meg döntését.

A szentéletű érsek jóslata nemsokára meg is valósult.

IV.

A KOLOSTOR ATYJA.

Herluin 1077-ben még megérte az új templom fölszentelését, melyet az időközben canterburyi érsekké lett Lanfrancus végzett nagy ünnepélyességgel és a környékbeli püspökök részvételével. Mikor Lanfrancus néhány nap mulva ismét útrakészült, Herluin nehéz szívvel vett búcsút tőle. Messzire elkísérte, mert úgy érezte, hogy utoljára látja. És csakugyan, ereje egyre jobban hanyatlott. A következő év augusztusában ágynak dőlt és többé nem is kelt fel: néhány nap mulva a szent útravalóval megerősítve és szerzetescsaládjának zokogásától kísérve csendesen elhúnyt.

Mikor apátválasztásra került a sor, a szerzetesek egyhangúlag kívánták Anzelmet atyjuknak. Napokig vonakodott Anzelm elfogadni az új méltóságot. Mentségekkel próbálta testvéreit más elhatározásra bírni, de meg sem hallgatták. Akkor kérésre fogta a dolgot: mindnyájuk előtt leborult és úgy könyörgött nekik, hogy mondjanak le szándékukról, kíméljék meg az új tehertől. A szerzetesek azonban az ő jó szívére hivatkoztak és kérték, hogy könyörüljön meg rajtuk és a kolostoron, legyen Herluin helyett atyjuk. Végre is a testvérek «szerető erőszakossága és erőszakos szeretete» győzött és Anzelm beleegyezett a választásba. De ezt sohasem tette volna meg, mondogatta később, ha nem kényszerítette volna rá Maurilius parancsa.

A választás eredményét rögtön hírül vitték a királynak, Hódító Vilmosnak, aki éppen Normandiában tartóz-

kodott. A király, miután meggyőződött róla, hogy egyhangú választás emelte Anzelmet az apáti székbe, megerősítette méltóságában és maga adta át neki a pásztorbotot. Anzelm nem szívesen fogadta el egyházi hivatalának jelvényét világi kézből, de nem tudta megváltoztatni a dolgot. 1079-ben Szent Péter apostol római székfoglalásának ünnepén (február 22) benedikálta Giselbert, evreuxi püspök, apáttá.

Már Herluin gyöngélkedésének folyamán is az ő vállára nehezedtek a kolostor atyjának, az apátnak, terhei. Megnövekedett anyagi gondjait olyan testvérekkel osztotta meg, akiknek életszentségében és alkalmasságában teljesen megbízhatott, magának inkább a kolostor szellemi és lelki vezetését tartotta fenn. Mint apátnak azonban nem egyszer kellett személyesen is megjelennie grófságának törvénynapjain. Ezeken minden gondja arra irányult, hogy az ellentétekben az igazságosság jusson érvényre és az ügyesebb ne szedhesse rá ravaszsággal vagy csellel a gyengébbet. Az volt az elve, «hogy senki se tegyen másnak olyat, amit magának sem kíván». Mivel a törvénynapokon nagy tömeg szokott összegyűlni, sohasem mulasztotta el, hogy a körülötte állókat a lelkiekben is ne oktassa. Felolvasott egy kis részt az Evangéliumból és prédikált nekik. Az sem zavarta, ha senki sem hallgatott rá a nagy zűrzavarban ; ilyenkor csendesen magábavonult és úgy figyelte az események folyását. Azonban rögtön fölemelkedett helyéről, ha helytelenséget vett észre és bölcs tapintattal hárította el a felmerült nehézséget, vagy a ravasz fondorkodással szőtt cselt. Az a szeretet képesítette őt erre, Eadmer szerint, mely «nem féltékeny, nem cselekszik rosszat, nem keresi a magáét» (I. Kor. 13, 4) ; ez tanította meg az igazságra és ennek segítségével fogott fel mindent tüstént.

Bármennyire gyarapodott is a kolostor vagyona az adományozások révén, a szerzetesek nagy száma miatt

még mindig előfordult az, hogy a másnapi élelemről még nem tudták, honnan szerzik. Lanfrancus is támogatta ugyan a kolostort, — mikor Anzelm apáttá lett, nagyobb pénzösszeget küldött neki — de «a nagy szegénység ezt úgy elnyelte, mint a száraz föld a záporesőt», írja Anzelm köszönő levelében az érseknek (Ep. II, 1). Más alkalommal aranyat küldött Lanfrancus egy kehelyhez, de Anzelm kénytelen volt a kolostor pillanatnyi szükségén segíteni. Rendszerint azonban azt szokta mondani a hozzáforduló cellarariusnak, aki az éléskamra ürességét jelentette neki, hogy bízzék Istenben, Ő bizonyára segíteni fog rajtuk. Csakugyan, legtöbbször még aznap vagy a rákövetkező napon vagy gazdag szomszéd alamizsnája érkezett, vagy valaki belépett a kolostorba és átadta vagyonát, vagy Angliából érkeztek ajándékot szállító hajók.

A kolostor szegénysége azonban nem akadályozta meg a vendégek benedeki szellem szerinti bőkezű ellátásában, sem a szükölködők gondozásában. «Önmagát és a magáét adta a vendégeknek : vidám lélekkel önmagát, bőkezűen a magáét». Nem egyszer megtörtént, hogy a szerzetesek számára készült ételt kellett elhozatnia a vendégek számára a refektóriumból. De szeretetteljes lénye mindig pótolta azt, ami anyagiakban esetleg hiányzott. Az isteni gondviselés őrködött azon, hogy a szerzeteseknek a szükségesekben mégsem kellett hiányt szenvedniök. Néha ugyan éppen csak «a valami és a majdnem semmi között lebegtek, de úgy, hogy sem a valamicskében nem bővelkedhettek, sem pedig a csaknem semmiben nem kellett szükséget szenvedniök».

Anzelmnek többször kellett Angliába is áthajóznia, ahol a kolostor birtokai voltak. Első útja alkalmával maga Lanfrancus ment eléje és kísérte Canterburybe, ahol ünnepélyesen fogadták. Az üdvözlésre Anzelm néhány köszönő szó után a szeretetről zengett himnuszt és gyö-

nyörűen rámutatott arra, hogy a szeretetet ajándékozó mennyire előnyben van a megajándékozottal szemben. «Aki mást szeret», úgymond, «tudja, hogy Isten ezért hálás neki, de nem így az, aki a szeretet tárgya. Mert miért tartoznék nekem Isten hálával, ha te, vagy akárki szeretettel van irántam? Ha már most nagyobb jó az, amit Isten megköszön nekünk, mint az, amelyet nem ; ha a szerető szeretetért köszönetet mond, a kapott szeretetért pedig nem, nyilvánvaló, hogy az, aki szeret, gazdagabb, mint az, akit szeretünk. Sőt : az, akinek a más szeretete juttat valami jótéteményt, csak futólag részesül e szívességben, pl. csak egy megtiszteltetésben, csak egy jótéteményben, csak egy étkezésben vagy más hasonlóban. A másiknak azonban megmarad a szeretet, mely az ajándékszolgálatnak rugója volt. Ezt rajtatok és rajtam szemlélhetjük most, kedves testvéreim !» Ottléte folyamán szívesen szolgálatára állott mindenkinek, akár lelki, akár tudományos kérdésekben fordultak hozzá felvilágosításért vagy tanácsért. «Ekkor jutott nekem is osztályrészemül», írja Eadmer, «hogy a szent férfiút megismerhettem és hogy már ifjú létemre — hiszen az voltam még akkor — és csekély képességeim ellenére is barátságára méltatott.» Legtöbbet azonban Lanfrancussal volt együtt és fölemelő látvány volt a két kiváló férfiú szoros barátsága, «akik közül az egyik tekintélyben és tudományban, a másik jámborságban és isteni bölcseségben valamennyi kortársát felülmúlta». Lanfrancus többek között feltárta Anzelm előtt kétségét egy Elphegus nevű lovagra vonatkozólag, aki Canterburyben volt eltemetve és akit vértanuként tiszteltek. 1011-ben ejtették foglyul Canterbury ostrománál a pogány dánok és nagy váltságdíjat követeltek érte. Elphegus a súlyos adóktól már amúgyis kimerült népet nem akarta az újabb teherrel koldusbotra juttatni és inkább életét adta oda, mintsem hogy ily áron tartsa meg. Lanfrancust az ejtette gondolkodóba, hogy Elphegus nem

Krisztus megvallásáért szenvedett halált és így nem is vértanu. Anzelm azonban rámutatott arra, hogy Elphegus népe iránt való szeretetből halt meg és ha nem akarta a kisebb vétket — a felebaráti szeretet megtagadását — elkövetni, bizonyára még kevésbbé tagadta volna meg Krisztust, ha a dühöngő pogányok halálfenyegetéssel ezt követelték volna tőle. Az Egyház Keresztelő Szent Jánost is vértanuként tiszteli, pedig őt sem azért végezték ki, mert nem akarta Krisztust megtagadni, hanem azért, mivel nem akarta elhallgatni az igazságot. De Krisztus maga a szeretet és az igazság, aki tehát a szeretetért és az igazságért hal meg, Krisztusért hal meg. Aki pedig Krisztusért áldozza fel életét, az vértanu.

Lanfrancus elfogadta Anzelm érvelését, mely minden kétségét eloszlatta. Megiratta Elphegusnak, a felebaráti szeretet vértanujának szenvedéstörténetét és elrendelte, hogy azt a Boldog halálának minden évfordulóján a canterburyi székesegyházban ünnepélyesen olvassák fel és énekeljék el.

Anzelmet apostoli buzgalma arra késztette, hogy necsak Canterburyben időzzék és csak ott szolgálja Isten ügyét, hanem járja be a környéket is, a kolostorokat épúgy, mint a magánosok és előkelők házait. Mindenütt ott volt, ahol a lelkipásztor szeretetére, vigasztalására, tanácsára, intésére szükség volt és mindenütt örömmel és szeretettel fogadták. Mert nem száraz tanítást adott, hanem az életből vett példákkal világosította meg a hit igazságait. Tanítványai ezeknek a kis beszédeinek, buzdításainak legnagyobb részét «Hasonlatok» (De similitudinibus) cím alatt összegyüjtötték és így módunkban áll e szempontból is a Szent barátságot, melegséget, az Istennel való közösséget sugárzó lelkébe betekinteni.

A mindennapi, sokszor egészen jelentéktelennek látszó eseményekhez fűzte mondanivalóját : a misztikus lelkek intuitív szemléletével meglátta bennük az Istenhez való

kapcsolatot. Ezekhez fűzte példabeszédeit, hasonlatait, melyek aztán alkalmasak voltak arra, hogy hallgatóinak figyelmét Istenre, a lélekre, az örökkévalókra tereljék.

Erkölcsi tanításainak egyik vezető gondolata a «háromféle akarat», melyről egy középkori kézirat az összes hasonlatokat ily címen foglalta össze. Ez a háromféle akarat : maga a képesség, azután a gerjedelmek, melyek azt irányítják és végül a cselekedetek. Az akaratra vonatkozó hasonlatok és példabeszédek olvasásakor fülünkbe cseng az Üdvözítő szava : «*si vis* perfectus esse, *ha akarsz* tökéletes lenni . . .» Mivel tökéletességünk szempontjából ily nagy fontossága van akaratunknak, Anzelm sokszor visszatér ehhez a tárgyhoz. Házasságtörő asszonyhoz hasonlítja a rossz akaratot, akinek törvénytelen gyermekei a gonosz cselekedetek (Sim. II). Az engedelmesség Isten jegyesévé teszi, az engedetlenség vagy más szóval az önakarat, az ördög házastársává. Az önakarat csak Isten jogos tulajdona : Istennek, mint királynak, koronája. Aki tehát engedetlenségében magát gondolja akarata urának, az Isten királyi jogai ellen lázad fel és felségsértést követ el (Sim. VII, VIII). Az ember szellemével, értelmével angyalhoz hasonlít, érzékeivel az állathoz, akaratával mindkettőhöz. Az akarat u. i. az értelem és az ösztön között foglal helyet : azt is, ezt is követheti. De amint elutasítjuk magunktól a mocskos embert, aki kísérőnkül ajánlkozik, épígy kell az akaratnak is az állati ösztönt visszautasítania és az értelem után igazodnia, melyet Isten vezetőnek adott melléje. Az az Egyháztanító azonban, aki «az akarat»-ról, «a szabadakarat»-ról ; «az isteni előretudás és az emberi szabadság közt uralkodó összhang»-ról írt könyveket, nem feledkezik meg arról sem, hogy a kegyelem megelőzi és kíséri minden érdemszerző cselekedetünket. Hangsúlyozza, hogy a kegyelem tépi szét a vétkes szokás bilincsét (Sim. CXC), amely a bűnös előtt halad, hogy

elvezesse a bánatra (Sim. CLXXV); a kegyelem az, amely jó úton tartja az ártatlant és nem engedi, hogy a mélységbe zuhanjon (Sim. LX, LXI) és végül a választottakat az örök boldogság birtokába juttatja.

A rossz akaratnak, az akarat eltorzulásának a neve bűn, mely három mozzanatból tevődik össze: a kísértésből, a gyönyörből és a beleegyezésből. A kísértés az elhaladó vándort megugató ebhez hasonlít: ha a vándor nem törődik vele, csakhamar elcsendesedik. Ha nem így tesz a vándor, akkor már ütnie kell, hogy a kutyát elkergesse. Mennél inkább késik az ütéssel, annál nehezebb tőle szabadulnia. A kísértés is ártalmatlan addig, míg nem törődünk vele, de mennél többet gondolunk rá, annál nehezebben tudjuk legyőzni és végül is élethalálharcot kell vívnunk, hogy az akarat beleegyezését megakadályozzuk (Sim. XL). A gyönyör azért veszélyes, mert boldogságunkként tünteti fel magát. Ez maga még nem bűn, de az ördög az érzéki gyönyör képeit szokta a lélek elé tárni, mint igazi boldogságot, melyet az ösztönszerűen keres (Sim. CXXII). Magát a beleegyezést, a bűnt betegséghez hasonlítja Anzelm. Amint vannak szervi és időleges bajok, épígy vannak a lélek természetével összeforrott bűnök, mint a testi vétkek, és «véletlen» bűnök, mint egy megfontolatlanul kiejtett hazugság. A bűnök első fajtájára szakadatlan figyelemmel kell ügyelnünk, hogy halálosakká ne legyenek, míg a többiekről könnyen le lehet szokni (Sim. CXXI).

Igen szép és találó Anzelmnek az a hasonlata, melyet az emberi szívről mondott. Malomhoz hasonlít a szív, mely állandóan jár. Az Úr szolgájára bízta, hogy gabonát: búzát, árpát, zabot őröljön vele és munkájából éljen. Az ellenség azonban, valahányszor a malomkövet üresen találja, kavicsot hint rá, mely tönkreteszi a követ, vagy szurkot, mely beszennyezi, vagy polyvát, amely hasztalanul dolgoztatja a malmot. Ha nem őrködik tehát

éberen a szolga, könnyen koldusbotra jut s ezenfelül még Urától büntetés is vár reá. Az emberi szív is mindig jár, mert mindig gondolkodik. Isten akarata szerint azonban csak oly gondolatokkal szabad foglalkoznia, melyeket ő maga ád a szívnek. A búza a tiszta gondolatok, melyek Istenben is megvannak, az árpa az erős elhatározások, melyekkel az erényeket kell elsajátítanunk, a zab a harcot jelenti, melyet hibáink ellen kell vívnunk. Ezekből készül az örök életre való táplálék. Ha az ördög üresen találja a szívet, igyekszik azt gonosz gondolatokkal megtölteni : irígységgel és haraggal, melyek felőrlik, érzéki gyönyörrel, mely bemocskolja, vagy legalább is hiú ábrándokkal, melyek haszontalanul foglalkoztatják a szívet (Sim. XLI).

A hibáknak, különösen az élvezetkeresésnek, a kevélységnek, hiú kíváncsiságnak, az önkeresésnek kiirtása mellett fel kell építenünk a tökéletesség épületét. A kertész, mikor fát akar elültetni, az építőmester, mikor házat szándékozik építeni, előbb megfelelő helyet keres a fa, illetőleg a ház számára. A lelki élet fájának talaja az alázatosság, melyet azonban nem szabad földöncsúszásnak gondolnunk. Ellenkezőleg a kevélység az a mély völgy, hová napsugár sohasem hatol és tele van kígyókkal, békákkal és útálatos férgekkel. Az alázatosság napsütötte fensík, amelynek világossága, napja a helyes önismeret, míg a kevélység mélységét az elvakultság zárja el a fénytől (Sim. XCIX, C).

Az alázatosság magaslatára hét lépcsőfokon juthatunk el. Az első lépcső abban áll, hogy szívünket megnyitjuk a világosságnak, a másodikat a bűnökért megérdemelt szenvedések elviselése, a harmadikat a bűnök megvallása alkotja. Az alázatosság negyedik fokán nemcsak megvalljuk bűneinket, hanem akarjuk, hogy mások is bűnösnek tartsanak bennünket. Az ötödik fokon szívesen tűrjük el mások ítéletét, gáncsát. Az alázatosság hatodik

lépcsője a türelem, melyen a bűnös nemcsak azt kívánja, hogy bűnösnek tartsák, hanem azt is, hogy aszerint bánjanak vele. A hetedik fok, az alázatosság teljessége, a szeretet, mely a szerencsétlenségben is megnyilatkozik (Sim. CI—CIX).

Mint említettük, Anzelm többnyire az éppen megtörtént kis események kapcsán szokta környezetét a lelkiekre oktatni. Egy alkalommal pl. többek társaságában a kolostor Heyse nevű birtoka felé tartott. A kíséretében lévő gyermekek ráuszították kutyáikat egy nyúlra, mely éppen az úton szaladt keresztül. «A kutyák üldözőbe vették az állatot», olvassuk Eadmernél, mely végül is Anzelm lova alatt keresett menedéket. Erre Anzelm megállította lovát, hogy menedéket nyujtson az üldözöttnek. A kutyák minden oldalról körülvették a nyulat és fogukat vicsorították rá, de a ló alól nem tudták kiűzni és megkaparintani. Csodálkozva néztük a dolgot. Anzelm azonban, mikor látta, hogy a lovasok közül egyesek mosolyognak, könnyekre fakadt és így szólt : «Nevettek ! De ez a szerencsétlen kis állat remeg a félelemtől, mert körülveszik ellenségei és hozzánk menekül, hogy védjük meg az életét. Igy jár az emberi lélek is. Amint elhagyja a testet, máris könyörtelenül ott állanak ellenségei, a gonosz lelkek, akik a bűn girbe-görbe útján üldözték, mikor még a testben lakott. Ezek most arra lesnek, hogy elrabolhassák és az örök halálba taszíthassák. A lélek pedig félelemtől eltelve tekint körül és kimondhatatlan vággyal keres egy védőleg feléje hajló kart. A démonok azonban nevetnek és gúnyosan mosolyognak, ha támasz nélkül marad.» Ezzel továbblovagolt és harsány hangon megtiltotta a kutyáknak az állat további üldözését. Sértetlenül és vidáman ugrott elő a nyúl és eltűnt a mezőn. Mi pedig folytattuk utunkat. A tréfálkozás elnémult. De öröm töltött el mindnyájunkat a reszkető kis teremtmény jóságos megszabadítása miatt». Ismét máskor gyer-

meket lát cérnaszálra kötött madárral játszadozni. Amint a madár el akar repülni, a gyermek a cérnaszállal visszarántja. Anzelm megsajnálja a madarat és megparancsolja a gyermeknek, hogy bocsássa szabadon. A fonál elszakad és vidáman repül el a madár. Anzelmet is öröm tölti el, csak a gyermek sír keservesen. Anzelm magához inti kísérőit. «Láttátok a gyermek játékát? Épígy játszik az ördög is sok emberrel, akiket fogvatart saját akaratukkal különböző hibáikban. Mert vannak például olyanok, akikben fellángolt a fösvénység, vagy az érzékiség tüze és ezek a bűnök szokásukká váltak. Ha meg is esik, hogy megsiratják olykor tetteiket és ajkukkal megígérik, hogy elhagyják azokat, azt gondolják, mint a madár, hogy már repülhetnek is. De mivel az ördög fogvatartja őket gonosz szokásukkal, akaratlanul is visszaesnek előbbi bűneikbe, hacsak nagy igyekvésük és az Isten kegyelme el nem szakítja rossz szokásaik kötelékét» (Sim. CXC).

Tanításainak legnagyobb részét kolostorokban mondotta el s így természetes, hogy hasonlatainak túlnyomó része a szerzetesi életre, annak erényeire és hibáira vonatkozik. Rámutat a szerzetesi élet áldozatjellegére, igazi céljára, a szabadságra, melyben a kitágult szív Isten szeretetét képes magába fogadni, egymás hibáinak türelmes elviselésére, egymás testvéries szeretetére. Mert a szeretet gyakorlása a szerzetesi élet célja és Krisztus családjának ismertető jele. Mindezekből a hasonlatokból a bencés Regula bölcs mérsékletének szelleme árad, amely mindig megmarad az erény középútján és nem esik túlzásba.

Szól ezenkívül Istenről, aki emésztő tűzhöz, világító naphoz, királyhoz hasonló, a Szentlélekről és hét ajándékáról, Isten színről-színre való látásáról, Isten szeretetreméltóságáról. A tárgy sokfélesége azonban nem homályosítja el a hasonlatok alapgondolatát : az erkölcsi élet alapja és célja Isten, a keresztény léleknek tehát a

természetfölötti dolgokba kell teljesen elmélyednie, ha el akar jutni Isten bírására.

Így oktatta tehát Anzelm «a szerzeteseket szigorú szabályaiknak megtartására és azt mondotta, hogy a halaknak is el kell pusztulniok, ha a halastó zsilipjei elromlanak és nem javítják meg őket, mert minden vizet kiengednek a tóból. Épígy a szerzetesi életet fenntartó erő is veszendőbe megy, ha az apró hibákra nem ügyelnek és így a jelentéktelenebbnek látszó szabályok teljesítésében tanusított buzgóság tüze kezd kihűlni. Erről tanuskodik a Szentírás : «Aki a csekély dolgokat megveti, lassanként elbukik.» A papokat arra tanította, hogyan kell maguk számára biztosítaniok Isten örökségét, hogy el ne veszítsék azt és állásukban tanusított hanyagságuk által az ördög örököseivé ne váljanak». A házastársakat is buzdította, hogy hűségben és szeretetben éljenek egymással Isten és a világ előtt. A férfi úgy szeresse feleségét, mint önmagát, kerülje a rosszindulatú gyanakodást. A nő pedig szeretettel és megadással igazodjék férje akaratához, legyen jó angyala urának.

Anzelm apostoli buzgósága szép gyümölcsöket termett. Ha megjelent valahol, az egész környékből sereglettek hozzá az emberek, hogy az aranyszájú apátot hallhassák. Viszontszolgálatul ajándékkal halmozták el a beci kolostort. «Nem volt abban az időben Angliában gróf vagy grófnő, vagy más számottevő befolyásos személy», írja Eadmer, «aki ne tartotta volna boldogságának, hogy a becieknek valamilyen szolgálatot tehet.» Sőt maga a király, Vilmos is, akitől mindenki rettegett, Anzelm jelenlétében mintha kicserélődött volna.

Anzelm ajándékokkal gazdagon megrakodva tért vissza kolostorába.

Apostolkodásának eszközei azonban nem csupán példája, tanítása, imádsága és az isteni titkokban való elmélyedése voltak, hanem írásai is, ebből a szempontból

legfőképpen levelei. X. Pius Szent Anzelm halálának 800 éves jubileumára kiadott enciklikájában utal arra a hatásra, melyet a Szent kortársaira és a közvetlen utókorra tett. Salisbury János is, aki Becket Tamásnak, Szent Anzelm negyedik utódjának, kérésére megírta a Szent életrajzát, így kezdi munkáját: «Isten csodálatosan működik Egyházában és megvédésére kezdetben épúgy, mint a későbbi századokban, alkalmas eszközöket támasztott, hogy megőrizzék és terjesszék az egész világon az Isten ismeretét és tiszteletét. Közöttük ragyogó csillagként tündöklik Anzelm, aki világosságot áraszt a Nyugatra és sugarait a görögökig veti, megcáfolva tévedéseiket». Valóban, óriási azoknak a száma, akikben tanácsával, buzdításával, felvilágosításával Isten országát terjesztette, munkálta. Tanubizonyságai ennek négy kötetben összegyüjtött levelei, melyekből az egész XI. század társadalmára gyakorolt hatásának titka: Isten és az emberek iránti szeretete, közvetlensége, megnyerő egyénisége elénk tárul. Ha Szent Anzelm írásai közül semmi egyéb nem maradt volna reánk, mint levelei, ezekből akkor is megismerhetnők a szerzeteseit szerető atyát, a lelkipásztort, a jóbarátot, korának apostolát.

A közel ötszáz levélben mindenekelőtt a lelki életre vonatkozó tanácsokat, buzdításokat olvasunk. Ezeknek vezérgondolatai a hit legfőbb igazságai: Isten a kezdet és a vég, a mindenség korlátlan, de jóságos ura, akinek gondviselése az embereket a boldogság felé vezeti és saját ajándékait mint a mi érdemünket jutalmazza meg. Hangsúlyozza, hogy a tökéletességre legbiztosabban vezető út a szerzetesállapot, bár az üdvösséget másképp is elérhetjük. «Ha azt mondod», írja egyik levelében (II. 29), «hogy nemcsak a szerzetesek üdvözülnek, igazad van. De ki jut ehhez biztosabb, magasztosabb módon hozzá: az, aki egyedül Istent akarja szeretni vagy az, aki össze akarja egyeztetni Isten szeretetét a világéval? Mondhatja ugyan

valaki : a szerzetességben is veszély rejlik. Mindenesetre ! De okos tanács-e ez : mivel mindenütt veszély van, ott maradni, ahol nagyobb a veszély? És nem annak a jele-e, hogy valamely jót kevéssé vagy egyáltalán nem szeretünk, ha biztosabban és tökéletesebben elérhetjük és mégis elmulasztjuk az alkalmat?» Azért fáradhatatlan a szerzetesi életre való buzdításban. Mikor két fiatal clugnyi szerzetes, Odo és Lanzo arról panaszkodik neki, hogy az első buzgóság lángja, mely őket a kolostorba vezette, kialvóban van, rögtön válaszol nekik. Kettőt ajánl figyelmükbe, a Szentírás szavát : sokan vannak a hivatottak, de kevesen a választottak és a halál gondolatát. Bármennyire halad is valaki előre a lelki életben, mindig a «sokak» közé kell gondolnia magát, mert sohasem tudhatja senki, hogy mekkora lesz a «kevesek» száma. Ez a gondolat mindig ösztönözni fog bennünket a nagyobb buzgóságra. Ami az élet rövidségét illeti, semmi sincs dőrébb a tömeg véleményénél, mely azt tartja, hogy mennél tovább él valaki, annál biztosabban számíthat az életre. Épp ellenkezőleg, minél tovább élünk, annál rövidebbé válik az életünk. Mennél inkább gyarapodik, annál inkább fogy. Minden nap rövidíti az időt, mely a helyes élethez adatott meg nekünk és így annál nagyobb aggodalommal kell kihasználásához látnunk (I, 2). Lanzót egy másik levélben is (I, 29) figyelmezteti azokra a veszélyekre, melyek a fiatal szerzetest fenyegetik, főképen az állhatatlanság veszedelmére. Ez a levél egyúttal Anzelm közvetlen, meleg lelkébe is bepillantást enged. «Kedvesem», írja, «amikor egymás után való kölcsönös vágyakozásunkat veszem fontolóra, mindössze egy gondolatot találok, amely megvigasztal : a reményt, hogy Isten kegyessége a jövendő életben örökre egyesíteni fog bennünket. Mert magamat illetőleg tudom és felőled sem kételkedem, hogy — válasszon el még oly nagy távolság is bennünket — a szeretetben összeölelkezik a lelkünk. Ezért van aztán

az, hogy bár a szeretetben úgy összeforr a lelkünk, mintha nem volna távolság köztünk, a beszélgetés révén ráeszmélünk arra, hogy messze vagyunk egymástól és így felébred bennünk a vágy, hogy ismét együtt legyünk. De ha eljutottunk e földi életünk vándorlásának végére, Isten segítségével, Aki felé haladunk és Akiben bízunk, mintegy különböző utakon járva, az annyira óhajtott örök hazában találkozunk. És ott, ha Istennek is úgy tetszik, annyival inkább fogunk örülni egymásnak, amennyivel türelmesebben viseljük el most Isten akaratát. Addig is azonban az, hogy felújítjuk és még jobban lángra lobbantjuk egymás iránti szeretetünk tüzét, nem jelent Isten akaratával való szembehelyezkedést. Ellenkezőleg: Ő iránta való engedelmességre mutat, ha elöljáróink kívánságára legalább lélekben látogatjuk meg egymást kölcsönös üdvözléssel. De levelem eddigi részében ezt már meg is tettem, azért Isten segítségével és közös barátunknak, Ursiónak, kérésére rátérek arra, amit nem az én együgyűségem, hanem csupán a te szereteted szokott számodra megédesíteni: szeretnélek egyre-másra figyelmeztetni. Ha nem is mondok olyasmit, amit nem tudnál, mégis jobban emlékezetedbe fog vésődni, ha olyantól hallod ezeket a dolgokat, akiről tudod, hogy szeret téged». Majd tulajdonképeni tárgyára tér át. «Kedvesem!» folytatja, «te Krisztus szolgálatába szegődtél és az Ő zászlajára esküdtél fel. Légy tehát résen, mert ezentúl már nemcsak a nyiltan támadó ellenséggel kell szembeszállnod, hanem ravasz fondorkodásától is kell óvakodnod. Mert a gonosz lélek legtöbbször nem tudja Krisztus ifjú katonáját a rosszakarat nyilt sebével elejteni, hanem a szomjúhozót próbálja furfangos módon a megmérgezett értelem serlegével elemészteni. Mikor ugyanis a szerzetest nem tudja megtörni annak az életnek megútáltatásával, melyet fogadott: környezete iránt iparkodik benne ellenszenvet kelteni.» Így aztán állandóan kétségekkel, szemrehányások-

kal gyötri, hogy miért lett ebben a kolostorban, ilyen elöljárók alatt, ilyen testvérek között szerzetessé, másutt sokkal jobb volna. Fiatal fához hasonlít az ilyen lélek, amelyet gyakran ültetnek át, vagy amely ki van téve a viharnak: nem tud megerősödni, gyökeret fogni. A szerzetesnek bele kell tehát törődnie Isten akaratába, mely odavezette, ahol éppen van és jócselekedetekkel kell belekapaszkodnia a szerzetesi élet talajába. És inkább örüljön annak, hogy végre megtalálta azt a helyet, ahol a másfelé költözés gondolatával nem kell foglalkoznia és ahol nem kényszerűségből, hanem önakaratából fogja egész életét eltölteni.

Világiaknak a figyelmét is szívesen irányítja a szerzetesi életre. Egy Albert nevű barátját Canterburyben figyelmezteti beszélgetésükre, amelyet régebben Rouenbe utazásukkor folytattak s amely alkalommal Albert meleg érdeklődést mutatott a szerzetesi eszmény iránt. «Ha azt tapasztaltad», írja (I, 36), «hogy mindaz, ami a világon van, vagyis a test kívánsága, a szemek kívánsága és az élet kevélysége, nem az Atyától, hanem a világtól származik; ha meggyőződtél arról, hogy elmúlik a világ minden gyönyörével; ha azt hallod, hogy aki a világ barátja, az Isten ellensége; ha hiszed, hogy aki házát vagy testvéreit, vagy nővéreit, vagy atyját, vagy anyját, vagy feleségét, vagy gyermekeit, vagy szántóföldjét Krisztus nevéért elhagyja, mindezt százszorosan kapja vissza s azonfelül örök élete lesz: ó, akkor ne akard mégis a világot szeretni, sem azt, ami a világon van, hanem hagyd el azt és kövesd Krisztus szegénységét, aki százszorosan fog ezért kárpótolni és örök életet fog érte adni.»

Gyönyörűen válaszol caëni Hugónak arra a kérdésére, hogy hogyan tehetné érthetővé a hozzáfordulók előtt Isten országának dicsőségét. Szerényen azt feleli neki, hogy mindezt Hugó saját tapasztalatából, meg a Szentírásból is sokkal jobban tudja, mint ő, de azért válaszol, mert nem akar olyan színben feltűnni, mintha megta-

gadná kérése teljesítését. Levelében (II, 22) klasszikus szépséggel ecseteli a mennyország örömeit, mely az Isten mindenekfölött való szeretetében áll, olyannyira, hogy ott csak egy akarat uralkodik : Istené. Szentágostoni tömörséggel és fenséggel foglalja össze életprogrammunkat, mellyel mi is Isten országának részeseivé válhatunk : ama et habe, szeresd az Istent és embertársaidat és máris tiéd az Isten országa. Szeretet nélkül azonban nem jutunk el oda, mert senki sem, Isten sem adja azt, ami kedves előtte, olyannak, aki előtt az a jó nem kívánatos, aki nem vágyakozik utána.

Az Isten szeretetének jelét látja abban, ha valakit csapásokkal látogat meg az Úr. «Dicsőség a magasságban Istennek», írja a püspökké kinevezett Gondulphusnak, aki sok gondja miatt panaszkodott neki, «mert életetek úgy tetszett neki, hogy példaképül állította mások elé és dicsőség a magasságban Istennek, aki annyira szeret benneteket, hogy a megpróbáltatások tüzébe helyezett» (I, 69). «Mert nem szokatlan dolog az Istennél», írja egy másik levelében, «hogy szolgáit a legkülönbözőbb csapásokkal sujtja, hiszen nem e világról valók. Mennél inkább próbára teszi őket a balsors, annál inkább kívánkoznak ebből a világból átmenni a nyugalom birodalmába» (III, 89). A Szentírás szavaival vigasztalja azokat, akiket rágalmazás, üldözés ért : akár élünk, akár halunk, az Uréi vagyunk ; sok szorongattatáson keresztül kell bemennünk az Isten országába (III, 82). Az isteni gondviselésbe vetett hit és Isten akaratába való belenyugvás pedig megaranyozza életünket és még a szenvedésekben is örömmel tölti el (I, 11). Résztvevő szíve megvalósította Szent Pál szavát : együtt örvendezni az örvendezőkkel, együtt sírni a siránkozókkal ; vestra namque tristitia mea est et vestra consolatio mea est, a ti szomorúságtok az enyém is és a ti vigasztalástok engem is örömmel tölt el (III, 17).

Nemes szociális érzékét mutatja többek között az a

levele, melyben egy szegény özvegy érdekében jár közbe Gerbertus apátnál, hogy az asszony hátralevő tartozását engedje el. Hivatkozik a népek apostolának szavaira: «Amikor elhatalmasodott a bűn, még bőségesebb lett a kegyelem» (Róm. 5, 20); ép így, ahol a szenvedés lett úrrá, ott még nagyobbnak kell a részvétnek lennie (I, 9). Máskor egy szegény ifjú számára kér ingyenes oktatást: ha a Mammonnal szerezhetünk magunknak barátokat, akik fölvesznek bennünket az örök hajlékokba, mennyivel inkább tehetjük meg ezt az igazság közlésével. Erről bizonyára áll az Irás szava: ingyen kaptátok, ingyen is adjátok! (I, 72.)

Nem egyszer fordultak hozzá vitás választások esetén és egyéb egyházi ügyekben; ezeket bölcs tapintattal tudta elsimítani (pl. I, 56). Kellő helyen és alkalommal szigorúságot tanusítani és büntetni is tudott, mint azt az ifjabb Lanfrancussal, az érsek unokaöccsével szemben tanusított eljárása mutatja, aki Anzelm akarata ellenére, a világi hatalom támogatásával a Szt. Vandrille-i apátságot elfoglalta. Anzelm szeretettel párosult szigorúsága valóban el is érte célját, mert Lanfrancus, mint egyszerű szerzetes, visszatért Becbe (II, 42. és 43).

Anzelm legszebb levelei azonban azok, amelyeket a baráti szeretet sugallt. Gyöngédségtől áthatott írásait lehetetlen meghatottság nélkül olvasni: ezek az Isten akarata szerint való baráti vonzódásnak megnyilvánulásai Anzelm meleg szívének legszebb emlékei.

Elhalmozva ajándékokkal és a nép szeretetének megnyilvánulásaival tért haza Anzelm első angliai útjáról 1079-ben. De már a következő esztendőben újra hajóra kellett szállnia, hogy a királytól megszerezze a megerősítést a kolostornak felajánlott birtokokra. A király jóindulatát Egyházának javára használta fel és elérte, hogy legalább Normandiában új kolostorok keletkezhettek, amelyeknek már a szegénységgel sem kellett annyit küszködniök.

Anzelmnek azután még többször kellett különböző egyházi ügyekben Angliába utaznia. Így mind szorosabb kapcsolatba jutott a legfőbb világi és egyházi körökkel. Hódító Vilmos annyira megszerette, hogy őt választotta lelkiatyjának is. Anzelmnek köszönhető az is, hogy Mantes bevételénél történt sebesülése után 1087-ben — lova üszkös gerendára lépett és levetette — valószínűleg nem halt meg szentségek nélkül (Hist. Nov. I. 47. l.). Normandiában III. Róbert lett utóda, aki egyházi ügyekben szintén hallgatott Anzelm tanácsára és az igazságtalanságokat, jogtiprásokat őszintén igyekezett megszüntetni.

Anzelm híre nőttön-nőtt és neve ismertté vált nemcsak Normandiában és Angliában, hanem a szomszédos államok területén is. Sőt VII. Gergely pápa is intézett hozzá levelet, amelyben azt írja, hogy apostoli működése gyümölcsének illata hozzá is eljutott és a vele együtt való imádságra szólítja fel, hogy Isten szabadítsa meg az Egyházat a tévelygőktől és vezesse őket az igazság útjára (Ep. II, 31). Még közelebbi kapcsolatba került Fulcónak, aki beci szerzetes volt, beauvauxi püspökké való kinevezése során VII. Gergely második utódjával, II. Orbán pápával. Tőle kieszközölte azt a privilégiumot, hogy kolostorát kivették az egyházmegye püspökének joghatósága alól és főbb ügyekben egyenesen a pápa döntésének vetették alá.

A kolostor belső életének, a fegyelemnek, a tanulmányoknak és az istentiszteletnek irányítását Anzelm egészen magának tartotta fenn. Működése ebben a tekintetben teljesen annak a munkának folytatása volt, amelyet tizenöt esztendeig mint a kolostor perjele végzett. Összesen harminc évig (1063—1093) állott a kolostor élén és ezen idő alatt Bec elérte virágzásának tetőpontját. Míg Herluin 40 évig tartó apátsága alatt 136 szerzetes lépett be a kolostorba, addig Anzelm 15 éves apáti kormányzása alatt száznyolcvanan, akiknek jórészét Anzelm egyéni-

sége vonzotta Becbe. Most már nemcsak magas egyházi méltóságokba választották egymás után a beci szerzeteseket, hanem a clugnyi kolostorhoz hasonlóan Bec is új településeket létesített s mióta Anzelmet Angliában megismerték, nem egy ottani kolostor benépesítésére is beci szerzeteseket kértek Anzelmtől. Egyéniségének varázsa a világiak közül is sokakat vonzott hozzá. Töb ben meghatóan tettek bizonyságot iránta érzett szeretetükről és mint a későbbi koldulószerzetek harmadrendjeinek tagjai, sokan bízták magukat a világban ma radva Anzelm vezetésére a tökéletességre való törekvé sükben.

V.

A LELKIÉLET MESTERE.

Már az eddigiekben is láttuk, hogy Szent Anzelm életében és működésében bámulatos sokoldalúság nyilatkozik meg, sőt lelkisége látszólag összeférhetetlen tulajdonságokat egyesít magában: a tudás szenvedélyes vágyát és Szent Benedek fiának alázatosságát, a szemlélődés békéjét és az aktivitás, a tevékenység elevenségét, elvont, metafizikai gondolkodásmódot és a való élet iránti csodás érzéket, a hittudós szigorú dialektikáját és a szív meleg gyöngédségét. Becben lesz szerzetessé, hogy eltörpüljön Lanfrancus mellett, és túlszárnyalja mesterét a tudományban; elvonul a világból, hogy egyedül Istennek és lelkének éljen és egész korának vezére, irányítója lesz. Vessünk egy pillantást ennek az emberi méreteket meghaladó arányokat feltáró léleknek életforrásába, amely Isten barátságából fakadt s amelyet misztikának nevezünk.

Az Isten jelenlétében, az Istennel legbensőbb közösségben és egyesülésben folyó természetfölötti életnek forrása, kegyelmi napja a Szentlélek, aki ajándékaival hangolja fel, teszi fogékony, csodálatos melódiákat zsongó hangszerré a kiválasztott emberi lelket. Szent Anzelm lelkén is ilyen örökéletű akkordokat játszott a Szentlélek. Kegyelmének éltető hatása alatt lobban lángra melegséget sugárzó szíve, az isteni Igazság világossága ragyog neki mikor imádkozik, ír, tanít vagy apostolkodik.

Szent Anzelm maga is tudatában van annak, hogy

Isten hinti el a megkeresztelt ember lelkében az alázatosság, a szeretet és a többi erények csiráit (Sim. XV) és a Szentlélek táplálja ezeket a csirákat állandó készségekké, erényekké (Sim. CXXXIII). A Szentlélek ajándékaiból: a félelemből, a kegyeletből, a tudományból, az erősségből, a tanácsból, az értelem és a bölcseség adományából épül a lelki élet háza. Az alapot a félelem adja, amelyet a Szentlélek mintegy a lélek ugarán helyez el, hogy többi ajándékait ráépítse. Először ugyanis félelemmel tölti el a lelket, hogy bűneivel el ne szakadjon Istentől és a pokol kínjaira ne jusson. A kegyelet arra készteti, hogy állandóan arra a szomorú sorsra gondoljon, amely az Istentől elpártolt lelket fenyegeti. A tudomány ajándékával az üdvösség útját kutatja és meg is találja. Az erősség képessé teszi, hogy meg is tegye azt, aminek ismeretére eljutott, míg a tanács ajándéka révén másokkal is közölheti, amit a Szentlélek kegyelméből megtapasztalt. Ez az első öt ajándéka a Szentléleknek a tevékeny életre vonatkozik, míg az értelem és bölcseség adományai, melyek az Isten terveibe és gondolataiba engednek bepillantást, a szemlélődő élet létforrásai. Ezek tetőzik be a házat, amelyben — amint elkészült — lakást vesz a Szentlélek és a ház összes lakóit, vagyis a lélek valamennyi képességét, onnan irányítja, kormányozza (Sim. CXXXI-II). Isten maga helyezi a szív malmába az isteni szemlélődés tiszta búzáját, mely erényről erényre emeli az embert (Sim. XLI). Az isteni szőlősgazdának különböző borai vannak pincéjében, azaz a Szentírásban. Az ajtóhoz legközelebb álló hordóban az egyszerű történet van, az utána következőben már jelképes beszéd, a harmadikban erkölcsi tanítás, a negyedikben szemlélődés. Már az első háromnak élvezése is boldoggá teszi az emberi szívet, de akit a szőlősgazda az Énekek énekének szavaival: Egyetek és igyatok, barátaim, részegedjetek meg, szeretteim! hív meg legfinomabb borának élvezésére, az az isteni szeretet ki-

mondhatatlan édességével telik el és részeggé, vagyis érzéketlenné válik e világnak minden örömével szemben. A pincébe vezető ajtó pedig az igaz hit és a kulcs hozzá az alázatosság. Csak a hit és az alázatosság természetfölötti erényeivel, amelyek Isten ajándékai, léphet be valaki a pincébe. Ha tolvajként tör be, az első hordóból még ihatik néhány cseppet, de az utolsó hordó borához, amely megvidámítja az ember szívét az égi boldogság előízével, sohasem juthat el (Sim. CXCIV).

Szent Anzelm lelki életének legszebb megnyilatkozásaiban, Elmélkedéseiben, valamint Imádságaiban ezek az elvek gyakran kifejezésre jutnak. «Bocsáss be szeretetednek hajlékába», imádkozik Istenhez egyik elmélkedésében (Med. XI), «kérlek erre, kívánkozom utána, zörgetek érte. Te adod a keresést, add, hogy találjak is. Te adod a kívánságot, add, hogy teljesüljön is. Te tanítasz zörgetni, nyiss hát ajtót a zörgetőnek. Kinek adsz, ha a kérelmezőt elutasítod? Kinek a kívánságát teljesíted, ha a vágyakozó hiába keres? Kinek nyitsz ajtót, ha bezárod a zörgető előtt? Mit adsz annak, aki nem imádkozik, ha megtagadod az imádkozótól szeretetedet? Tőled kaptam a vágyat, teljesülését is Tőled kérem.» (Med. XI.)

Az Istenhez emelkedő lélek szárnycsapásainak suhogását érezzük elmélkedéseiben és imádságaiban. Ezeknek a Gerberon- és Migne-féle kiadásokban közölt gyüjteményéből Wilmart O. S. B. kutatásai alapján aránylag csak kevés bizonyult magától Szent Anzelmtől valónak : 4 elmélkedés és 18 imádság előszóval.* Nagy elterjedettségük-

* Az említett kiadásokban található Elmélkedések közül eredetiek : az Előszó, valamint a II., III., XI. és XXI. számmal ellátottak. Az Imádságok közül a IX., XX., XLI., L., LI., LII., LXIII., LXIV., LXV., LXVII., LXVIII., LXIX., LXXI., LXXII., LXXIV. és LXXV. számúak. A XXIII. és XXIV. számot viselő Imádságok eredetisége kétes.

nek volt a következménye, hogy a gyakori másolások alkalmával újak kerültek hozzájuk és a középkor végén az elmélkedések száma huszonegyre, az imádságoké hetvennégyre emelkedett. Az eredetieket az érzelmek drámai hullámzása, őszinte bensősége és közvetlensége hatja át és a lélek hánykolódása, vigasztalódása, az Istenben talált békéjének leírása költői nyelven jutnak bennük kifejezésre.

Elmélkedéseiben a Szentlélek irányítása mellett a kinyilatkoztatott igazságoknak egész sorát zengi el ihletett ajakkal. A középpontban azonban Krisztus áll a megváltás nagy hittételével. Hiszen a bűntudat és a bűnből való szabadulás keresése minden lelket a kétségbeesés örvényének szélére sodorna, ha a megváltás vigasztaló ténye nem öntene reményt belénk. Mert, ha az ember magára tekint, csak a bűn nyomorúságát és vele szemben a lélek tehetetlenségét látja. «Megrettenek», írja egyik elmélkedésében (Med. II), «ha életemre gondolok. Mert, ha jobban szemügyre veszem, egész életem bűnnek vagy legalább is terméketlennek tűnik fel előttem». Az Isten szeme észreveszi a legparányibb foltot is a lelken és még a legszentebb életnek is rettegnie kell előtte. «Ha látok is valami gyümölcsöt életemben, az vagy csak puszta látszat, vagy pedig tökéletlen, vagy valamiképpen férges. Azért Isten nem lelheti benne tetszését, csak haragját . . . Vagy azt gondolod, hogy van bűn, amely kicsinység lenne? A legkisebb is felségsértés Istennel szemben, mert a neki kijáró tisztelet megtagadása.» Ezt a gondolatot fejezi ki egy másik elmélkedésben (Med. III) a misztikusok nyelvén : Isten és a lélek el vannak jegyezve egymással és így a léleknek a teremtmények felé fordulása ennek a jegyességi viszonynak megsértése, mintegy házasságtörés. «Mily magasságból estél le és milyen mélységbe zuhantál !» kiált fel. «Jaj, milyen jóságos Urat taszítottál el magadtól és mily gonoszhoz csatlakoztál ! Mit

cselekedtél esztelen elmém, bűnös esztelenségem, undok gonoszságom, mit cselekedtél? Elhagytad tiszta szeretetedet az égben és követted a pokolba gyűlölő megrontódat!» A bűnös lélek a vigasztalanságnak kétségbeesésig fokozott hangján kívánja, hogy fájdalom és kín zúduljon rá és temesse el, hogy szégyenét és a lelkiismeret mardosását eltakarhassa. «Érezze csak előre a bűnös a pokol kínjait, melyeket megérdemelt, ízlelje meg előre, amit készített magának, szokjék hozzá a kínokhoz, melyek várakoznak rá... Süllyedj el, süllyedj el a keserűségek kavargó mélységébe, hisz' oly sokszor merültél el a szenvedélyek örvényében!» (U. o.) Azonban a reménytelenség érzése mindig a Megváltó irgalmában keresett és remélt megnyugvásban csendül ki. «Jézus, Jézus! E nevedre kérlek, tégy velem neved szerint!... Hiszen mi mást jelent Jézus, mint Megváltót? Azért Jézus, saját magad miatt légy Jézusom! Megteremtettél, ne hagyj elveszni! Megváltottál, ne vess örök kárhozatra! Jóságodban alkottál, ne engedd, hogy műved megsemmisüljön gonoszságomban!» (Med. II.) És ismét másutt: «Emlékezzél, igazságos, szent, jóságos Istenem, emlékezzél irgalmasságodra, arra, hogy teremtőm és újjáteremtőm vagy! Ne gondolj tehát, jóságos Uram, igazságosságodra az ellened vétkezővel szemben, hanem gondolj jóságodra, mellyel teremtményed iránt viseltetel! Ne gondolj haragodra adósoddal szemben, hanem gondolj irgalmadra, melyet az irgalomra szorulóval gyakorolsz!... Kegyelmezz tehát, jóságos Uram: a Te kezedben van üdvösségem!... Mindenhatóságodnak ez nem lehetetlen, igazságosságodhoz nem méltatlan, irgalmasságodnak ez nem jelent szokatlan dolgot. Hiszen jóságos vagy és irgalmad örökké tart!» (Med. III.)

Élete végén is visszatér ehhez a tárgyhoz és a számkivetésben, Lyonban, megírja egyik legszebb elmélkedését «az emberiség megváltásáról». Amit a «Cur Deus

Homo»-ban már előbb a tudomány eszközeinek felhasználásával fejtett ki, most imádságba önti. «Keresztény lélek, te mély halálból feltámasztott, nyomorúságos rabszolgasorsból az Isten vérével visszavásárolt és felszabadított lélek», írja (Med. XI.), «ébreszd fel szívedet, emlékezzél feltámasztásodra, újra és újra gondold meg, hogy visszavásároltak és megszabadítottak! . . . Izleld meg Megváltódnak jóságát és gyúlj fel Üdvözítőd szeretetére! Élvezd a szavak mézét, szívd magadba méznél édesebb ízét, táplálkozzál üdvöt hozó édességével! . . . Szemléld saját nyomorúságodat és az Ő jóságát. Lásd, mily hálával viszonzod ezt neki, mennyivel tartozol az Ő szeretetének! Éjben, sikamlós ösvényeken, az alvilág örvényének lejtőjén bolyongtál, ahonnan nincs többé visszatérés. Mérhetetlen nehéz súly, mintha ólomból lett volna, csüngött nyakadon és húzott lefelé. Felülről elviselhetetlen teher nehezedett rád. Láthatatlan ellenség tört ellened minden erejéből. Minden segítség nélkül álltál és még csak nem is tudtad, hogy már így fogantattál és így születtél!»

Magáról a megváltás titkáról pedig így ír: «Elégtételt a bűnért az emberi természetnek kellett volna szolgáltatnia, hogy ismét elérhesse megteremtésének célját. De ehhez sem az ember, sem semmi más, ami nem Isten, nem lett volna elégséges. Mert az embert nem lehet visszaadni eredeti rendeltetésének mindaddig, míg hasonlóvá nem lesz a bűntelen angyalokhoz. Ez pedig lehetetlen, ha valamennyi bűne meg nincs bocsátva, ami viszont csak megelőző és tökéletes elégtétel által történhetik meg. Ennek az elégtételnek olyannak kell lennie, hogy a bűnös vagy helyette valaki más valamit Istennek adjon a saját tulajdonából, amivel nem tartozik neki és ami értékben Istenen kívül minden mást felülmúl. Vétkezni annyi, mint Isten dicsőségét megrabolni és ezt az embernek még akkor sem szabad megtennie, ha Istent kivéve mindent elveszít. Ezért követeli a változhatatlan Igaz-

ság és a józan meggondolás, hogy aki vétkezik, Istennek a megrablott dicsőségért valami nagyobbat adjon vissza annál, mint az a jó, melyért nem lett volna szabad Isten dicsőségét megtépáznia. *Az emberi természet magában véve képtelen volt erre.* Megfelelő elégtétel nélkül azonban a kibékülést nem érhette el, az Isten igazságossága pedig a rendbontó bűnt nem tűrhette meg birodalmában.» (U. o.) Ezért vette magára a második isteni személy az emberi természetet, az Isten jósága pótolta az emberi elégtelenséget. «Ezt az életet adta oda önként, mint tulajdonát az Atya dicsőségeért, bár nem kellett volna meghalnia, mert nem volt bűnös. Ezt az életét engedte elvenni az igazságosságért. Példát adott nekünk, hogy az Isten dicsőségéből ne engedjünk még a halál miatt sem. Nekünk szükségképpen kell elszenvednünk egyszer a halált. Ő nem volt adós vele és az igazságosság megsértése nélkül elkerülhette volna, de önként magára vállalta a reá kimondott halált, hogy ezáltal eleget tegyen az igazságosságnak.» (U. o.)

Isten jóságának szemlélése pedig szükségszerűen az Ő szeretetéhez vezet bennünket. Ezt kéri Anzelm is, mikor így fejezi be elmélkedését: «Lelkem, csüngj Megváltódon, csüngj rajta alkalmatlankodva is! Jóságos jó Uram, ne taszíts el magadtól! Elepedek szereteted éhségétől, üdíts fel! Töltsön el szereteted, tápláljon vonzalmad, elégítsen ki szerelmed! Ez foglaljon le egészen és vegyen birtokába teljesen!» (U. o.)

A megváltás jelének, a keresztnek tisztelete is kedvelt ájtatossága Szent Anzelmnek. Ráfeledkezik Krisztus keresztjére és rabul ejti az Üdvözítő szeretete, melyről a kereszt beszél. «Szent Kereszt, — így imádkozik — te arra a keresztre emlékeztetsz, amellyel a mi Urunk Jézus Krisztus támasztott bennünket a bűn által elvesztett új életre. Kiragadott veled minket az örök halálból, amely felé nyomorultan siettünk mindnyájan. Azt a ke-

resztet imádom, tisztelem, dicsőítem benned, amelyet ábrázolsz és rajta a mi könyörülő Urunkat... Ó szeretetreméltó kereszt, üdvösségünk, életünk és feltámadásunk záloga! Ó drága fa, amely megmentett és megszabadított bennünket! Ó tiszteletreméltó jel, amellyel Isten számára jelöltettünk meg! Ó dicsőséges kereszt, amelyben egyedül kell dicsekednünk!» (Or. XVI.) A kereszt magába zárja megváltásunknak egész fölséges titkát. «Nem azok miatt kell felkarolnunk, akik esztelen kegyetlenségükben véres kezükkel ácsoltak Megváltónknak, hanem Krisztus miatt, aki bölcs kegyességében önként magára vállalt téged. Mert amazok nem tehettek semmit ellene bölcs beleegyezése nélkül, ő pedig mindent irgalmas akaratából viselt el. Amazok kegyetlen gonoszságuk eszközéül választottak téged, Ő kegyessége művének beteljesedéséhez szemelt ki. Amazok rajtad adták át az igazat a halálnak, Ő általad ragadta ki belőle a bűnösöket. Ők meg akarták rajtad ölni az Életet, Ő legyőzte a halált. Elítélték az Üdvözítőt, Ő üdvözítette az elítélteket. Meg akarták ölni az élet forrását, Ő életre keltette a halottakat. Amazok eljárása esztelen és kegyetlen volt, az Övé bölcs és irgalommal teli... Hogyan dícsérjelek, hogyan magasztaljalak hát? Mily érzéssel kell beszélnem rólad? Mily örömmel dicsekednem benned? Kifosztod a poklot és elzárod az általad megmentettek előtt... Visszaszerzed a boldog égi hazát és teljesen elkészíted nekünk... Ó kereszt, mely ily kimondhatatlan javakra lettél kiszemelve, nem annyira emberi vagy angyali szív és nyelv magasztal téged, mint inkább a művek, melyek rajtad mentek végbe! Benned és általad van üdvösségem és életem! Benned és általad van minden javam — nem akarok másban dicsekedni, mint benned! Mert mit használ nekem fogantatásom, születésem, életem, mit, ha ennek az életnek minden örömét élvezhetem és utána a pokolba kell szállnom? Valóban: ha így történnék ve-

lem, jobb lett volna, ha nem is fogantattam volna. Már pedig egészen bizonyosan ez lett volna a sorsom, ha általad meg nem váltattam volna!» (U. o.)

Szent Anzelm a kereszt és az Üdvözítő szenvedése iránti tiszteletével az első lépést tette meg ahhoz a gazdag passio-irodalomhoz, amelyet Szent Bernát fejlesztett tovább és amely a XV. században keletkezett keresztúti ájtatosságban vált általánosan népszerűvé. A XVIII. századi francia misztika, Berulle bíboros és az oratoriánusok iskolája is felújította ezt az ájtatosságot.

Anzelm a hagyomány átszármaztatója hűséges és fiúi Máriatiszteletében is. Hiszen Krisztustól elválaszthatatlan az Ő édesanyja. A keresztény vallásosságnak ezt a magától értetődő következetességét vallja szentünk is, mikor a Boldogságos Szűzhöz folyamodik pártfogásért: «Az ember fia eljött, hogy önként megmentse, ami elveszett — írja — és lehetséges lenne, hogy az Isten anyja nem törődnék a hozzá kiáltó veszni induló emberrel? Az ember fia eljött, hogy a bűnöst bűnbánatra vezérelje és a jó Anya eltaszítaná azt, aki vezekelve folyamodik hozzá?» (Or. L.) A bűnös legnagyobb bizalmát a Boldogságos Szűzbe vetheti, mert az Ő szava még az igazságos Istennél is meghallgatásra talál. Mert «amikor a Fiú ellen vétkeztem, az Anyát is megbántottam és nem sérthetem meg az Anyát anélkül, hogy a Fiú ellen is ne követnék el igazságtalanságot. Mit tegyen tehát a bűnös? Hová meneküljön? . . . Az igazságos Isten adósa keressen az irgalmazó Isten kegyes anyjánál menedéket . . . Kegyes Uram, kegyelmezz Anyád szolgájának! . . . Jó Anyám, békítsd ki szolgádat Fiaddal!» (U. o.) Az asszonyok között legnagyobbnak, az angyalok királynőjének, a világ úrnőjének magasztalja a boldogságos Szüzet és alig talál szavakat dícséretére. Az emberek közül egyedül találtatott méltónak arra, hogy részt vegyen a megváltás művében és a kegyelmek árját élvezi tőle az emberiség. «Te, a kiengesztelésnek minden-

kit befogadó királyi udvara», szólítja meg Isten anyját, «te, az élet és mindenek üdvösségének edénye és temploma, nagyon is szűk körre szorítanám össze érdemeidet, ha csak magamban, nyomorult emberben látnám meg jótéteményeidet, amelyeknek az egész világ örül és ujjongva mond magáénak. Mert te, Úrnőm, csodálatraméltó vagy egyedülálló szüzességedben, szeretetreméltó üdvösséget hozó termékenységedben, tiszteletreméltó kimondhatatlan szentségedben. Megmutattad a világnak Urát és Istenét, akit nem ismert. Láthatóvá tetted előtte teremtőjét, akit előbb nem látott. Megszülted újjáteremtőjét, aki után elveszve sóvárgott, kibékítőjét, akit bűnben leledzve nélkülözött. Termékenységed által, Úrnőm, a bűnös világ megigazult, a kárhozatból megmenekült, a számkivetésből hazájába jutott : szűz méhed gyümölcsével, Úrnőm, a rab világot visszaváltottad, betegségéből meggyógyítottad, halottaiból feltámasztottad.» (Or. VI.)

Minden teremtményt bevon a Szűzanyáról zengett himnuszába : «Ég, csillagok, föld, folyamok, nappal és éjjel és minden, ami az emberiség javára szolgál, Neked köszönhetik, Úrnőm, hogy új életre támadtak és hogy mintegy új, kimondhatatlan báj ömlött el rajtuk». (U. o.) A Boldogságos Szűz jótéteményei mindenre kiáradnak : «lehatolnak az alvilágba», melyből annyian megszabadultak általa, «felülmúlják az egeket», ahol az angyalok ujjonganak országuk visszaállításán. Mária a mi utunk, melyen eljutunk Istenhez, amint viszont a tőle elfordulók szükségképen veszendőbe mennek. De biztos menedékünk van : «Isten anyja a mi anyánk, Annak szülője, Akiben egyedül reménylünk, Akitől egyedül félünk, a mi anyánk ; Annak szülője, Aki egyedül üdvözít, egyedül vet kárhozatra, a mi anyánk !» (U. o.)

A «sértetlen, örökké áldott, egyedülálló és hasonlíthatatlan Szűzről», «Isten anyjáról», «Isten legkedvesebb templomáról», a «Szentlélek szentélyéről», az «egek ország-

gának kapujáról», a «menny drágakövéről», az «Isten előtt világító Isten kezétől meggyujtott fényességről» énekelt himnuszába belecsendültek a középkor íróinak százai és tovább dalolták a Boldogságos Szűznek Szent Anzelmtől intonált dícséretét és magasztalását. Sőt a későbbi századok nem egy Szűz Máriához intézett imádságot, éneket az ő neve alatt terjesztettek el (pl. «Hymni et psalterium de sancta Virgine Maria». Gerberon—Migne kiad.).

Hasonló szeretettel ír Szent Anzelm Krisztus jegyeséről, az Egyházról, melyet Isten «szépséges barátnőjének, szeretett jegyesének» nevez (Ep. III, 65). De mindennél jobban az Egyház szabadságát hangsúlyozza. «Isten semmit sem szeret ezen a világon annyira, mint Egyházának szabadságát», írja Balduin jeruzsálemi királyhoz, Bouillon Gottfried testvéréhez és utódjához (Ep. IV, 9). «Akik annak nem használni akarnak, hanem uralkodni akarnak rajta, kétségkívül Istennel jutnak ellenkezésbe. Isten szabadnak akarja tudni jegyesét, nem szolgálónak. Akik édesanyjuknak tekintik és tisztelik, azokat Isten is a maga gyermekeinek vallja. Akik azonban mintegy hatalmuk alá vetik, gyermekekből idegenekké teszik magukat és jogosan záratnak ki a megígért örökségből.» Anzelm életének későbbi történetéből látni fogjuk, mennyire az Egyház szeretete vezérelte minden tettét.

Szent Anzelmet nem nevezhetnők jogosan a lelkiélet mesterének, ha nem oldotta volna meg a lekiélet egyik legnehezebb kérdését: a vita activa és contemplativa, a tevékeny és szemlélődő élet összhangba hozásának problémáját. Ő maga érezte talán legjobban azt a látszólagos kettősséget, amelyet az elvonuló élet csendje és az élet porondján való küzdés Istenért, Egyházért és a lelkekért jelent. Erre is életével adta meg a legszebb választ, hiszen neki is ott kellett hagynia a kolostor békéjét és a cella magányát. De erőt gyüjteni a küzdelemhez és az élet viharához mindig az imádsághoz tért vissza és a szemlélődő

élet csendjében beszélte meg Istennel terveit. A végső célnak állandó szemmeltartása, Isten gondolataiba való elmélyedése mentették meg a súlyos tévedésektől is, melyek a politikai életben tapasztalatlan szerzetest könnyen végzetes útra vezethették volna.

Eadmer azonban leírta Anzelmnek idős korában mondott, leszűrődött véleményét is erről a tárgyról. Egy fiatal szerzetes arról panaszkodott Anzelmnek, hogy mikor kolostorba vonult, az volt a célja, hogy teljesen Istennek adja át magát és a lelkiekkel foglalkozzék, most pedig apátja éppen az anyagi ügyek vezetését bízta rá. Ugyanazt kell tennie, amit a világban kellett volna űznie. Anzelm rámutatott arra, hogy az anyagiakat is lehet lelki módon kezelni. Az ember élete olyan, mint a malom, amely a gyorsan tovarohanó folyó mellett áll. A malom kereke forog és a szántóföld termését táplálékká alakítja át. A mindennapi élet dolgai is arra szolgálnak, hogy mennyei ételt készítsünk a földiekből. Aki erre nem ügyel, az olyan, mint az a molnár, aki a malomban őrölt lisztet nem fogja fel és gyüjti össze, hanem engedi, hogy a folyóba essék. Estére azután nincs semmije, napi munkájának gyümölcse kárbavész. Sokan így tesznek az emberek közül: dolgaikat földiesen, földi haszonért űzik és az idő folyama magával ragadja munkájuk eredményét. A szerzetesi életnek mindig az a célja, hogy a földi életből az ég számára készítsen lisztet. Nem szabad megoszlania a világ és Isten között. Ha a szerzetes nem természetes hajlandóságból, hanem engedelmességből teszi azt, amit rábíznak, akkor biztosítva van, hogy munkája nem vész el és az engedelmesség még a kötelességből elmulasztott szentmisék kegyelmét is kárpótolja.

Szent Anzelm a XI. századi misztikának legkimagaslóbb képviselője. A középkor misztikusai mindnyájan merítettek belőle és legnagyobb részükre oly nagy hatást gyakorolt, hogy Pourrat és Besse megállapításai szerint

a középkori misztikát Szent Anzelm tanulmányozása nélkül nem lehet igazán megérteni. Elmélkedései és imádságai nem maradtak magánájtatosságok: az Egyház liturgiájába is több helyen átvette Szent Anzelm aszkétikus írásainak szövegét és a kortársakon kívül későbbi nagy katolikus férfiak (pl. Becket Tamásról, a vértanu canterburyi érsekről tudjuk, hogy Szent Anzelm elmélkedései mindennapos olvasmánya volt), sőt protestánsok is nagy szeretettel forgatták Szentünknek a lelki életre vonatkozó tanításait.

VI.

A KÖZÉPKORI TUDOMÁNY MEGALAPÍTÓJA.

Szent Anzelm a hit igazságaival nemcsak érzelmileg és közvetlenül a lelki életre vonatkozólag foglalkozott, hanem tudományos, spekulatív módon is. Ezen a téren kifejtett alapvető, úttörő jelentőségű munkássága «a skolasztika atyjává» tette.

Az a nézet, hogy a misztika ellentétben áll a középkor spekulatív tudományával, a skolasztikával és csak az emberi szellem friss, élettől lüktető vallási öntudatának reakciója egy «megcsontosodott» és «az Egyháztól bilincsekbe vert» tudományosságra, ma már régen meghaladott álláspontja a kutatásnak. Misztika és skolasztika a középkori szellemi élet összetartozó két eleme, egy és ugyanazon érem két oldala. «A metafizikának előtérbe jutása», mondja Willmann (Gesch. d. Idealismus, II², Braunschweig, 1896., 348. l.), «nemcsak a dialektikában tett haladás gyümölcse, hanem sokkal inkább a misztikus elem megizmosodása, amely a kereszténységgel a legszorosabb kapcsolatban áll. Bebizonyítva látjuk itt, hogy a misztikát az igazi spekuláció tulajdonképeni hajtóerejének nevezhetjük. Helytelen a skolasztikát és misztikát egymással ellentétbe állítani. Az igazi skolasztikusok egyúttal misztikusok is és a helyes úton járó misztikusok az Iskola tudományát egyáltalán nem nézik le». Szent Anzelm tudományos munkássága klasszikus példája a misztika és sko-

lasztika összetartozandóságának. Hiszen a vallási megismerés misztikus elmélyedésében megtapasztalt igazságokat a tudomány fegyverzetében igazolni : ez volt Szent Anzelm programmja.

Ő maga a «Credo ut intelligam» és a «Fides quaerens intellectum» szállóigévé lett szavaival foglalja össze tudományos célkitűzését : először is a gyermeki hit, az Isten szavának föltétlen elfogadása szükséges, az értelem azután ennek a hitnek tartalmát kutatja és támasztja alá észokokkal. Azért a Szentírás tekintélyének elsőrangú szerepe van Anzelm tudományos munkájában. Legbensőbb meggyőződése, hogy «a Szent Iratokban semmi sincs, ami az igazság ösvényéről valamiképen is letérne» és ezért a Szentírást teszi kutatásának zsinórmértékévé. Grabmann szerint Anzelm kezdeményező hatásának köszönhető a Szentírásnak a skolasztikában való oly nagyrabecsülése, hogy már a XIII. században, Bonaventuránál, a Szentírás tudománya az isteni tudományokkal, a Szentírás a theológia fogalmával egyértelmű és hogy a skolasztika virágzásának korában az egyetemek theológiai tanárait «magistri Sacrae Sripturae», a Szentírás mestereinek nevezték.

A Szentírás mellett az egyházatyák írásai jelentik a legnagyobb tekintélyt Anzelm számára. Különösen a legnagyobb latin egyháztanító, Szent Ágoston műveinek hatását észlelhetjük Anzelmnél, a nagy hippói püspök hasonlóan nagy géniusz-rokonánál, szellemileg egyenrangú társánál (Scheeben). «Úgy gondolom», mondja Anzelm a Monologium előszavában, «hogy írásomban semmi sincs, ami ne függne össze a katolikus atyáknak és kiváltképen Szent Ágostonnak írásaival. Azért, ha valakinek úgy tetszik, hogy olyasvalamit adtam elő benne, ami vagy túlságosan újszerű, vagy az igazságtól eltér, arra kérem, hogy ne illessen rögtön a merész újítás vagy a hamis tan vádjával, hanem tanulmányozza át az

előbb említett tanítónak, Ágostonnak, a Szentháromságról írt könyveit és azok szerint ítélje meg művemet». Mindazonáltal Anzelm nem állott meg az egyházatyák tanításainak gépies ismételgetésénél, hanem a teljes igazság birtoklásának vágyától űzve mélyedt el bennük és fejlesztette tovább azokat. Erre vonatkozó elveit a Szentháromságról és az Ige megtestesüléséről írt munkájának előszavában a következőképen fejti ki: «Az apostolok utáni időben a szentatyák és az egyháztanítók sokat írtak ugyan hitünk észszerűségének bebizonyítására, hogy egyrészt megcáfolják a hitetlenek esztelenségét és meglágyítsák azoknak kemény szívét, másrészt, hogy a hit által már megtisztultakat megszilárdítsák boldogító hitükben. És bár a szentatyák ezen írásaihoz hasonlókat nem is fogunk sohasem találni, ami az igazság szemlélését illeti, mégsem gondoljuk gáncsolandóknak azokat, akik teljes hitbeli meggyőződéssel vállalkoznak arra, hogy a hit tartalmának megértését kutassák. Mert: «rövidek a napok» (Jób 14, 58) és ők sem mondhattak el mindent, amit, ha tovább éltek volna, elmondottak volna nekünk; az igazság birodalma oly tágas és oly mélységes, hogy halandó ember sohasem tudja kimeríteni; Krisztus sohasem szűnik meg Egyházában kegyelmének kincseit osztogatni, hiszen megígérte neki, hogy a világ végezetéig vele marad. Azonkívül, hogy mást ne említsek, maga a Szentírás szólít fel bennünket az igazság kutatására, mikor azt mondja: Ha nincs hitetek, nem fogtok megértésre jutni (Iz. 7, 9). Ezzel nyilvánvalóan a hit tartalmának megértésére sarkal bennünket, mert megmutatja a hozzá vezető utat is. Végül a hit megértése közbenső helyet foglal el a hit és a színről-színre látás között. Mennél inkább növekszik hitbeli ismeretünk idelenn, annál inkább közeledünk a másvilági szemlélés felé, amely után mindnyájan sóvárgunk».

A hit észszerűségének, észokokkal való kutatásának, az átlátás keresésének (ratio fidei, rationes fidei neces-

sariae) sokszoros hangsúlyozása a racionalizmus vádját vonta maga után különösen szentháromságtanát és megváltástanát illetőleg. Ezek hitünknek szoros értelemben vett misztériumai, titkai lévén, puszta ésszel sohasem érthetők fel maradék nélkül még a kinyilatkoztatás ismeretével sem. Grabmann azonban helyesen mutat rá arra, hogy az említett kifejezéseket Szent Anzelm egész rendszerének megvilágításában kell tekintenünk. A későbbi nagy skolasztikusok (Halesi Sándor, Nagy Albert, Bonaventura, Aquinói Tamás stb.) egyike sem száll vitába Anzelmmel, hogy «racionalizmusát» megcáfolják, annak jeléül, hogy Anzelm elveivel egyetértenek. Hiszen Anzelm át van hatva a hittitkok megfoghatatlanságától (Cur Deus homo 1, 2 ; v. ö. Ep. 1, 68. stb.), az észismeret pedig, a hit megértése, nem jelent nála az ismeret tárgyát a megismerővel azonos módon, végső okaiban teljesen kimerítő szellemi tevékenységet, csak a kinyilatkoztatásba való betekintést abban a mértékben, melyben ez a földi élet folyamán lehetséges (Gesch. d. schol. Meth. I, 281 s köv. l.). Azonkívül tekintetbe kell vennünk, hogy Anzelm írásait többnyire szerzetesek számára készítette, akikben joggal tételezhette fel a hitet, már mint meglévőt. Ezért mondja D'Aguirre bíboros Szent Anzelm theológiájáról írt monumentális munkájában, hogy Anzelm pl. Isten létét és tökéletességeit, sőt a Szentháromság titkát is, «amely még sokkal inkább el van rejtve előlünk», a hitnek, mint nélkülözhetetlen alapnak feltételezésével kutatja. Ezzel tanítványainak kezébe akar fegyvert adni, akik műveinek leírására kérték, hogy számot tudjanak adni hitükről, ha ezt kérik tőlük, de azért is, hogy azoknak az igazságoknak, amelyeket hisznek, necsak értelmi megismerésénél maradjanak, hanem azokat a szemlélődés gyönyörűségével is élvezhessék (Praef. Disp. I., Sect. III. n. 63).

Azon eszközök közül, melyeknek segítségével Anzelm a «fides quaerens intellectum», a «megértésre törekvő hit»

magasszárnyalású programmjának megvalósításához fog, legfontosabb az etikai mozzanat kiemelése. A hit titkaiba való elmélyedéshez feltétlenül szükségesnek tartja a szívnek megtisztulását a hit által és a lélek szemének az isteni törvények teljesítésével járó megvilágosodását. Először is Isten gyermekeivé kell lennünk Isten tanításának alázatos elfogadása által a zsoltáros szava szerint: «Hűséges az Úr tanusága és bölcseséget ád a kicsinyeknek» (Zs. 18, 8). Mielőtt a hit mélységeibe elmerülnénk, hogy azokat kutassuk és vizsgáljuk, le kell vetnünk azt, ami bennünk testi és érzéki és a lélek szerint kell élnünk, mert «az érzéki ember nem fogja fel azt, ami az Isten Lelkéé, a lelki ember pedig mindent megítél» (I. Kor. 2, 14 s k.). Mennél jobban követjük a Szentírás szavát életünkben, annál mélyebb megértésére jutunk el a benne rejlő titkoknak. Aki nem hisz, az nem éli át az igazságot és így nem is értheti meg. De veszélyes következményei is vannak az olyan eljárásnak, amely csak hiú kíváncsiságból, nem pedig a hit átéltsége és az isteni parancsok teljesítése nyomán keletkezett lelkesedésből fog a hit igazságainak kutatásához. A lelkiismeret szavának ez a háttérbe szorítása ugyanis azt eredményezheti, hogy nemcsak a magasabb megismerés, hanem maga a hit is veszendőbe megy (De fide trin. c. 2).

Így olvasztja bele Szent Anzelm a tudományos kutatásba is a misztikát, a theológiai spekulációba az etikai elveket, az elméletbe a gyakorlati, aszketikus elemet. Rendszerének tengelye *istentana*, melyet a Monologium és a Proslogium tartalmaz. Már e munkáknak címei is: A lélek magányos beszélgetése Istennel (Mon.) és A lélek párbeszéde Istennel (Prosl.) utalnak az érzelmi áthatottságra, mely Szent Anzelm lelkét tudományos kutatásának folyamán is fűti. A Monologium első részében sorraveszi annak bizonyítását, hogy Istent a látható világból megismerhetjük: a véges jónak, nagynak, szépnek szükség-

képen végtelen jó, végtelen nagy, végtelen szép az oka. Kimutatja, hogy a legfőbb lény oszthatatlan egység, amely által minden más létezik. Minden tökéletességet magában foglal, de anélkül, hogy ezek lényétől valamiben is különböznének. Isten tökéletességei közül bővebben tárgyal örökkévalóságáról, amellyel az isteni természet minden időn kívül és minden idő fölött áll, sem előtte, sem utána nincs más létező, hanem minden Őbenne van. Mérhetetlenségénél fogva a tér határai sem korlátozzák, hanem mindenütt jelen van. Nincs alávetve semmi változásnak. Helyes ismeretelméleti megalapozásával kikerüli Pseudo-Dionysios Areiopagita és Scotus Eriugena tévedéseit, akik túlzásba mentek és azt állították, hogy Istenről mindent csak metaforikus értelemben állíthatunk. Szent Anzelm ezzel a tiszta és nem tiszta tökéletesség közti éles megkülönböztetést állítja szembe (perfectio simplex). Amely tökéletesség nem foglalhat magában kevésbbé tökéletes elemet (mint pl. az igazságosság), azt való értelemben állíthatjuk Istenről, azt azonban, amely tökéletlenséggel is vegyülhet, mint pl. a kiterjedés, nem alkalmazhatjuk Istenre, mert a szellem pl. nem kiterjedt és mégis értékesebb való, mint a merőben érzéki lény.

De intuicióra hajló lelke nem elégszik meg a következtető értelem lassú bandukolásával, hanem a meditáció és a kontempláció nála tudományos kutató eszközzé vált szárnyaival tör az isteni igazságok magaslataira. Megírja a Proslogiont, a lélek párbeszédét Istennel. «Gondolkozni kezdtem», írja a Proslogion előszavában, «hogy nem lehetne-e a túlságosan sok érvelés láncszemeiből összefűzött Monologium helyett egyetlen gondolatot találni, amely egymagában megállaná helyét és egymaga építené fel, hogy Isten valóban létezik, hogy semmi másra rá nem szoruló legfőbb jó, amelyre minden más rá van utalva, hogy létezzék és boldoguljon; szóval mindazt, amit hitünk

Isten lényéről mond. Gyakran és elmerülten gondolkoztam erről. Már-már úgy láttam, hogy megtaláltam a keresett megoldást, ismét máskor teljesen eltűnt gondolatvilágomból. Végül is már le akartam tenni az eredményes kutatás reményéről, mint olyanról, amit elérni lehetetlen. Éppen azon a ponton voltam, hogy kiverem fejemből ezt a gondolatot, hogy ne akadályozzon hiábavalóan más hasznosabb dolgokban. És íme: amint mentül jobban és jobban küszködöm és védekezem ellene, annál jobban kezd nyugtalanítani. Egy napon tehát, mikor már belefáradtam az alkalmatlankodó gondolat elleni védekezéstől, az eszmék küzdelméből egyszerre csak elém állt az, aminek megtalálásáról már lemondtam. Ujjongva fogadtam a gondolatot, melyet az előbb még minden erőmből igyekeztem elűzni.»

Ez a lángeszű gondolat, amelyből a Proslogionban egész istentanát levezeti, a Kant óta szerencsétlen elnevezéssel illetett «ontologikus» istenérv. Rövid gondolatmenete a következő: Olyan létezőnek gondoljuk Istent, akinél nagyobb nem gondolható el. Ezzel a gondolatunkkal értelmünkben van valami, aminél nagyobb nem gondolható, már pedig ennek a lénynek akkor nem pusztán csak az értelemben kell léteznie, hanem a valóságban is. Ha csak az értelemben léteznék, akkor gondolható volna nagyobb lény nála, az, amely a valóságban is létezik. Továbbá, aminél nagyobb nem gondolható, annak *valóságos* létezéssel is kell bírnia, különben nem lenne az a valóság, melynél nagyobbat nem gondolhatunk. «Annyira bizonyos tehát, hogy valóban van valami, aminél nagyobbat nem gondolhatunk, hogy még csak gondolatban sem lehet nemlétező. És ez Te vagy, Urunk, Istenünk. Oly igaz valóság a léted, Uram, Istenem, hogy még csak elgondolni sem lehet, hogy nem vagy.» Alig látott napvilágot Szent Anzelm lángelméjének ez a szellemi tüzeket gyujtó terméke, máris megindult a harc és vita mellette

és ellene. Inkább ellene. Gaunilo marmoutieri bencéstől kezdve, aki szellemes, de nem mindenre kiterjedő ellenvetésekkel támadta meg (Liber pro insipiente), napjainkig. Legtöbben ugrást láttak benne a logika világából a valóságába. «Példátlan dolog a szellemtörténetben», mondja találóan Schütz: «egy gondolatmenet, mely elfér 8—10 nyomtatott sorban, útjára indul barbár időkben, egy csapásra fölfigyelésre és állásfoglalásra készteti az elméket, s idestova ezeréven keresztül nem hágy nyugtot nekik. Százszor szétszedik és elintézettnek, hibásnak mutatják ki és százegyedszer újra ott áll és perfölvételt kényszerít ki bíráitól» (Kat. Szemle 1933. 409. l.). Elvetik Szent Tamás és Middletown Richárd, melléje állnak Auxerrei Vilmos, Halesi Sándor, Fitsacre Richárd, Szent Bonaventura, Aquaspartai Máté, J. Peckham, Duns Scotus, Occam Vilmos, Aegidius Romanus, az újabb korban egy Malebranches, egy Descartes, egy Leibniz. Nagy Szent Albert, Genti Henrik nyitva hagyják a kérdést és egyik táborhoz sem csatlakoznak. Bármint álljon is a dolog, egyrészt bizonyos, hogy a Proslogium istenérvében páratlan és zseniális alkotással állunk szemben, melyet nem lehet megszokott és sablonos keretek közé szorítani, másrészt az is feltétlen bizonyossággal áll, hogy Szent Anzelm az Isten fogalmát a látható világ útján — per ea quae facta sunt — tételezi fel megszerzettnek, mint a Monologium istenérvei bizonyítják.

A misztikus lángelme imádságos lelkével keresi, kutatja, bogozza Szent Anzelm a továbbiakban az Isten tökéletességeit. «Mi vagy tehát, Uram, Istenem?» imádkozik az 5. fejezetben, «Te, akinél nagyobbat nem vagyunk képesek elgondolni? Mi volnál más, mint mindenek közül *a legnagyobb lény*, az egyedüli, aki létét önmagától nyerte és minden mást semmiből teremtett? Ami nem ez, annál gondolható nagyobb. De Rólad ezt nem lehet gondolni. Mert milyen tökéletesség hiányozhatnék a legfőbb

jóból, akitől jóságát nyeri minden? Igazságos, igazmondó, boldog és mindaz vagy tehát, aminek megléte tökéletesebb állapotot jelent, mint meg nem léte. Mert tökéletesebb igazságosnak lenni, mint igazságtalannak, jobb boldognak lenni, mint boldogtalannak.» A legfőbb jónak ebből a fogalmából fejti ki Isten többi tulajdonságait és az imádságos metafizika szárnyain fölemelkedve betekint a választottak kimondhatatlan boldogságába is. Szinte megdöbben az «öröm teljességének» szemlélésekor, melynek befogadására a boldogság után vágyódó egész emberi elme, szív és lélek sem elegendő. Ez után vágyódik meleg szívének minden dobbanásával ő is: «Add meg, amit Igazságod által megígérsz, hogy az én örömem is teljes legyen. Addig is erről elmélkedjék értelmem, erről beszéljen nyelvem. Ezt szeresse szívem, erről társalogjon ajkam. Ezt éhezze lelkem, ezt szomjazza testem, ez után vágyakozzék egész lényem, míg bemehetek Uram örömébe, aki örökkön áldott háromszemélyű egy Isten» (26. fej).

A középkor rendszerbe foglalt theológiai tanításait Summáknak nevezték. A Monologium az első ilyen Summa. *Második részében* ugyanis áttér a *szentháromságtanra*, amelyben Szent Ágostonnak pszichológiai szentháromságtanát fejleszti tovább. Itt is, valamint a Szentháromságról külön írt munkájában (De fide Trinitatis) újabb tudományos eszköz alkalmazásához fordul, az *analógiához*. «Ha Isten lénye végeredményben kimondhatatlan is, mert szavak által úgy, amint van, ki nem fejezhető», olvassuk a Mon. 65. s köv. fejezeteiben, «mégsem lehetetlen, hogy az ész világánál kutatva, vagy más dolgokat segítségül véve, vagy képletesen, de helyesen (a valóságnak megfelelően) beszéljünk róla... Mármost kétségkívül annál mélyebb a teremtő lényről szerzett ismeretünk, mennél közelebb áll hozzá az a kép, az a teremtmény, mely istenismeretünkhöz lépcsőül szolgált... Azonban valamennyi teremtmény közül egyedül az értelemmel rendel-

kező lélek az, amely az isteni lény kutatására fölemelkedhetik. Az értelmes szellem egyúttal Isten legtökéletesebb hasonmása. Nyilvánvaló ebből, hogy az értelmes elme annál hathatósabb istenismerethez emelkedhetik fel, mennél buzgóbban mélyed el saját magának megismerésében ; és viszont annyit hanyatlik vissza az ő ismeretében, amennyire elhanyagolja saját magának vizsgálatát . . . Az emberi szellem olyan, mint a tükör, melyben annak a képét szemléli, akit színről-színre nem láthat.» Az emlékezésben, az értelemben, a szeretetben, az emberi lélek e hármas funkciójában látja tükröződni a Szentháromságot. Ennek a kutatásnak ismét nemcsak spekulatív, hanem gyakorlati, aszketikus jelentősége is van, mert az embert arra készteti, hogy lelkében minél tökéletesebb mását alkossa meg az Istenségnek.

A szentháromságtannal kapcsolatban száll szembe Anzelm korának azzal a tévedésével, melyet *nominalizmusnak* nevezünk s amely általános fogalmaink tartalmi valóságát tagadta. Szent Anzelm a nominalizmus vezére, Roscellin ellen írt munkájában (De fide Trinitatis et incarnatione Verbi) rámutat arra, hogy a tulajdonképeni valóság csak az érzéklésen túl kezdődik és hogy milyen veszélyes következményekkel járna a nominalizmus elfogadása hitünkre. Aki ugyanis nem látja át, hogyan lehet több ember az ember összefoglaló fogalmában egy, hogyan fog az fölemelkedni a legfönségesebb isteni titkok kutatásába? Át fogja-e az csak valamiképen is látni, hogyan lehet a három isteni személy, akiknek mindegyike valóságos Isten, *egy* Isten? Aki nem tudja megkülönböztetni a ló színét a lótól, hogyan fog tudni különbséget tenni Isten és az Istenben létező vonatkozások között? Az ilyen természetesen azt sem lesz képes megérteni, hogy Isten fia a megtestesüléskor nem egy emberi *személyt*, hanem az emberi *természetet* vette fel. Ha néhol talán túlzó realizmus nyilatkozik is meg Anzelm szavaiban és tanításának

több pontjában (pl. az eredeti bűn tanában), mégis legnagyobbrészt neki köszönhető, hogy a nominalizmus Roscellinnel együtt szinte bámulatosan rövid idő alatt letűnik a tudomány történetének színpadáról.

Anzelm szívesen foglalkozott az isteni előretudás és az emberi szabadakarat kérdésével is, amelynek tárgyalásához többször is visszatért. De korszakalkotó munkát Cur Deus Homo, miért lett az Isten emberré c. munkájával végzett, melyben először ad rendszerbe foglalt feleletet arra, hogy Isten miért választotta a megváltásnak ily súlyos módját, a Fiúisten megtestesülését, mikor más módon is megválthatta volna az emberiséget az eredeti bűn bilincseiből. A Cur Deus Homo-ban párbeszéd formájában fejti ki *megváltástanát*. Isten igazságossága a bűnt nem bocsáthatja meg minden további nélkül, hanem csak akkor, ha megfelelő elégtételt kapott vagy a büntetés által, vagy egyenlő értékű elégtétellel. A bűn ugyanis jogtalanság Istennel szemben, mindenek Teremtőjének meggyalázása. Isten nem mondhat le jogairól, hanem a bűnöstől is meg kell követelnie a tőle kijáró dicsőítést. Kétféleképpen teheti ezt meg : vagy büntetéssel kényszeríti a bűnöst dicsőségének elismerésére, vagy pedig a bűnös által szabadakaratból elvállalt elégtétellel is beérheti. Isten azonban az első utat, a büntetést, nem választhatta, mert kezdettől fogva elhatározta, hogy a bukott angyalok számát az emberiségből fogja kiegészíteni. Maradt tehát a második út : az elégtételadásé és ezt kellett Istennek lehetővé tennie. Az ember azonban saját erejéből (hozzá még az eredeti bűn által az ördög hatalmába került) nem volt képes arra, hogy Isten végtelen megbántásáért megfelelő elégtételt adjon. Csak az Istenember — egyfelől Isten, másfelől Ádám ivadékainak egyike — szolgáltathatott végtelen értékű, Istent teljesen kielégítő elégtételt, mint az emberiség feje és képviselője. Krisztus meg is tette ezt keresztáldozatával

a Golgotán, mikor életét adta önként, oly értéket, minőt az egész világ együttvéve sem tud felmutatni.

A Cur Deus homo rendkívüli hatást gyakorolt az egész theológia fejlődésére. A vélemények, hogy vajjon Anzelm a megváltás ezen módjának feltétlen szükségszerűségét vallotta-e, vagy csak a legnagyobb fokban megfelelő voltát, még ma sincs végleg eldöntve és két táborra osztja a kutatókat. Érdekes megállapítása Gualbert van der Plaas O. S. B.-nek, hogy a Cur Deus homo megírására a X. századi zsidó theológia adott közvetlen alkalmat.

A *dialektikát* is felhasználta Anzelm, de új irányba terelte. Míg kortársai csaknem elvesztek benne, ő csak eszköznek tekintette céljának : a hit titkaiba való megértő behatolásnak elérésére.

Bölcseletét külön rendszerben nem foglalta össze, ezt is csak a theológia eszközének tekintette. Művei át meg át vannak szőve bölcseleti elemekkel, értékes meghatározásokkal stb., melyek közül nem egyet (pl. az igazság klasszikus meghatározását : rectitudo sola mente perceptibilis, az igazság a tárgynak az ésszel felismerhető megegyezése) a philosophia perennis örökre kincstárába fogadott.

Szent Anzelm nem hagyott reánk rendkívüli méretű irodalmi munkásságot. Művei közül csak a legfontosabbakat soroltuk fel, de még a többivel együtt sem közelítik meg Szent Ágoston, Nagy Szent Albert, vagy Szent Tamás hatalmas fóliánsoknak egész sorát megtöltő irodalmi tevékenységét. És hatásukban, jelentőségükben mégsem maradnak sokkal mögöttük : Szent Anzelm, az ellenfeleitől is «doctor magnificusnak» nevezett lángelme, atyja lett egy évszázadokat lekötő szellemi irányzatnak, a középkori tudománynak, amelyet skolasztikának nevezett el a szellemtörténet. Theológiai iskolát olyan értelemben, mint pl. Szent Tamás, nem ala-

pított és mégis az ő tanítványai voltak azok (Eadmer és Osborne), akiknek elveit tovább alkalmazva Duns Scotus a katholikus theológia gyémántfűzérébe beillesztette a Szeplőtelen fogantatás tanát, amellyel a tomizmus nem tudott megbirkózni. Egyáltalában Szent Anzelm legnagyobb hatása a XIII. század ferences iskolájában tűnik elénk.

Szent Anzelm helye a bölcselet és a theológia történetében Szent Ágoston és Szent Tamás között van. «Ágoston megújul benne, hogy megvesse az alapot Tamásnak» (Hasse). Ő volt a szükséges alap Szent Tamás rendszerező és átfogó elméjének örökbecsű alkotásához, a «Summa Theologica»-hoz. Ebben teljesedett a Szent Anzelmtől megvetett alap a keresztény theológia nem is felhőket, hanem egeket karcoló fönséges dómjává.

VII.

ANGLIA PRÍMÁSI TRÓNJÁN.

Mikor VII. Gergely 1073 április 22-én a pápai trónra lépett, az invesztitúra, szimónia és a velük kapcsolatos bajok legyőzése vagy továbbterjedése az Egyháznak már úgyszólván létét vagy pusztulását jelentette.

Az Egyház testén rágódó halálos betegségek csirái abból a függő viszonyból fejlődtek ki, melybe a főpapok kerültek az államhatalommal szemben a politikai élet kapcsán. Az egyházfők ugyanis birtokaik és műveltségük révén a főnemesség sorába emelkedtek és azokat a jogokat gyakorolhatták, melyek tulajdonképpen a világi főrendeket illették: szavazatuk volt a birodalmi gyűlésen, saját területükön bíráskodhattak stb. Ez magában véve még csak előnyt jelentett volna az Egyház számára is, mert a valláserkölcsi élet és különösen a szociális kérdések — özvegyek és árvák, valamint általában a védtelenek és gyengék ügye — oly kézben voltak, mely nemcsak lelki, hanem világi hatalommal is rendelkezett. De e kiváltságos helyzet hamarosan áldatlan viszonyok forrásává fajult. Az egyházfők jelentős szerepe az állami életben arra késztette a világi hatalmat, hogy az egyházi méltóságok betöltésénél elsősorban a politikai hasznavehetőséget nézze és e méltóságokba való helyezés jogát magának szerezze meg. Az Egyház beleegyezett ugyan abba, hogy a püspökválasztások érvényessége a királyi jóváhagyással váljék teljessé, de a gyakorlatban a választások idővel teljesen elvesztették jelentőségüket.

A király eleinte csak jelölte a maga embereit, utóbb azonban már ki is nevezte és a választó testületek — káptalanok vagy konventek — számára nem maradt más hátra, mint belenyugodni a kinevezésbe. Mivel a birtokba való beiktatás a pásztorbottal és gyűrűvel, a *lelki* hatalom jelvényeivel történt, a lényeges különbség a világi hatalomba való helyezés és a lelki hivatal elnyerése között elmosódott, annál is inkább, mert ugyanekkor a püspöknek vagy apátnak hűségesküt is kellett tennie hűbérurának. Az egyházfők gondja így meg volt osztva az udvari és hadi szolgálat és egyházmegyéjük kormányzása között és az áldatlan viszonyok miatt legtöbbször az utóbbi szenvedett. A kinevezéseknél pedig nem az a szempont volt a döntő, hogy a jelöltet lelki tulajdonságai és szellemi képességei teszik-e alkalmassá tisztségére, hanem befolyása, családja, politikai pártállása. Emellett a folytonos háborúviselés súlyos pénzzavarokba döntötte az állampénztárt és az uralkodók minden gondja arra irányult, hogy bármily eszközzel is pénzt szerezzenek. Így nem egyszer az kapta meg az egyházi hivatalt, aki pénzt ajánlott fel érte és ezek között is a legtöbbet ígérő. Ez a durva szimónia nem kisebb károkat okozott az Egyháznak, mint az invesztitúra.

Az egyetemes Egyháznak kellett összefognia, hogy a visszaéléseket először is a kontinensen megszüntesse. A világ várakozása a pápai trón felé irányult tehát, ahonnan egyedül várhatta a bajok orvoslását. Egy szegény ács fia volt az, aki Clugny szellemét magával vitte a pápai székbe. Bruno touli püspök figyelme irányult először rá a wormsi birodalmi gyűlésen, melyen 1048-ban III. Henrik Brunót pápává nevezte ki. Felszólította a clugnyi szerzetest, Hildebrandot, hogy menjen vele Rómába és legyen segítségére. Hildebrand azonban megtagadta ezt, mert Bruno jogtalanul jutott a pápai hatalomhoz. A császártól kinevezett pápa kénytelen volt iga-

zat adni az egyszerű szerzetesnek, letette főpapi díszét és vezekelve vándorolt mezítláb Rómába, hogy ott szabályszerűen megválasztassa magát IX. Leó néven Szent Péter örökébe. Hildebrand most már engedett a hívásnak és munkatársa lett IX. Leónak. A legszigorúbb rendelkezések követték egymást elsősorban a szimóniás papok ellen. IX. Leó ugyan nemsokára meghalt, de utóda II. Viktor is elődjének szellemében működött. III. Henrik halála után pedig (1059) időszerűvé vált a pápaválasztás szabályozásának kérdése is, melyet Hildebrand hatása alatt kizárólag a bíborosok testületére ruháztak rá. II. Miklós utódjának, a Becben nevelkedett II. Sándornak megválasztásánál (1061) kellett kiállania ennek a választási rendszernek a próbát. A császárpártiak ugyan II. Honór néven a pármai püspököt, Cadalust állították ellenpápául, de II. Sándor Hildebrand segítségével végül is győzött. Maga Hildebrand pedig — már a pápai hatalom birtokában — 1075-ben jelentős lépéssel közelíthette meg élete céljának, az Egyház reformjának, megvalósítását: az ebben az évben tartott zsinaton megtiltotta az egyházi hatalomnak világi kézből való elfogadását és a tilalom ellen vétőket — egyháziakat és világiakat egyaránt — kiközösítéssel sujtotta.

VII. Gergely erélyes lépése súlyos összeütközésekre vezetett a pápaság és a császárság között. VII. Gergely nem érhette meg eszméi diadalát. Több évtizednek kellett elmúlnia, míg II. Calixtus pápa V. Henrikkel megköthette a wormsi konkordátumot (1122), mellyel az Egyház visszanyerte függetlenségét. Magának VII. Gergelynek, akire a harc legnehezebb része jutott, számkivetésben, hajthatatlan ellenfelének, IV. Henriknek pedig az Egyházból kiközösítve kellett meghalnia a győzelemért.

Ugyanezt a küzdelmet az angol szigeteken Anzelmnek kellett megvívnia.

Ott hasonló állapotok uralkodtak, mint a kontinensen,

de a helyzet még súlyosbodott, mikor 1066 után a normannok meghódították Angliát. Ezek erőszakos módon nyúltak bele az egyházi életbe is és Lanfrancus érseksége idején már csak a worcesteri püspök volt angolszász. A királyi kinevezések Hódító Vilmos uralkodása folyamán még nem jelentettek nagyobb kárt, mert megfelelő főpapokat választott, II. Vilmos óta azonban (1087) a királyi beavatkozások szinte elviselhetetlenekké váltak. Trónralépésekor ugyan megígérte, hogy az Egyház szabadságát és biztonságát mindenkivel szemben meg fogja védelmezni, de mikor Lanfrancus figyelmeztette erre, azzal, hogy «ki tudná mindazt megtartani, amit megígért», továbbfolytatta önkényes kormányzását. Lanfrancus tekintélyével azonban nyiltan szembeszállni nem mert, mert ezzel koronáját veszélyeztette volna. 1089 május 24-én azonban meghalt Lanfrancus és Vilmos most teljesen fékevesztett szenvedélyei után indult. Elhatározta, hogy a canterburyi érseki széket egyáltalán nem fogja betölteni, hogy jövedelmeit a maga céljaira fordíthassa. Az udvarban a legnagyobb pazarlás kapott lábra és a kiadások aránytalan növekedése mindig új és új pénzforrások nyitását tette szükségessé. A gonosztévő is megválthatta magát pénzért a börtöntől vagy akasztófától, az egyházi birtokoknak pedig rendszeres kizsákmányolása kezdődött meg. A legtöbbet ígérő kapta meg a birtokok haszonélvezését, de már a következő esztendőben, még ha a szerződéssel ellenkezett is, más kapta, ha túllicitálta az addigi bérlőt. Maguknak a szerzeteseknek és a klérusnak csak annyi jutott, hogy éppen éhen nem haltak és ez természetszerűleg a fegyelem süllyedésével is együtt járt.

A helyzet a Rómától való elszigeteltséget is maga után vonta, mert a Szentszék beavatkozása meghiúsította volna az uralkodók önző törekvéseit. Kapóra jött II. Vilmosnak a pápák küzdelme ellenpápáikkal és kijelentette,

hogy a király joga valamely pápát elismerni vagy nem. Ezen a címen aztán sem a törvényes, sem az ellenpápát nem ismerte el, hogy szabadon foszthassa ki az Egyház birtokait. Anzelm feladata tehát elsősorban az volt, hogy visszaállítsa a Szentszék tekintélyét és a törvényes pápát, II. Orbánt, elismertesse a királlyal.

Lanfrancus halála óta többévi interregnum következett be Anglia prímásságában. II. Vilmos ezt a hosszú széküresedést teljesen a maga céljaira használta fel és így mindenkinek legforróbb vágya volt a canterburyi érseki szék betöltése. Csakhamar elkezdték Anzelm nevét emlegetni, aki Anglia egyházi és világi köreiben egyaránt a legnagyobb népszerűségnek és tiszteletnek örvendett, kolostora pedig a vallási megújhodásnak egyik legjelentősebb tényezője volt.

Anzelmnek is fülébe jutottak ezek a híresztelések és ezért semmiképpen sem akarta teljesíteni ifjúkori barátjának, a chesteri grófnak, Hugónak kérését. Hugó ugyanis 1092-ben helyreállította városának Edgár királytól alapított, de azóta elpusztult kolostorát és meghívta Anzelmet, hogy a küldendő bec-i szerzetesekkel együtt ő is menjen el Chesterbe. Anzelm azonban hallani sem akart arról, hogy ily körülmények között Angliába utazzék, hiszen mindenki azt gondolhatta volna, hogy nagyratörő vágyai vezették. Közben Hugó megbetegedett és kérte Anzelmet, hogy legyen tekintettel betegségére annál is inkább, mert a híresztelésekből semmi sem igaz. De Anzelm csak a gróf harmadszori kérésének engedett végre, aki már súlyos betegen feküdt és mindenáron látni akarta őt. Anzelm sok habozás után úgy döntött, hogy pusztán emberi tekintetből még ellenségétől sem szabad megtagadni szeretetét, annál kevésbbé haldokló barátja kérését. Közben még más ügyek is szükségessé tették Angliába való utazását és így nehéz szívvel ugyan, de útra kelt.

Úgy osztotta be idejét, hogy a Boldogságos Szűz születésének ünnepét Canterburyben tölthesse. 1092 szeptember 7-én este érkezett tehát oda. A híresztelések azonban igazaknak bizonyultak. A nép Anzelm jövetelének hírére nagy számban gyűlt össze és mindenki azzal fogadta, hogy neki kell Lanfrancus utódjának lennie. Anzelm erre megváltoztatta tervét és már másnap hajnalban elhagyta Canterburyt ; semmiféle kérés nem volt képes ott tartani. Útba ejtette a királyi udvart, ahol ünnepélyesen fogadták. Maga II. Vilmos az ajtóig ment eléje, megcsókolta, majd jobbjára ültette. Mikor magukra maradtak, Anzelm egészen nyiltan szemébe mondotta a királynak azokat a jogtalanságokat, melyeket az Egyházzal szemben követett el, hiszen Angliában mindenki erről beszélt. Eadmer hallgat arról, hogy milyen eredménnyel végződött ez a beszélgetés, csak azt említi meg, hogy a király beci ügyekről való előterjesztéseket várt Anzelmtől, aki ezután Hugóhoz sietett. A chesteri gróf Anzelm nagy örömére már meggyógyult és Anzelm hozzálátott az új kolostor berendezéséhez. Erre szentelte a téli hónapokat és a következő év februárjában akart hazatérni.

De a Gondviselés másként döntött. 1092 karácsonyán az ország nagyjai elhatározták, hogy minden eszközzel rábírják a királyt az elárvult prímási trón betöltésére. Vilmos nagy nehezen beleegyezett abba, hogy egész Angliában imádságot rendeljenek el, hogy Isten könyörüljön meg a népen és alkalmas férfiút adjon a canterburyi érseki székbe. A király azt gondolta, hogy még akkor is hatalmában áll megtenni azt, amit akar. Az imádság szövegének megszerkesztésével Anzelmet bízták meg, aki szabadkozott ugyan apát létére megtenni azt, ami a püspököket illeti, de az Egyház hasznára való tekintettel végül is elfogadta a megbízást. Az 1093-i újévtől kezdve tehát minden templomban könyörögtek Istenhez a prímási szék betöltéséért. A király még ekkor is kedvelt

szavajárásával esküdözött «Lucca szent orcájára» (a canterburyi székesegyház híres feszületére), hogy sem Anzelm, sem más nem lesz Anglia prímása : egyelőre ő az angol egyház feje. Azonban súlyos betegség lepte meg és már-már életét kellett félteni. Betegágyánál összegyűltek a főpapok és a főurak és arra intették, hogy gondoljon lelkére, adja vissza az Egyház szabadságát, különösen pedig a birodalom főpapi székét ne hagyja árván. A király Anzelmet kívánta gyóntatójául, de Anzelm kijelentette, hogy javulást kell fogadnia és a jövőben hallgatnia kell az országnagyok tanácsára. A király halálfélelmében mindenbe beleegyezett. Elvégezte szentgyónását, majd magához hívta az összes püspököket és jelenlétükben fogadta meg, hogy ezentúl igazságot és irgalmasságot fog gyakorolni. A glowcesteri főoltárra tették nevében ünnepélyes fogadalmát, azzal a rendelettel együtt, amely a bebörtönzötteknek szabadságot, az adósoknak terheik elengedését és a személye ellen vétőknek bocsánatot biztosított. A nép kitörő örömmel fogadta a királyi általános megkegyelmezés hírét s mint egy szemtanu megjegyzi (Osbernus, l. Ep. S. Ans. III, 2), az egész birodalomnak olyan képe volt, mint a választott népnek az ószövetségi jubileumi évek alkalmával, mikor szintén hasonló öröm érte a lakosságot. A nép a templomokba tódult, hogy Te Deum-mal mondjon hálát Istennek és imádkozzék a király meggyógyulásáért. Közben pedig a főurak a király betegágyánál megújították kérésüket a canterburyi érsek kinevezéséért. Vilmos most már erre is hajlandónak mutatkozott és Anzelmet jelölte meg, mint erre az állásra legméltóbbat. Mindnyájan örömujjongásban törtek ki, csak Anzelm sápadt el. Rögtön a királyhoz akarták vezetni, hogy kezéből elvegye a pásztorbotot, de Anzelm minden erejéből tiltakozott ez ellen. A püspökök erre közrefogták és kéréseikkel ostromolták. «A canterburyi egyház téged hív, amelynek elnyomásával a mi elnyoma-

tásunk is együtt jár és te csak a magad nyugalmát keresed, nem törődöl szabadságával és a mi akaratunkkal.» «Nézzétek magas koromat», válaszolta Anzelm, «nem vagyok képes már a nagy munkára. És ha már a magam ügyeit sem tudom végezni, hogyan vállalhatnám magamra egész Anglia egyházának kormányzását? Lelkiismeretem a tanum, hogy mióta szerzetes lettem, kerültem a világi ügyeket, mindig ellenszenvvel voltam irántuk, mert sohasem szolgáltak örömömre vagy gyönyörűségemre. Hagyjátok meg lelkem békéjét, ne keverjetek olyasmibe, amit sohasem szerettem!» A püspökök erre valamennyien megígérték, hogy mindenben segítségére lesznek, csak azt kell megmondania, hogy mit tegyenek. «Lehetetlen», felelt Anzelm, «más országban lévő kolostor apátja vagyok, fölöttem is érsek áll, kinek magam is engedelmességgel tartozom, fejedelmem van, kinek alattvalója vagyok, szerzeteseim, akiknek tanácsommal és segítségemmel kell szolgálnom.» «Ezen mind könnyű segíteni és mindnyájan beleegyezésüket fogják adni», vetették ellen a főpapok, majd megragadták Anzelmet és erőszakkal vitték a király ágyához. A királynak könnybelábadt a szeme. «Anzelm, mit cselekszel?» fordult hozzá. «Miért taszítasz örök kínokra? Gondolj arra a szeretetre, mellyel te atyám és anyám iránt és ők veled szemben voltak, ne engedd gyermeküket testével és lelkével együtt elveszni! Mert bizonyos, hogy elveszem, ha az érsekség birtokában fejezem be életemet. Jöjj tehát, Uram, Atyám, jöjj segítségemre, fogadd el a főpapi méltóságot, amelynek visszatartása szégyenemmé válik és félek, hogy az örökkévalóságban még jobban megszégyenülök érte!» A körülállók felkiáltottak: «Csak nem akarod megölni a királyt nyakasságoddal? Tudd meg, hogy minden zavarért, minden elnyomatásért, minden gaztettért, amely ezután Angliát sujtani fogja, te lész felelős, ha ma nem akadályozod meg azáltal, hogy magadra vállalod a

lelkipásztor gondját». Anzelm szorongattatásában két szerzetestársához, Balduinhoz és Eustachiushoz fordult, akik útjára elkísérték: «Miért nem jöttök legalább ti segítségemre?» Mert úgy el volt keseredve Anzelm, mint Eadmer írja, hogy ha választása lett volna, inkább a halált választotta volna, mint az érsekséget. «Ha az az Isten akarata», válaszolta Balduin, «hogy így történjék, kik vagyunk mi, hogy Isten akaratával szembeszálljunk?» Végül is a király megparancsolta a jelenlévőknek, hogy boruljanak Anzelm előtt térdre és így könyörögjenek neki. Ámde Anzelm is hasonlóképen tett. A püspökök türelmüket vesztve kiáltottak: «A pásztorbotot ide, a pásztorbotot!» És a király kezébe adva a pásztorbotot, Anzelmet egészen a király ágyához tolták, ahonnan az uralkodó a főpapi jelvényt nyujtotta feléje. Anzelm azonban ruhájába rejtette kezét, majd mikor onnan kirántották, ökölbeszorította és nem volt hajlandó elfogadni a pásztorbotot. Miközben a királynak panaszkodott, egy pillanatra megfeledkezett kezéről: azonnal rászorították a pásztorbotra és úgy tartották rajta, hogy minden erőlködése ellenére sem tudta elvenni. Rögtön felhangzott az üdvkiáltás: Éljen a püspök! Majd a Te Deum-ot intonálva, a püspökök inkább vitték, mint vezették Anzelmet a legközelebbi templomba, hogy a szertartásokat elvégezzék, miközben Anzelm folytonosan tiltakozott: «Nem érvényes, amit tesztek!» Az istentisztelet után azonnal visszasietett a királyhoz, hogy tiltakozzék az erőszakos választás ellen, de hiába. Ismét a főpapok és főurak kísérték szállására, akiknek mégegyszer előadta vonakodásának okait. «Fontoljátok meg», szólt, «mire vállalkoztok. Zabolátlan bikát és öregecske, gyönge juhot fogtok össze igába az eke elé. És mi lesz ebből? A bika fékezetlen vadságával magával fogja ragadni a juhot tüskén és bokron keresztül; ez el fogja veszíteni tejét és gyapját, elpusztul, ha nem rázza le magáról az igát és sem magának, sem másnak

nem lesz többé hasznára». Mindez 1093 március 6-án ment végbe. Az izgalmak annyira kimerítették Anzelmet, hogy mikor a környékről, ahová az események híre szintén eljutott, néhány barátja délután fölkereste, mély ájulásban találta és alig tudta életrekelteni.

A király Gondulphus püspök gondjaira bízta Anzelmet és megparancsolta, hogy az érsekség minden birtokát, mely Lanfrancus idejében megvolt, sőt még azokat is, melyeket Lanfrancus ugyan nem élvezett, de előtte az érsekségé voltak, adják vissza jogos birtokosának. Ugyancsak maga Vilmos írt a roueni érseknek, Normandia hercegének és a beci szerzeteseknek. Az érseknek és a beci szerzeteseknek Anzelm is írt. Az előbbi nemcsak beleegyezett Anzelm megválasztásába, hanem meg is parancsolta neki, hogy hivatalát elfogadja. Annál kevésbbé voltak hajlandók a beciek belenyugodni a történtekbe, abba a gondolatba, hogy atyjuktól el kell válniok és Anzelmnek csak második levelére adták meg — akkor is nehéz szívvel — beleegyezésüket. Megható levélben vett erre búcsút Anzelm szerzetestársaitól. «Bár az itteni végzés», írja (Ep. III, 7), «— szívem nagy és igaz fájdalmára — elszakított tőletek testileg, mégis arra kérem Istent, hogy segítségével mindig szívembe zárjalak benneteket és szeretetem irántatok tántoríthatatlanul megmaradjon». Magának Jézusnak ajánlja őket és azt kívánja, hogy Ő legyen apátjuk és vezesse mindnyájukat az örök boldogságra. Kitér azokra a rágalmakra is, melyek azzal vádolták, hogy viselkedése nem volt őszinte és maga törekedett az érsekségre. «Uram, te látod», írja ugyanabban a levélben, «te légy tanum, hogy lelkiismeretem szerint nem tudom, micsoda földi dolog szeretete vonzaná vagy kötné az érsekségbe való beleegyezéshez szolgádat, akinek a világ szeretetét meg kell vetnie. Ha az engedelmesség és a szeretet, amelyet — amennyire megadtad nekem — meg akarok mindig őrizni, megengedné, szívesebben szol-

gálnék, és engedelmeskedném szerzetesként előljáró alatt, hogy tőle kapjam meg mindazt, amire szükségem van, minthogy másoknak legyek előljárója és akár lelkiekben, akár testiekben uralkodjam rajtuk és földi gazdagságot birtokoljak.» Különösen fájt ez a gyanusítás Anzelmnek Giselbert evreuxi püspök részéről, aki őt annak idején apáttá benedikálta. Neki is külön ír és kéri, «hogy inkább könyörületének vigasztalását érezze fájdalmában és félelmében, mint szomorúságának tetézésére méltatlankodását» (Ep. III., 10).

A király meggyógyult, de az ígéretek teljesítése elmaradt. Sőt a glowcesteri általános megkegyelmezést nemcsak visszavonta, hanem a nép zsarolása még nagyobb mértékben folytatódott és azoknak is vissza kellett menniök a börtönbe, akik már kiszabadultak onnan. Mikor Gondulphus püspök ezért szemrehányást tett a királynak, ez haragosan felelte : «Valóban, az Isten nem érdemli meg, hogy jóval fizessek neki azokért a rosszakért, amelyeket rámbocsátott !»

Anzelm látva ezeket a szörnyűségeket, 1093 nyarán a királynak három föltételt szabott, melyekhez az érsekség elfogadását kötötte. «Először is», mondotta, «minden további nélkül vissza kell adnod azokat a területeket, amelyek a canterburyi egyházhoz, melynek fejévé lettem, boldogemlékű Lanfrancus érsek idejében tartoztak és azokat is, melyek őelőtte odatartoztak és amelyeket még nem kapott vissza. Azután kívánom, hogy mindabban, ami Istenre és a keresztény vallásra vonatkozik, elsősorban az én tanácsomra hallgass és amint nekem földi uralkodóm és védelmezőm vagy, éppen úgy legyek én a lelkiekben atyád és gondozód. Végül el kell ismerned és alá kell vetned magad a római pápának, Orbánnak, akit még nem ismertél el, de akit én már régen elismertem és elfogadtam». A király erre magához hivatta Vilmos durhami püspököt és Róbert meulanti grófot és a velük való

tanácskozás után azt a választ adatta Anzelmnek, hogy azokat a birtokokat, melyeket Lanfrancus is élvezett, visszakapja, a többiekre vonatkozólag most nem tesz ígéretet.

Vilmos azonban még ezt az ígéretét sem tartotta meg, tovább kisebbítette az érsekség birtokát és azt remélte, hogy Anzelm bele fog nyugodni azoknak a területeknek elvesztésébe, melyeket a király Lanfrancus halála óta elajándékozott. Anzelm azonban ragaszkodott föltételeihez, egyrészt, hogy a megmaradt birtokot ne kelljen kizsarolnia, másrészt, mert abban bízott, hogy ezen a módon még megszabadulhat az érsekségtől. De az elégedetlenség oly fokra hágott már, hogy a király nem mert tovább várni. Winchesterbe hívta össze az ország nagyjait, minden elképzelhetőt megígért és ezzel rábírta Anzelmet hivatalának elfogadására. Ünnepélyesen beiktatták Anzelmet, mint a király hűbéresét az egész érsekség birtokába és 1093 szeptember 25-én Anzelm megtartotta bevonulását Canterburybe. Mindenütt általános öröm uralkodott, de a király nem átallotta még aznap Anzelmhez küldeni megbízottját, aki a király nevében törvény elé idézte egy, az érsekség alattvalói ellen indított perben. Anzelmnek bele kellett ebbe is nyugodnia és «félelemmel készült a további megpróbáltatásokra, mert tudta, hogy mindazoknak, akik jámborul akarnak élni Krisztusban, szükségképen szorongattatást kell szenvedniök.»

Elérkezett végre a püspökké szentelés napja, melyen a birodalom valamennyi püspöke megjelent, kettő kivételével, akiket betegségük akadályozott az utazásban, de ők levélben adták beleegyezésüket. Ez alkalommal is történt egy kis fennakadás. Mikor a kinevezési okiratot felolvasták, Tamás, a yorki érsek, úgyszólván már az első sornál közbeszólt, mert az «egész Britannia metropolitája» kifejezés szerepelt benne. «Ha egész Britannia metropolitája», mondotta, «akkor a yorki egyház nem

lehetne érsekség. A canterburyi egyház egész Britannia prímási, nemcsak érseki székhelye». — A püspökök igazat adtak neki és az okmányt rögtön ki is javították. Következett a szentelés, melynek végeztével megnézték az evangéliumos könyvet, hogy melyik helyen volt kinyitva, mikor Anzelm vállára tették a szentelés folyamán. Az Üdvözítő egy példabeszédét találták ott : «Elküldé szolgáját a vacsora órájában megmondani a hivatalosaknak, hogy jöjjenek, mert már minden el van készítve. És kezdék magukat mindnyájan sorra mentegetni» (Luk. 14, 17 s köv.).

VIII.

KÜZDELEM AZ EGYHÁZ SZABADSÁGÁÉRT.

Anzelmnek «a szíve és választása szerint beci szerzetesnek, kényszerből canterburyi érseknek» (Ep. III. 39) nemsokára tapasztalnia kellett az Üdvözítő szavának igazságát : «Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak». A pásztorbot nem méltóságot, hanem szenvedést és hosszú küzdelmet jelentett Anglia VII. Gergelye számára, aki aggodalommal látva a feltornyosuló nehézségeket, bizonyára sokszor fordult egyházának védőszentjéhez és Istenhez azokkal a szavakkal, amelyeket egyik imádságában (LXXIV) írt le : «Én hasznavehetetlen ember, akinek semmi érdeme sincs, akit a tudatlanság éjjele borít sötétségbe, akit a bűnök tömege rútít el, aggódva fordulok Hozzád magamért és a reám bízottakért. Nem tudom, parancsod vagy engedélyed folytán hívnak-e a pártfogásod alatt álló, a védnökségedre bízott, a nevedet viselő egyház kormányzójának. Kérlek, légy tanácsadóm, védelmezőm, segítségem : Tőled várom, hogy cselekedjél helyettem. Mert mesternek mondanak és képtelen vagyok az lenni, pásztornak neveznek és tudom, hogy ez meghaladja erőimet, püspöknek hívnak és nem vagyok az . . . Jézusom, jó Uram, nem enyéim azok, akiket reám bíztál, hanem a Tieid. Magam sem vagyok a magamé, hanem a Tied. Tied vagyok, Uram, és ők is a Tieid : engem is, őket is, Te alkottál, Te vásároltál meg életeddel. Tied a nyáj, Uram, Tied a pásztor ; nyájadnak és pásztorodnak Te légy pásztora !»

Vilmos testvérével, Róberttel, Normandia hercegével háborúra készült és pénzéhsége még mohóbb volt, mint egyébként. Anzelmtől is nagyobb pénzösszegre számított, mert szokásban volt, hogy az újonnan beiktatott hűbéresek megajándékozták a királyt. Mivel Edgár király (959—975) a meghatározott pénzösszegek fizetését a főpapok részéről, mint szimóniát, a legszigorúbban megtiltotta, tetszésszerinti ajándékokat adtak a királynak. Anzelmet is rábeszélték, hogy ajándékkal igyekezzék megnyerni Vilmos jóindulatát, aki ennek fejében azután szabad kezet enged majd neki az egyházi ügyekben. Anzelm 500 font ezüstöt ajánlott fel a királynak, aki azonban tanácsadóira hallgatva kevésnek találta az összeget és kerülő úton értésére adatta Anzelmnek, hogy legalább kétszerannyit vár tőle. Anzelm azonban erre nem volt rávehető. Mikor a király mégegyszer visszautasította ajándékát, Anzelm szétosztatta a szegények között és örült annak, hogy most legalább nem fogják róla azt mondani, hogy megvásárolta az érsekséget.

A főurak 1094 februárjában Hastingsba kísérték a királyt, aki onnan akart átkelni Normandiába. Valamennyi püspök jelen volt Anzelmmel együtt, hogy áldásukkal bocsássák útjára az uralkodót. Míg az előkészületek több napon át folytak, Anzelm alklmat keresett, hogy a királlyal beszéljen. Egyik kihallgatása alkalmával azt a meggyőződését fejezte ki előtte, hogy útja csak akkor lesz szerencsés kimenetelű, ha védelmére kel idehaza a mélyre süllyedt vallási életnek. «Miféle védelemre gondolsz?» kérdezte a király. «Hívj össze zsinatot», válaszolta Anzelm. «Trónralépésed óta nem volt még zsinat, sem azelőtt már néhány éve. Tömérdek bűn burjánzott fel és ezeket semmi más nem szüntetheti meg.» A király kellettlenül felelte : «Akkor teszem majd ezt, ha én látom jónak és nem te. Majd máskor beszélünk erről». Azután gúnyosan hozzátette : «És miről akarnál tárgyalni a zsinaton?»

«Főképpen Sodoma bűnéről, hogy a vérfertőző házasságokat és egyéb szörnyűségeket ne is említsem», mondotta Anzelm. «Félek, hogy ha nem lépünk fel vele szemben a legerélyesebben, Anglia is hasonló sorsra jut, mint a város, melytől ez a bűn nevét kapta. De csak akkor lehet kiirtani ezt az egész birodalomban elterjedt fekélyt, ha királyi és püspöki hatalom összefog.» A királynak nem tetszettek Anzelm szavai. «És mi hasznod volna ebből?» kérdezte. «Nem az én, hanem Isten dicsőségéről van szó», válaszolta Anzelm. «Elég», mondotta a király, «többet nem akarok erről hallani.» Szomorúan hallgatott el Anzelm, majd kisvártatra újra megszólalt: «Még valamit szeretnék lelkedre kötni és figyelmedet ráirányítani. Az országban sok apátság áll pásztor nélkül. A szerzetesek elhagyják kolostorukat, világiasan élnek és bűnbánat nélkül halnak meg. Azért tanácsolom, kérlek, intelek, hogy vizsgáld meg a dolgot és Isten akarata szerint állíts apátokat a kolostorok élére. Különben a kolostorok elpusztulása és a szerzetesek elzüllése a magad kárhozatát fogja maga után vonni, amitől Isten óvjon». A király haraggal kiáltott fel. «Hogyan, az apátságok talán nem az enyémek? Mi gondod van velük? Birtokaiddal úgy tehetsz, amint akarsz, nem tehetem ugyanezt az enyéimmel?» Anzelm megkísérelte lecsillapítani a királyt. «Igen, védő és oltalmazó ura vagy a kolostoroknak is. De nem kevésbbé ura azoknak Isten, aki azt akarja, hogy szolgái éljenek bennük, nem hogy embert és pénzt szállítsanak a háborúskodásra.» «Tudd meg», kiáltotta a király, «hogy nagyon ellenemre vannak, amiket mondasz. Elődöd nem mert volna így beszélni atyámmal. Semmit sem fogok érted tenni.» Anzelm megértette, hogy minden további szava hiábavaló lenne a királlyal szemben és eltávozott.*

* Eadmer ezen elbeszélését maga Anzelm is megerősíti (lásd Ep. III, 24).

Nem szerette volna azonban, ha elmérgesedik a dolog és másnap püspöktársai útján érdeklődött a királynál, hogy mit tegyen kedvére. Nem akarta teljesen elidegeníteni magától a zsarnokot. «Nincsen semmi kifogásolni valóm az érsekkel szemben», mondotta Vilmos a püspököknek, «de kegyeimbe addig nem fogadom vissza, míg ismét nem hallok felőle valamit.» «Mit jelent ez?» tünődött Anzelm. «A titok nyilvánvaló : ha békében akarsz vele élni, bőségesen el kell látnod pénzzel», válaszolták neki a püspökök, akik már jól ismerték Vilmost. Anzelm azonban semmiképen sem akart ebbe beleegyezni s mikor azt ajánlották neki, hogy legalább az 500 font ezüstöt adja a királynak, azt válaszolta, hogy méltatlan volna a királyhoz, ha az egyszer már felajánlott összeget még egyszer felkínálná ; különben is azt már szétosztotta a szegények között. Helyesen gondolta, hogy ha ezt az összeget még egyszer felkínálná, a zsarolásnak sohasem szakadna vége és célját mégsem érné el ; Vilmos a thetfordi püspököt, aki 1000 font ezüstön valósággal megvásárolta méltóságát, letette, mert a püspök helytelen lépését megbánva, a pápához fordult ügyének rendezéséért.

Sokkal komolyabb fejleményei lettek annak a nézeteltérésnek, mely a pallium megszerzése körül keletkezett. Az újonnan kinevezett érsekeknek ugyanis már akkor is Rómába kellett menniök, hogy személyesen vegyék át hivataluk jelvényét és ezzel a Szentszékkel való közösségüknek is kifejezést adjanak. Vilmos 1094 novemberében tért vissza sikertelen kimenetelű normandiai hadjáratából és Anzelm azonnal fölkereste őt Illinghamben. Vilmos azonban kijelentette, hogy II. Urbánt nem ismeri el pápának — ravasz politikai számításból ugyan az ellenpápát, Kelement sem ismerte el — és kereken megtagadta Anzelmnek az engedélyt Rómába utazásához. Sőt haragjában arra a kijelentésre ragadtatta el magát, hogy az, aki akarata ellen veti alá magát valamely pápának,

koronája ellen követ el merényletet. Anzelm azt ajánlotta a királynak, hogy az országnagyok döntsék el, vajjon a pápa iránti engedelmesség egyértelmű-e a korona iránti hűtlenséggel? A király kénytelen-kelletlen ráállott Anzelm ajánlatára és a következő év, 1095 nagyböjtjének harmadik vasárnapjára, március 11-ére összehívta a kért gyűlést. Anzelm először is a püspökökhöz fordult és emlékeztette őket ígéretükre, amelyet érsekké választásakor tettek, hogy tudniillik mindenben segítségére lesznek és tanáccsal fognak neki szolgálni. Mert nem akarja sem a királlyal szemben a köteles hűséget megszegni, sem a pápa iránt tartozó engedelmességet megtagadni, már pedig lehetetlennek látszik akár a hűséget engedelmesség nélkül, akár az engedelmességet hűség nélkül megtartani. A püspökök legszívesebben látták volna, ha Anzelm mindent figyelmen kívül hagyva aláveti magát a királynak: ez lett volna szerintük a legegyszerűbb megoldás. Hosszas tárgyalások indultak meg a király és Anzelm között, amelyeket a püspökök közvetítettek. De a király nem tette magáévá Anzelm álláspontját és így a püspökök sürgetni kezdték Anzelmet, hogy engedelmeskedjék a királynak. Anzelm látva a tanácstalanságot és hogy teljesen magára hagyják, így fordult hozzájuk: «Mivel ti, akik a nép pásztorai és vezérei vagytok, nem tudtok tanácsot adni nekem, elöljárótoknak, csak egy ember akaratához igazodtok; a legfőbb pásztorhoz, mindenek Urához, a nagy tanács Angyalához folyamodom és azt a tanácsot követem ügyemben, amely egyúttal az Ő és Egyházának ügye, amelyet Tőle kapok. Az apostolok fejének azt mondja: Te Péter vagy és én erre a sziklára építem Anyaszentegyházamat és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta. Neked adom a mennyek országának kulcsait: amit megkötsz a földön, meg lesz kötve a mennyekben is és amit feloldasz a földön, fel lesz oldozva a mennyekben is. És valamennyi apostolnak együttvéve mondotta: Aki tite-

ket hallgat, engem hallgat, aki titeket megvet, engem vet meg és aki titeket bántalmaz, az én szemem fényéhez nyúl. Amit tehát elsősorban Péternek és vele a többi apostolnak mondott, azt elsősorban Péter és vele a többi apostolok utódainak, a püspököknek mondotta, nem valamely császárnak vagy királynak, fejedelemnek vagy főúrnak. Hogy miben kell engedelmeskednünk ezeknek, ugyancsak megtanít bennünket a nagy tanács Angyala, mikor így szól: Adjátok meg a császárnak, ami a császáré és Istennek, ami az Istené. Ezek a szavak Istennek tanácsai. Ezeket fogadom el, ezekhez tartom magamat és nem térek el tőlük. Tudjátok meg tehát mindnyájan, hogy azokban a dolgokban, amelyek Istené, Péter utódjának engedelmeskedem, azokban pedig, amelyek jogosan uramnak, királyomnak földi méltóságát illetik meg, legjobb tudásom és lelkiismeretem szerint szolgálok tanácsommal és segítségemmel». Anzelm e szavaira olyan lárma tört ki a jelenlévők között, hogy «csaknem azt hihette az ember, hogy halált kiáltanak az érsekre». A király pedig felszólította a püspököket, hogy tagadják meg az engedelmességet Anzelmnek és mindenben neki, a királynak, vessék alá magukat. A durhami püspök, Vilmos, aki Eadmer szerint a zavar oka volt, mert maga szeretett volna a canterburyi érseki székbe ülni, szabad kezet kért a királytól és vállalkozott arra, hogy elsimítja az ellentétet olyképen, hogy Anzelmet vagy a pápa iránti engedelmesség megtagadására vagy lemondásra fogja bírni. De ez neki sem sikerült. A türelmét már teljesen elvesztő király erre ráparancsolt a püspökökre, hogy tagadják meg az engedelmességet Anzelmnek. Meg is tették. Anzelm teljesen magára maradt. Mikor ezt hírül vitték neki, szomorúan, de nyugodtan mondotta: «Értem . . . De nem tesztek helyesen, mikor prímásotoktól és lelkiatyátoktól elszakadtok és megtagadjátok neki a hűséget és a barátságot. Nem akarok érte hasonlóval megfizetni. Ellenkező-

leg, testvéreteknek és atyátoknak igyekszem mindig bizonyulni és mindenkor testvéreimként és szent anyámnak, a canterburyi egyháznak fiaiként foglak benneteket szeretni. Törekedni fogok arra, hogy abból a tévedésből, melybe félelemből estetek, az Úrtól kapott hatalmamnál fogva a helyes útra visszavezesselek benneteket. Ami a királyt illeti, aki megfosztott engem birodalmában minden biztonságtól és nem akar érseknek és a lelkiekben atyjának tekinteni, megígérem neki, hogy amennyiben csak rajtam áll, híven akarok neki szolgálni. Magamra vállalom, ha ő megengedi, lelkének atyai gondozását, de Isten hű szolgája akarok maradni és sértetlenül meg akarom őrizni a canterburyi érsek hatalmát, tekintélyét és hivatalát, bármennyi külső viszontagságban is legyen ezért részem».

A királyt ez sem indította meg, sőt a világi főurakat is hasonló lépésre szólította fel, mint a püspököket. De ők jobban szerették Anzelmet és egy szívvel-lélekkel válaszolták: «Mi sohasem voltunk az ő alattvalói és így nem tagadhatjuk meg az engedelmességet, mert nem is fogadtuk meg. Érsekünk ő, akinek az a hivatása, hogy a keresztényeket kormányozza ebben az országban. Mi, akik keresztények vagyunk, nem vonhatjuk ki magunkat az ő hatalma alól, annál kevésbbé, mert semmi sem tapad hozzá, ami más elhatározásra késztetne bennünket». Vilmos nem mert szembeszállni velük. A püspököket azonban mélyen megszégyenítette ez a férfias válasz; a nép Júdásoknak, Pilátusoknak nevezte őket.

Anzelmhez csak jó barátja, Gondulphus püspök maradt hű. Úgy látta, hogy számkivetése már nem kerülhető el és azért menedéklevelet kért a királytól, hogy sértetlenül juthasson el a birodalom határáig. Vilmos azonban attól tartott, hogy Anzelm erőszakos elűzése zavargásokra vezetne és tanácsadóival egyetértésben úgy döntött, hogy «fegyverszünetet» ajánl fel az érseknek és pünkösd nyol-

cadán teszik újra vizsgálat tárgyává az ügyet. Anzelm beleegyezett ebbe azzal a feltétellel, hogy addig is mindenben Urbán pápának engedelmeskedhetik.

A fegyverszünet ideje alatt a király nem gördített ugyan akadályokat magának Anzelmnek működése elé, de annál jobban elnyomta az érsekség alattvalóit. A birtokok még mindig az ő emberei kezében voltak és ezek ezabadon zsarolhatták a népet, mert jól tudták, hogy szzel méginkább megnyerik a király kegyét.

A meghatározott időpont még nem érkezett el, a király azonban átlátta, hogy a pápa hatalmának elismerése nélkül nem boldogulhat. Két udvari papját Rómába küldötte, hogy megtudakolják, ki a törvényes pápa, ígérjenek meg neki mindent és kérjék a király számára a palliumot, hogy ő adhassa át az érseknek. Vilmos arra számított, hogy Anzelmet sikerül megfosztatnia méltóságától és utódját már az egyházi hivatalba is ő iktathatja be. A pápa mitsem sejtve Vilmos titkos szándékáról, teljesítette a kérést és Valter, albanói püspököt küldte követül Vilmoshoz a palliummal. A követ rendkívül előzékenyen viselkedett Vilmossal szemben és Anzelm ügyét meg sem említette. Vilmos el volt ragadtatva Valtertől és hogy még jobban megnyerje magának, elrendelte az egész birodalomban, hogy II. Orbánt kell mindenkinek törvényes pápaul elismernie. Ezután úgy gondolta, hogy most már előhozhatja Anzelmmel való szándékát, hogy t. i. a pápa nevében letéteti Anzelmet és mást nevez ki helyébe érseknek. A követ előzékenysége azonban egyszerre határozottságba csapott át és kereken kijelentette, hogy erről szó sem lehet. Vilmos már kezdte bánni, hogy Orbánt elismerte, de ezen már nem tudott változtatni.

Közeledett a határidő lejárta, pünkösd ünnepe. Több hatalmas hűbérúr fellázadt a király ellen, akinek tehát ismét pénzre volt szüksége. Anzelmet Mortlakeből, ahol a pünkösdi ünnepeket töltötte, Windsorba hívatta. Az

volt a megbeszélt gyűlés színhelye. Útközben, Heisában fogadta a püspököket, akiket Vilmos küldött hozzá, hogy már előzetesen tárgyaljanak vele. Ezek ismét arra akarták rávenni Anzelmet, hogy ajándékkal kísérelje meg az uralkodó kegyét visszaszerezni. «Sohasem teszem urammal ezt a szégyent, hogy bebizonyítsam barátságának megvásárolhatóságát», válaszolta Anzelm és mint már régebben, most is kijelentette, hogy ha Vilmos nem engedi egyházmegyéjét és a birodalmat II. Orbán pápa fősége alatt kormányozni, akkor megújítja kérését a menedéklevél iránt és elhagyja az országot. A püspökök most a király jóakaratáról biztosították, aki már meg is szerezte számára a palliumot és így Anzelmnek is viszonoznia kell a király jóindulatát. «Isten a tudója, hogy csakugyan jóindulatról, jótéteményről van-e szó», jegyezte meg Anzelm. «De csak nem akarod megtagadni a királytól» vetették ellen a püspökök, «legalább azt az összeget, melybe utazásod került volna?» De Anzelm hajthatatlan maradt. Nem is tehetett másként, különben a palliumot az uralkodó ajándékának tűntette volna fel és szimónia látszatát keltette volna. A király végül is kénytelen volt beleegyezni, hogy lemond a pénzről és megüzentette, hogy el akarja feledni a történteket és ezentúl atyjának fogja tekinteni. Teljes szabadságot ígért neki a birodalom minden országában. Anzelm örömmel sietett Windsorba, ahol az udvar már együtt volt. A király kitüntető barátsággal fogadta, úgyhogy a pápai követ a Szentírás szavával kiáltott fel : «Milyen jó és kellemes a testvéreknek együtt lenniök !»

De még hátra volt a pallium átadásának a kényes kérdése. Néhány udvari ember azt akarta, hogy Anzelm a király kezéből vegye át. Anzelm azonban értésére adta Vilmosnak, hogy a pallium nem a király, hanem a pápa ajándéka. Az uralkodónak el kellett fogadnia ezt az érvelést és beleegyezett, hogy Anzelm az oltárról maga vegye

a palliumot mintegy «Péter kezéből». Így is történt a pünkösd utáni második vasárnapon (1095 június 10.). Anzelm már teljes érseki díszben mondotta a szentmisét és Eadmer megjegyzi, hogy ennek az evangéliuma ugyanaz a szöveg volt (miként még ma is), amelyet püspökké szentelésekor ütöttek fel találomra: Egy ember nagy lakomát rendezett és a meghivottak egymás után kezdték kimenteni magukat...

Ebben az időben ért a keresztes háborúk mozgalma Angliába. A normandiai herceg, Vilmos testvére, III. Róbert, nagy lelkesedéssel karolta fel az eszmét és felajánlotta Vilmosnak Normandiát az előkészületekhez szükséges tízezer font ezüst fejében. Anzelm méltányosnak találta, hogy a király segítségére siessen és mivel más eszköz nem állt rendelkezésére, a canterburyi konvent beleegyezésével egyházi kincseket használt fel, egyidejűleg azonban egyik birtokának jövedelméről hét évre lemondott. Ez fedezte a Vilmosnak felajánlott kincsek értékét. A többi püspöktől azonban erőszakkal csikartak ki óriási összegeket, úgyhogy sokan kénytelenek voltak még a kelyheket is beolvasztani és az ereklyetartók arany és ezüst díszeit feláldozni.

Ezt nem számítva, az 1096-ik év aránylag nyugodtan telt el és Anzelm gondot fordíthatott egyházmegyéjének kormányzására és hozzáláthatott Anglia lezüllött és elhanyagolt vallási életének rendbehozásához is. Waterfordban új püspöki székhelyet állított és oda, úgyszintén a többi megüresedett püspökségekbe szentéletű, rátermett férfiakat helyezett. Azok a püspökök, akik Rockinghamben olyan gyáván meghunyászkodtak a király előtt és megtagadták az engedelmességet primásuktól, szintén átlátták tettük igazságtalanságát, Anzelmtől bocsánatot kértek és újból engedelmességet fogadtak neki.

Anzelm balsejtelmei azonban, amelyeket mindjárt a pallium elnyerése után kifejezett II. Orbán pápához írt

levelében (Ep. III., 37.), valóra váltak. Vilmos 1097-ben tért vissza Normandiából és mindjárt az időközben ismét fellázadt hűbérurak ellen kellett hadat indítania. Ennek végeztével Anzelm ismét sürgetni kezdte a királyt a zsinat összehívására, mert a rokonok közti házasságok, a családi szentély lábbal tiprása, az egyháziak életébe becsúszott hibák egyre jobban terjedtek és Anzelm a zsinatban látta az egyedüli lehetőséget a bajok meggátlására és orvoslására. A király azonban ezt még most is mindenképpen meg akarta akadályozni. Eddig azzal védekezhetett, hogy a folytonos háborúk nem engedik meg a zsinat összehívását, most ez az ok megszűnt. Más kifogást eszelt tehát ki. Anzelm kérését figyelembe se vette, sőt azon a címen, hogy az általa kiállított csapatok hiányosan voltak fölszerelve és semmire sem lehetett őket használni a hadjáratban, mint hűtlen hűbérurat királyi törvényszék elé idéztette. Anzelm tudta, hogy ez csak ürügy és szomorúan kellett látnia, hogy a királlyal semmire sem tud menni. «Békét reméltünk», kiáltott fel, «és íme, semmi jó nem jön, gyógyulásban reménykedtünk és íme, csak a bajok szaporodnak!»

Most már végkép elérkezettnek látta az időt, hogy a pápát személyesen tudósítsa az angliai állapotokról. Az 1097 pünkösdjén tartott windsori gyűlésen tehát csak az alkalmat várta, hogy kérésével előálljon. Az ünnepek elmúltával a szokott módon tárgyalták a különböző ügyeket, majd a király emberei arról kezdtek tanakodni, hogy milyen vádakat hozhatnának fel Anzelm ellen. Mindenképpen bűnösnek akarták kimondani, hogy ezáltal vagy nagy pénzösszeget csikarjanak ki tőle, vagy pedig hallgatásra bírják. Mihelyt Anzelm erről tudomást szerzett, néhány főúr által előterjesztette a királynak kérését, hogy engedélyezze Rómába való utazását.

Vilmos nagyon elcsodálkozott Anzelm kérésén: «Semmiképpen sem engedem meg», mondotta. «Mert nem hi-

szem, hogy oly bűnt követett volna el, amely alól csak a pápa oldozhatná fel és tanácsra sincsen szüksége. Tudom, hogy inkább ő adhatna a pápának tanácsot, mint az neki.» Mikor hírül vitték Anzelmnek a király válaszát, így szólt: «A király kezében van a hatalom; azt mondhatja, ami neki tetszik. De ha most nem akarja megadni az engedélyt, talán majd más alkalommal fog beleegyezni. Ami engem illet, nem fogok kérésemmel felhagyni».

Valóban, Anzelm még nem egyszer állt elő kérésével. Augusztusban ismét visszautasította Vilmos és azt remélve, hogy az érsek majd meg fogja elégelni a folytonos kérést, az októberi országnapra halasztotta a döntést. De nem jól ismerte Anzelmet, akit a folytonos nehézségek csak megerősítettek a küzdelemben.

Félő volt, hogy az októberben tartandó winchesteri országnapon megismétlődnek a rockinghami szomorú jelenetek. Hiszen nem kisebb dologról volt most is szó, mint az Egyház szabadságáról, az angol katolikusok szabad közlekedéséről az apostoli szentszékkel, Krisztus helytartójával. Ez a küzdelem azoknak a harcoknak volt kezdete, melyek végül is 1534-ben VIII. Henrik felsőbbségi rendeletével a Rómától való nyilt elszakadásra vezettek és megbontották az Egyház egységét. Már Hódító Vilmos előkészítette a szakadást, mikor Lanfrancusnak megtiltotta az ország területének elhagyását; a szeszélyes II. Vilmos most csak még jobban kiélezte a helyzetet.

Először is kijelentette, hogy Anzelm folytonos zaklatását nem tűri és ha még egyszer előhozakodik kérésével, törvény elé állítja és jókora bírságot fizettet vele. Anzelm erre megkérdeztette a királyt, hogy hajlandó-e meghallgatni azokat az okokat, melyek kérésének igazságossága mellett szólnak. «Okok vizsgálatába nem bocsátkozom», volt a válasz, «ha elutazik Rómába, az egész érsekséget birtokomba veszem és nem ismerem el többé

érseknek.» A gyűlésben nagy zavar tört ki a király e szavaira és azért másnapra halasztották a tárgyalást.

Másnap fölkeresték Anzelmet a király követei és még egyszer megkérdezték, hogy megmaradt-e szándéka mellett. Anzelm megmondotta, hogy eltökélt szándékától az éj sem térítette el és a rábízott nyáj, a maga és a király érdekében Rómába kell mennie. A követek megkísérelték Anzelmet tervének kivihetetlenségéről meggyőzni. «Az engedélyről hasztalan beszélsz», mondották. «Sohasem fogja megadni a király.» «Ha nem fogja megadni», válaszolta Anzelm, «ahhoz tartom magam, amit az Írás mond : inkább Istennek kell engedelmeskedni, mint az embereknek.» Walchelin winchesteri püspök erre gúnyosan megjegyezte : «Uram, a király és az ország nagyjai is tudják, hogy nem egykönnyen lehet szándékodtól eltéríteni. De nehéz elképzelni, hogy megmaradj Rómába való utazásod tervénél, mikor az a főpapi méltóság és vagyon elvesztésével jár». Anzelm átható tekintettel mérte végig és csak ennyit mondott : «De igen».

A követek eltávoztak, hogy hírül adják a királynak Anzelm szavait. Anzelm, mivel azt gondolta, hogy talán jobban ki kellene fejtenie püspöktársai előtt elhatározásának indítóokait, magához kérette őket. «Püspökök, az Egyház főpapjai vagytok. Fontoljátok meg tehát lelkiismeretetek szerint ügyemet az Isten igazságosságának szempontjából. Ha úgy fogjátok védelmetekbe venni Isten jogait is, mint egy halandó emberét és annak életét, alávetem magamat tanácsotoknak.» De a püspökök nem tudtak más elhatározásra jutni. «Tudjuk, hogy jámbor és szent férfiú vagy», mondották, «és hogy gondolataid mindig az égiekkel foglalkoznak. Mi azonban meg vagyunk kötve rokonaink által, akiket eltartunk, a világ által, amelyet szeretünk. Nem tudunk fölemelkedni a te életed magasságába és nem tudunk veled együtt hátat fordítani a világnak. Ha leszállasz hozzánk és a mi

utunkra lépsz, úgy fogunk ellátni tanácsunkkal, mintha saját magunknak tennők, és bármily ügyedben segítségre lesz szükséged, úgy fogunk rendelkezésedre állani, mintha saját magunkról lenne szó. De, ha egyedül Istenhez tartasz, és nem leszel másra tekintettel, magad maradsz, mint a multban is.» «Igy is jó», felelt Anzelm, «menjetek uratokhoz, én Isten szerint fogok igazodni.» A püspökök visszamentek a királyhoz és Anzelm valóban csaknem egyedül, mindenkitől elhagyatva állott. Mindössze hű kísérője, Eadmer maradt mellette, akivel együtt a templomba mentek, hogy ott várják be a fejleményeket.

Nem kellett sokáig várniok. A király a legnagyobb mértékben elégedetlen Anzelmmel, hozták a hírt. Pedig a rockinghami országnapon megígérte, szólott tovább az üzenet, hogy megtartja az ország törvényeit és szokásait és azokat mindenkivel szemben meg is védelmezi. És most mindig újabb és újabb nehézségekkel, hiábavaló panaszokkal zaklatja a királyt. Az utazásra szóló engedélyt meg sem akarja várni. Tehát nyilvánvalóan megszegte ígéretét. Mind ez ideig hallatlan dolog volt a birodalomban, hogy valamely főúr hasonlót mert volna megtenni. A király végső döntést vár az ügyben és kettő között enged választást. Anzelm vagy megesküszik arra, hogy soha semmiféle ügyben nem fordul a Szentszékhez, vagy pedig a legrövidebb időn belül elhagyja az országot. Ha az elsőt választja, akkor is a törvény által megítélendő bírságot kell merészségéért lerónia.

Anzelm kissé összeszedte gondolatait, majd maga sietett a királyhoz, ahol az őt megillető helyet foglalta el a király jobbján. «Igaz ugyan», fordult Vilmoshoz, «hogy törvényes szokásaid megtartását és mindenkivel szemben való hűséges alkalmazását megígértem, de csak azokat, amelyek Isten jogával és akaratával nem ellenkeznek». A király és a főurak tiltakoztak az ellen, hogy Isten aka-

ratáról vagy igazságosságáról szó lett volna. «Vagy úgy?» vetette ellen Anzelm. «Ha nem volt szó Istenről és az igazságosságáról, akkor miről lehetett szó ebben az ígéretben? Hiszen Isten nem hagyhatja valaha is jóvá, hogy egy keresztény oly törvényeknek és szokásoknak vesse magát alá, melyek ellentétben állnak Istennel és igazsággal!» Zúgó morajlás hullámzott végig a termen, de határozott feleletet senki sem tudott adni. «Minden hűség», folytatta Anzelm, «amit valaki embernek megígérhet, az Istennel szemben tartozó hűségen nyugszik. Mert csak Isten lehet a kötelék ember és ember között. Csak az lehet emberekkel szemben hűséges, aki Istennel szemben is az. Ha pedig a hűség Istennel szemben feltétele az emberekkel szemben való hűségnek, akkor az utóbbi elveszti kötelező erejét, ha az előbbivel ellentétbe kerül. De most nincs helye a vitatkozásnak. A hűség, amellyel Istennek tartozom, teszi számomra égetően szükségessé, hogy a kereszténység fejéhez, a pápához, forduljak tanácsért. Nem hiszem, hogy az, aki féli Istent, ellenezné szándékomat. Vagy ti helyesnek tartanátok annak az eljárását, aki megakadályozná azt a hűbérest, aki királyával szemben tartozó kötelességét akarná teljesíteni?» «Hohó», kiáltottak közbe Vilmos és Róbert, a meulanti gróf, «ez prédikáció, nem pedig a tárgyalás alatt lévő ügy megokolása!» A többiek is igyekeztek kiáltozásukkal elnyomni az érsek szavát.

Anzelm lehajtott fővel, nyugodtan állt a gyülekezet előtt. Megvárta, míg a zaj elült, azután emelkedett hangon újra szólni kezdett. «Parancsodra, mellyel eskümet kívánod, hogy sohasem fordulok, bármi történjék is, Szent Péterhez vagy helytartójához, ez a válaszom: Ilyen rendeletet keresztény létedre semmiképpen sem szabad kiadnod. Mert megesküdni erre annyit jelent, mint Szent Pétert megtagadni. Aki pedig megtagadja őt, Krisztust tagadja meg, aki Egyháza fejévé tette. És ha

Krisztust kell megtagadnom érted, király, vallom, hogy olyan vétek az, amely alól törvényszéked ítélete nem oldozhat fel soha !» «Jól van, jól», kiáltotta feléje Róbert, «menj a pápához, mi tudjuk, mi marad nekünk !» Az érsekség jövedelmére célzott. «Isten a tudója», felelte Anzelm, «hogy mi marad meg nektek, de engem meg fog segíteni, hogy meglátogathassam apostolai küszöbét.» Ezekkel a szavakkal eltávozott.

A király utána küldött és azt üzente neki, hogy mehet ahová akar, de az ő (a király) tulajdonából semmit sem vihet magával. «Azt jelenti ez», kérdezte Anzelm, «hogy lovaimat, ruhámat, takarómat nem vihetem magammal? Tudja meg, hogy szívesen indulok mezítelenül és mezítláb és gyalog az útra.» Nem ezt akarja a király, válaszolták a követek. De tizenegy nap mulva útra készen kell állnod a kikötőben és a király ott fogja megüzenni, hogy mit szabad magaddal vinned és mit nem.

Anzelm már útban volt szállása felé, mikor eszébe jutott, hogy valamit elfelejettt. Visszasietett a királyhoz. «Uram», mondotta, «én most elmegyek, de Isten kegyelmével nem fogok megszűnni ugyanúgy szeretni lelked üdvösségét. Nem tudom, viszontláthatlak-e valaha, engedd meg hát, hogy mielőtt eltávozom, Isten és a magam áldását adhassam reád és mint lelkiatya szeretett fiát Istennek ajánljalak.» A királyt meghatották Anzelm szavai. «Nem ellenkezem», szólt. Lehajtotta fejét, Anzelm pedig megjelölte a kereszttel.

1097 október 15-én hagyta el a királyi udvart, hogy elinduljon Isten ügyéért a számkivetésbe.

IX.

SZÁMKIVETÉSBEN.

Anzelm Winchesterből Canterburybe sietett, hogy búcsút vegyen szerzeteseitől. A szerető atya fájdalma szólalt meg búcsúbeszédében. Fájlalja, mondotta, hogy védtelenül, oltalom nélkül kell itthagynia a rábízott nyájat, de reméli, hogy távozása, ha sokára is, hasznára lesz az Egyház szabadságának. És már nem újoncok az égi király hadiszolgálatában és az Úr iskolájában. A világ fiai csak jutalomért szolgálnak Istennek és mindjárt elvesztik kedvüket, ha nehézségekbe, akadályokba ütköznek: zsoldosok. A szerzetes azonban égi célért küzd és Isten dicsőségének fényében lát mindent. Arra kéri őket, hogy mindig ezt keressék, mindig ezt tartsák szem előtt és akkor, bármennyire fáj is most a válás, vidáman fogják egykor viszontlátni egymást Istennél. Kitörő könnyei szakították félbe beszédét és mindenki vele zokogott. Végül Anzelm ismét erőt vett magán és így folytatta: «Tudjátok, szeretteim, hogy mit kívánok nektek. Az idő lejár és nem szólhatok többet. Csak annyit mondok, hogy a mindenható Isten és Szent Péter, az apostolok fejedelme, oltalmazzon meg benneteket, hogy Isten elismerjen benneteket juhainak és Szent Péter benneteket, az Isten juhait, védelmébe fogadjon». Majd mindenkit egyenként megölelt és megcsókolt, azután a templomba indult, hogy a nagy számban összegyűlt néptől is elbúcsúzzék. A nép hangos zokogása közben lépett az oltárhoz, hogy elvegye róla botját és vándor-

tarisznyáját és azonnal útra is kelt. A tömeg messze elkísérte.

Még aznap elérte Dovert, a kikötőt, ahol már várta a király kiküldötte. Nem árulta el ottlétének célját, de állandóan szemmel tartotta Anzelmet, akinek két hétig kellett a kedvező szélre várakoznia. Mikor a hajósok jelentették, hogy indulhatnak, előállott a király embere és Vilmos írásos parancsát mutatta fel, melynek értelmében Anzelmnek nem szabad addig hajóra szállnia, míg poggyászát át nem vizsgálták. Pénz után kutattak a búcsúzásra összejött nép hangos tiltakozása közben. Mivel azonban Anzelm nem vitt magával kincseket, a követ kénytelen volt Anzelmet a hajóra engedni.

A király pedig ismét a régi zsarnokságot újította fel: rátette kezét az érsekségre, megsemmisítette minden rendeletét, amely az Egyház javát célozta vagy szolgálta és a viszontagságok, melyeket a kizsarolt népnek és klérusnak tűrnie kellett, nagyobbak és nyomasztóbbak lettek, mint valaha.

Alig ért a hajó, mely Anzelmet vitte, a nyilt tengerre, a szél ellenkező irányba fordult és a hajósok kijelentették, hogy ily körülmények között nem tudják céljukat elérni, vissza kell menniök a kikötőbe. «Ha Isten akarata, hogy visszatérjek az elhagyott nyomorúságba, megnyugszom akaratában, hisz' nem a magamé, hanem az övé vagyok», sóhajtotta Anzelm. Amint ezt kimondotta, a szél ismét belekapaszkodott a vitorlákba és kényszerítette a hajósokat, akik már visszafordították a hajót, eredeti céljuk felé.

Witsandban értek szárazföldet és csak a kikötésnél vették észre, hogy a hajó léket kapott, mely könnyen végzetessé válhatott volna. Normandiát ki kellett kerülniök, mert Vilmos uralma alatt állott és ezért Szent Bertin, majd Szent Omer kolostorait ejtették útba, ahol öt napot töltöttek. Anzelmet ugyanis oltárszentelésre

és a bérmálás szentségének kiosztására kérték meg. Utazásának további folyamán is, mely Flandrián és Gallián vezetett keresztül, jövetelének hírére hatalmas tömegek siettek eléje, úgyhogy útja valóságos diadalmenet volt.

Nem hiányzottak azonban olyanok sem, akik Anzelmnél kincseket gyanítottak és gazdag zsákmányra számítottak. Alig értek Burgundiába, éppen mikor pihenőt akartak tartani, hogy megebédeljenek, fegyveres csapat élén egy főúr tűnt fel a látóhatáron, aki hozzájuk érve durván tudakozódott, hogy ki közülük az érsek. Anzelmhez utasították, aki elfogulatlan barátsággal üdvözölte és annak a reményének adott kifejezést, hogy a herceg őt és övéit bizonyára meg fogja védelmezni. A főúr zavarba jött, igennel felelt kérdésére és áldását kérte. Majd egyik emberét melléjük adta, hogy területén keresztül elkísérje az érseket. Mikor búcsút vett tőlük, megátkozta azt, aki erre a vállalkozásra fellovalta. «Mert az nem ember arca, hanem angyalé, amely róla tündöklik», mondotta.

Három nappal 1097 karácsonya előtt érkeztek meg Clugnybe, ahol Szent Odiló tanítványa, Hugó volt az apát, aki mint édestestvérét fogadta Anzelmet. Innen adta Anzelm Hugó lyoni érseknek tudtára érkezését. Hugó azonnal Lyonba kérette Anzelmet, aki itt tudta meg, hogy a további utazás életveszéllyel jár és szinte lehetetlen. Mert a császári párt még mindig birtokában tartotta Északitáliát, az ellenpápát, III. Kelement ismerte el urának és II. Orbán híveit nem engedték keresztül területükön. Ehhez járult még sokak kapzsi szándéka, melynek már nem egy Rómába igyekvő zarándok áldozatul esett. A cantenburyi érsek meg éppen nem kerülte volna el figyelmüket. Azért Anzelm arra határozta el magát, hogy II. Orbánnal levél útján lép érintkezésbe és addig is Lyonban marad, hogy ott várja

be parancsát. «Úgy döntöttem», írja levelében, melyben összefoglalja az angolországi eseményeket, «hogy szívem aggodalmában személyesen fordulok Hozzátok szentséges Atyám, tanácsért és támogatásért, de nem tudom megtenni, amire határoztam magam. Az okokat ezen levél átadója majd elmondja. Mindenki előtt ismeretes, kegyes Atyám, mily erőszakkal és mennyire akaratom ellenére tettek meg püspökké. Természetem, korom, gyöngeségem, tudatlanságom mind alkalmatlanná tesznek világi ügyekkel való foglalkozásra és csak lelkemet döntik kárhozatra. Már négy éve viselem az érsekség terhét anélkül, hogy a legkisebb eredményt elértem volna. Ellenkezőleg, szorongattatásaim már oly nagyok, hogy inkább kívánnék Anglián kívül meghalni, mint ott élni. Oly sok visszaélés uralkodik ott, melyeket sem tűrni, sem megszüntetni képes nem voltam. A király a főpapok halálát csak az Egyház elnyomására használta fel. Reám és a canterburyi érsekségre is súlyosan nehezedett a király elnyomása. Az érsekség területeit, melyekre Lanfrancus érsek halála után rátette kezét, embereinek osztogatta szét, nekem nem adta vissza, sőt még más birtokokat is — akaratom ellenére — elajándékozott. Rettenetes és elődeim alatt hallatlan terheket rótt reám. Isten törvényét és az egyházi tekintélyt lábbal tiporta. Hasztalan emeltem fel szavamat ez ellen, csak az önkényes szokásokra és nem a jogszerinti intézkedésekre utalt. Tudtam, hogy ha mindezt hallgatagon veszem tudomásul, utódaim kárára helytelen jogszokás alakul ki és azért engedélyért fordultam a királyhoz, hogy Rómába utazhassam és Szentségednek feltárjam kétségeimet. Mert félelemből mindenki megtagadta tőlem segítségét. Kérésem azonban annyira felbőszítette a királyt, hogy súlyos sértést látott benne, amelyért elégtétellel tartozom és meg kellett volna igérnem, hogy sohasem fordulok az apostoli Szentszékhez. Ezt termé-

szetesen nem tehettem meg. Röviden ezek az okok azok, melyek lehetetlenné teszik számomra, hogy hivatalomat nyugodt lelkiismerettel tovább viselhessem. Kérlek tehát benneteket atyai és apostoli jóságú szívetekre, hogy ennek a rabszolgaságnak bilincseiből megszabadítani és szabadságomat az Isten szolgálatában visszaadni kegyeskedjetek, nehogy egészen elmerüljek a keserűség tengerébe és jelenlegi fájdalmam örökké tartson. Az angol Egyházról pedig apostoli bölcseségtekkel és tekintélyetekkel másképp gondoskodjatok. A mindenható Isten őrizzen meg benneteket kegyelmének állandó sértetlenségében és vesse a sátánt és a pokol kapuit lábatok elé.»

Anzelm ezután oly súlyosan megbetegedett, hogy már fölépülésében is kételkedtek. Ennek híre messze eljutott és azok a császárpártiak, akik Anzelm jövetelére számítottak, részint, hogy kirabolják, részint, hogy utazását meggátolják, szándékukat feladták. Anzelm azonban meggyógyult és megérkezett a pápa válasza is, mely haladéktalanul Rómába rendelte. Két társának, Balduinnak és Eadmernek társaságában tehát újra útnak indult 1098 március 17-én, virágvasárnap előtti kedden. Mindhárman mint egyszerű szerzetesek utaztak, hogy ne keltsenek feltűnést.

Aspera volt a veszélyeztetett területen az első falu, ahova betértek. A parasztok barátságosan fogadták őket, de mivel kolostor is volt a faluban, ott szálltak meg. Miután megvendégelték őket, elmondották, hogy Galliából jönnek és Rómába igyekeznek. Ezzel a tervükkel csak hagyjanak fel, figyelmeztették őket az ottani szerzetesek. Anzelm, a canterburyi érsek is, aki már Piacenzáig jutott, a veszélyek láttára visszafordult. «Azt jól tette», válaszolta Balduin, «mi azonban megpróbáljuk, meddig jutunk el. Ha nem megy, még akkor is visszafordulhatunk». Itt töltötték a virágvasárnapot, azután

tovább folytatták vándorlásukat az Alpokon keresztül. Susaban szintén meglátogatták a kolostort és az apát kérdésére, hogy kicsodák, azt felelték, hogy beci szerzetesek. Az apát mindjárt Anzelm után tudakozódott. Balduin azt válaszolta, hogy időközben érsek lett. «Hallottam», mondta az apát. «De hogyan van, egészséges?» «Az igazat megvallva», felelte Balduin, «mióta püspökké lett, nem láttam Becben. De azt mondják, hogy jól érzi magát ott, ahol van.» «És én imádkozom érte, hogy jól érezze magát», mondotta az apát. Anzelm pedig csak szerényen meghúzódott az egész beszélgetés alatt, fejére húzta csuklyáját, lesütötte szemét, nehogy felismerjék. A chiusai Szent Mihály kolostorban ünnepelték a feketevasárnapot és a húsvétot, majd anélkül, hogy fölismerték volna őket, — bár Anzelmet ismeretlenül is megelőzte mindenütt csodálatos jámborságának és életszentségének híre: az «Isten emberének» nevezték — szerencsésen elérték hosszú vándorlásuknak célját, az örök várost.

Orbán pápa, amint tudomást szerzett a vendégek megérkezéséről, saját palotájában, a Lateránban — az Angyalvárat még az ellenpápa tartotta megszállva — jelölt ki számukra lakást. Az ünnepélyes fogadtatást másnapra tűzte ki. Erre összegyűlt az egész római nemesség, a főpapok és a pápai udvar, hogy a magas vendéget üdvözöljék. Anzelm a szokásos módon a pápa lábai elé borult, de Orbán rögtön fölemelte és megcsókolta, azután a számára készített ülőhelyre vezette. A körülállók hangos ujjongásba törtek ki. A pápa ezután az egész gyülekezet előtt elhalmozta Anzelmet dícséretekkel. Kiemelte jámborságát, alázatosságát, tudományát, melyben ő maga is kénytelen őt mesterének elismerni, rámutatott útjának céljára, hogy tanácsért jött a Szentszékhez, pedig inkább a pápa szorul rá az övére. Anzelm pirulva és szégyenkezve várakozott. A pápa kérdésére azután pontosan beszámolt az angliai állapotokról,

különösen Canterburyről. Orbán jóságos szavakkal ígérte meg Anzelmnek, hogy mindenben segítségére lesz és felszólította, hogy mindenekelőtt várja meg türelemmel Vilmos válaszát. A pápa ugyanis már írt neki és erélyesen közbelépett Anzelmnek visszahelyezéséért és hivatalának szabad gyakorlásáért. Anzelm maga is írt a királynak.

A várakozás folyamára Anzelm elfogadta egy egykori beci szerzetesének meghívását, aki időközben a Telesi melletti Megváltóról nevezett kolostor apátja lett. Pihenésre amúgy is szüksége volt és Rómában akkor már igen nagy volt a hőség. Aki tehette, menekült onnan. János apát messze eléje sietett Anzelmnek és úgy fogadta, mint atyját. De Anzelm Telesiben sem maradt soká. Mivel a hőség itt is kínzó volt, János apát a kolostornak egy kies birtokára vitte Anzelmet, Sclaviába. Ez valaha vár volt, messze a falvaktól. Csak egy szerzetes lakott benne, akire a birtok népe volt bízva. A dombtetőről, melyen a kolostor állott, gyönyörű kilátás nyilt az előtte elterülő Campagnára. «Itt találom meg nyugalmamat, itt akarok lakni!» kiáltott fel Anzelm, mikor János apát bevezette a kolostorba két kísérőjével együtt. Teljesen régi életmódjához tért vissza és úgy élt, mint egykor Becben: «teljesen átadta magát az isteni szolgálatnak, szent elmélkedésnek, a hittitkok kibogozásának; ezekkel foglalkozott éjjel-nappal». Itt fejezte be a megváltásról írt «Miért lett az Isten emberré» című munkáját is, amelyet még Angliában kezdett meg «a szorongattatások közepette».

A nép is nagy számban kereste fel Anzelmet, hogy ügyes-bajos dolgaiban tanácsát, felvilágosítását kérje. Anzelm szívesen szolgálatára volt mindenkinek, sőt a vízhiány miatt sokat szenvedő lakosságnak kútnak alkalmas helyet is keresett. Az általa megjelölt területen kezdtek ásni és csakugyan bőséges, tisztavízű forrás tört elő, amelyet még most is Szent Anzelm kútjának nevez a nép.

Ugyanakkor a közelben háború folyt. Capua a normann uralomtól akart megszabadulni és fejedelmét, Richárdot elűzte. Richárd nagybátyjához, Rogerius apuliai herceghez fordult segítségért, aki Guiscard Róbert fia volt. A sziciliai gróf is megígérte Richárdnak támogatását. 1098 áprilisában vették ostrom alá Capuát, mely azután a túlerővel szemben júniusban meg is adta magát. Rogerius is hallott Anzelmről és meghívta táborába, ahol egy régi, nagyrészt romokban heverő templomban rendezett be számára szállást. Anzelm szeretetreméltóságával annyira megnyerte magának Rogeriust, hogy az bármire is hajlandó lett volna Anzelmért. A pápa is, mint a délitáliai normann államok hűbérura, Capuába sietett, hogy békés megegyezésre vegye rá a hadban álló feleket. A pápa díszsátorát Anzelm lakóhelyétől nem messze állították fel, úgyhogy állandóan érintkezhettek egymással. Aki a pápánál tett látogatást, Anzelmhez is betért, de míg a pápát csak a nagyok keresték fel, Anzelmhez mindenki el mert menni. «A pápát mindnyájan tisztelték, Anzelmet szerették», mondja Eadmer. Még a szaracén pogány zsoldosok is kijelentették, hogy Anzelmért készek lennének fölvenni a keresztséget, ha ezáltal nem vonnák magukra uruknak, a sziciliai grófnak haragját.

Capua feladása után a pápa Aversába ment és Anzelm elkísérte Orbánt. Megújította kérelmét, hogy az érsekség terhét vegye le válláról. Mert időközben újabb aggasztó hírek érkeztek Angliából a király kegyetlenségéről. Vilmos pl. elfogadta a zsidók ajándékát, melyet abban az esetben ajánlottak fel neki, ha kényszeríti a megtért zsidókat a zsinagógába való visszatérésre. A pápa azonban nem teljesítette Anzelm kérését, hanem meghívta őt az októberben Bariban tartandó zsinatra és megígérte neki, hogy a zsinat elé viszi ügyét.

Anzelm ezután visszatért Sclaviába és ott töltötte

a nyár hátralevő részét. A zsinatot 185 püspök jelenlétében október 3-án nyitotta meg a pápa. Elsősorban a Szentléleknek az Atyától és Fiútól való származását vitatták meg a görögökkel szemben, akik azt állították, hogy a Szentlélek csak az Atyától származik. A latin Egyház tanának védelmében a pápának nagy segítségére volt Anzelm Roscelin ellen írt műve «A Szentháromság titká»-ról. Ez eszébe juttatta a pápának Anzelmet és felkiáltott : «Atyám és tanítómesterem, Anzelm, az angolok érseke, hol vagy?» Anzelm ugyanis mindezideig csendesen ült a zsinaton az első méltóságok között, Eadmer pedig a lábainál. A pápa kérdésére felállt. «Uram és Atyám», szólt, «mit kívánsz? Itt vagyok.» «Miért hallgatsz?», kérdezte a pápa. «Jöjj kérlek, jöjj fel hozzánk és harcolj a te és a mi Anyánkért, segítsd megvédeni épségét, mely a görögök részéről veszélyben van. Úgylátszik Isten küldött téged ide az Egyház védelmére.» Anzelm engedelmeskedett a pápa szavának, aki maga mellett jelölte ki helyét és megismertette Anzelm itt-létének okait a zsinat atyáival. Ezek oly lelkesedésbe törtek ki, hogy a gyűlést nem lehetett folytatni és Anzelm beszédét másnapra halasztották.

Erre az alkalomra külön szónoki emelvényt állítottak fel Anzelmnek, aki világosan és szabatosan fejtette ki az Egyház álláspontját a szentháromságtanra vonatkozóan. Barátai kérésére 1101 körül, már Angliába való visszatérése után, az itt elhangzottakat foglalta össze «A Szentlélek származásá»-ról írt könyvében (De processione Spiritus Sancti), amely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a katolikus Egyház védője és tanítója címmel tüntette ki az utókor. A zsinaton maga Orbán pápa Anzelm beszéde után ezekkel a szavakkal kiáltott fel : «Áldott a te szíved és értelmed, áldott ajkad és ajkad szavai !» A zsinat anathémát mondott mindazokra, akik az Anzelm által előadott igazságokkal ellenkező tanokat hirdetnek.

Majd az egyházfegyelmi ügyekre tért át a zsinat. Orbán vázolta az angolországi állapotokat és felszólította a zsinatot, hogy adjon tanácsot, milyen eljárást kövessen. Az atyák egyhangú véleménye az volt, hogy ha Vilmos háromszori felszólításra nem változtatja meg jogtalan eljárását, ki kell közösíteni. Anzelm erre a pápa lábai elé borult és onnan nem emelkedett fel addig, míg Orbán megígérte, hogy nem közösíti ki a királyt. Csak az általános investitúra-tilalmakat újították meg.

A zsinat után Anzelm a pápával együtt visszatért Rómába. Ott már várta őket Vilmos király követe a válasszal. Anzelm levelét figyelemre sem méltatta, csak a pápának felelt és levelében csodálkozásának ad kifejezést, hogy a pápa védelmébe veszi az érseket, hiszen ő megmondta előre, hogy elveszi Anzelmtől az érsekséget, ha elhagyja az országot. Orbán felháborodott a király válaszán és rögtön vissza akarta küldeni a követet, hogy vigye urának hírül a kiközösítést. A követ azonban értett ahhoz, hogy különféle eszközökkel barátokat szerezzen magának a pápai udvarban és így sikerült halasztást nyernie a következő év (1099) szeptemberéig.

Anzelm látta, hogy Rómában sem tud eredményt elérni és vissza akart térni Lyonba. De a pápa azt kívánta, hogy legalább a legközelebbi zsinatig maradjon, melyet húsvét után szándékoznak tartani. Addig is a pápa elhalmozta Anzelmet kitüntetéseivel és szeretetének minden jelével. Rómában mindenki rögtön a pápa után következő személyiségnek tekintette és Anzelm nem győzött menekülni a tiszteletnek alázatosságát sértő megnyilvánulásai elől.

1099 április 24-én nyitották meg az új zsinatot, mely a püspökségek betöltésével, a régebbi zsinatok investitúra, szimónia és papi nősülés elleni határozataival foglalkozott. Az első hét elteltével ezeket canonokba foglalták és fel akarták olvastatni a zsinat előtt. Mivel a

gyűléseket a Szent Péter-templomban tartották, amely nem volt lezárva és a nép ki-bejárása sok zajt okozott, az erőshangú luccai püspököt, Reingerust bízták meg a felolvasással. Ez azonban, alig kezdett bele, meglátta Anzelmet, indulatba jött, nagyot dobbantott pásztorbotjával és minden átmenet nélkül élesen kelt ki az ellen, hogy a legfontosabb ügyet, Anzelmét, elhanyagolják. A zsinat Reingerus fellépésének hatása alatt ki is mondotta az anathémát mindazon világiakra, akik az investitúra jogát maguknak tulajdonítják és azokra is, akik egyházi méltóságot világi kézből elfogadnak. Mert tűrhetetlen, szólt a zsinati határozat, hogy azok a kezek, melyek az Úr testét tartják, gyilkosok hatalmába kerüljenek. A zsinat ezután szét is oszlott.

Anzelm látta, hogy ügye egyhamar nem kerül végleges döntés alá és azért engedélyt kért a pápától, hogy régebbi terve szerint visszatérhessen Lyonba. Orbán beleegyezett Anzelm kérésébe és így már másnap útnak is indultak. Ez az utazásuk sem volt minden veszélytől ment, de mégis szerencsésen eljutottak Lyonba. Hugó a régi barátsággal és vendégszeretettel fogadta Anzelmet, megengedte neki, hogy egyházmegyéjében bárhol végezhesse a püspöki funkciókat és oly tisztelettel bánt Anzelmmel, mintha nem vendéglátó gazdája, hanem alattvalója lett volna. Anzelm szolgálatra készen állott mindenkinek rendelkezésére és szívesen teljesítette azoknak a kérését, akik hozzá fordultak. Messze vidékről is sereglettek hozzá, különösen azért, hogy a bérmálás szentségében részesítse őket. Mindenki tőle akarta elnyerni a bérmálás kegyelmét. Istentiszteletek végzésére is sokfelé hívták és Anzelm ezeknek a kéréseknek is szívesen engedett. Csak akkor tiltakozott, ha betegeket hoztak hozzá, hogy gyógyítsa meg őket. De a népet a Szent csodatévő erejébe vetett hite és bizalma, Anzelm minden tiltakozása sem tudta megakadályozni abban, hogy betegeiket a

templomba ne vigyék, mikor misézett, sőt még ételmorzsalékait is összegyüjtötték, hogy velük gyógyítsák őket. Anzelm lyoni tartózkodása alatt írta meg az eredeti bűnről szóló munkáját (De conceptu virginali et de peccato originali) és egyik legszebb elmélkedését : a megváltásról (De redemptione humana).

1099 július 29-én meghalt II. Orbán pápa, még mielőtt letelt volna a határidő, melyet a királynak adott. Örökébe II. Paszkál lépett, aki Orbánhoz hasonlóan szintén clugnyi szerzetes volt. Mikor Vilmoshoz eljutott Orbán halálhíre és megtudta, hogy Paszkál is minden erejéből meg fogja védelmezni az Egyház szabadságát a világi hatalommal szemben, feloldottnak érezte magát kötelezettsége alól. Paszkált nem ismerte el és továbbfolytatta zsarnokoskodását és az Egyház elnyomását.

De Isten büntetése sem maradt el. 1100 augusztus 2-án a király Winchester közelében vadászaton vett részt és arról többet nem tért vissza. Szívében nyíllal találtak rá az erdőben. Valószínűleg szerencsétlenség áldozata lett : a vadat célbavéve elbotlott és saját nyílába bukott, mely átjárta szívét. Mikor Anzelmnek hírül vitték a gyászesetet, azt gondolták, hogy örülni fog, hiszen számkivetésének végeszakadt. De Anzelm sírva fakadt és így sóhajtott fel : «Inkább haltam volna én meg, mintsem Isten ily módon szólítsa őt magához !»

Anglia trónjára Hódító Vilmos harmadik fia, Henrik került, aki felhasználta bátyjának, Róbertnek távollétét, — Róbert Bouillon Gottfrieddel kereszteshadjáraton volt — magához ragadta a hatalmat és a londoni püspökkel, Mauritiusszal, sietve meg is koronáztatta magát. Az oltárnál megigérte, hogy az Egyház szabadságát visszaadja, a visszaéléseket megszünteti és Edgárd király igazságos törvényeit végrehajtja. A koronázás után ezt kiáltványban tudatta az egész országgal. Majd

követeket küldött Anzelmhez, elnézését kérte, hogy nem vele koronáztatta meg magát és kérte, hogy térjen vissza székhelyére, mert távolléte érzékenyen sujtja a birodalmat. Igéretet tett arra is, hogy népét Anzelm tanácsa szerint fogja kormányozni és magát is teljesen aláveti neki.

Anzelm pillanatig sem késlekedett. Rögtön útrakelt és Doverben ugyanott szállott partra szeptember 23-án, ahonnan három évvel azelőtt elindult a számkivetésbe. Visszatérése örömünnep volt egész Angliában. A küzdelem megtermette első gyümölcsét, ha ez a győzelem még nem is jelentette az Egyház vagy Anzelm végleges diadalát.

X.

GYŐZELEM.

Anzelm minden alkalmat felhasznált, hogy bebizonyítsa I. Henrik iránti hűségét azokban a dolgokban, melyekben szabad volt és biztosítsa ezáltal az Egyház szabadságát. A körülmények úgy alakultak, hogy a király is rá volt utalva Anzelmre. Ugyanebben az időben, 1100 szeptemberében tért vissza ugyanis Róbert, Henrik bátyja, szentföldi hadjáratából és Henriknek tartania kellett attól, hogy bátyja érvényesíti jogait a trónra. Anzelm támogatását tehát nem akarta elveszíteni és mikor a hűbéreskü követelésekor Anzelm a zsinati határozatokra hivatkozott, melyek ezt megtiltják neki, készséggel egyezett bele abba, hogy az esküt húsvétig elhalasszák. Úgy tervezte, hogy időközben követséget küld majd Rómába azzal a kéréssel, hogy a pápa tekintse az ősi szokásokat és változtassa meg Angliára vonatkozólag a zsinatok ebbeli döntéseit. Anzelm egyelőre ismét birtokába vehette az érsekséget, úgy amint az I. Vilmos idejében volt. A követség el is ment és maga Anzelm is küldött vele levelet II. Paszkálnak, melyben a pápa döntésére bízza magát.

Ugyanekkor nagy megütközést váltott ki a nép körében a király házassági terve, aki Matildot, a skót király leányát akarta feleségül venni. A hercegnőt u. i. sokan látták a salisburyi egyházmegyéhez tartozó wiltoni apácakolostorban, ahol nevelkedett, apácafátyollal járni és így azt gondolták, hogy a tervezett házasság által

fogadalmát szegi meg. A jegyespár Anzelmhez fordult segítségért és biztosította őt, hogy a hercegnőre nagynénje, a kolostor apátnője, csak azért adta rá a fátyolt, hogy ezáltal a normannok erőszakossága ellen megvédelmezze hugát. Anzelm kivizsgáltatta az ügyet és Matild kijelentése igaznak bizonyult. Ennek alapján a Lambethben összegyűlt főpapok is szabadnak nyilvánították a hercegnőt és Anzelm 1100 november 10-én Westminsterben összeadta az ifjú párt és Matildot egyszersmind királynővé koronázta.

A következő évben, 1101-ben híre jött, hogy Róbert valóban fegyvert fogott öccse ellen. A koronájának elvesztésétől félő király ismét igéretet tett Anzelmnek, hogy teljes szabadságot ad az Egyháznak, ha a prímás segítségére lesz a rendek Róberthez pártolásának megakadályozásában. Anzelmnek sok fáradság árán sikerült is ezt meggátolnia és Róbert, aki hadjáratát Henrik csapatainak átpártolására alapozta, végül is megelégedett öccse normandiai területeivel és 3000 ezüst évi járandósággal.

Amint azonban a fenyegető veszedelem elmult, Henrik igéretei is csak szép szavaknak bizonyultak. A király követsége, Warelwasti Róberttel az élén, aki már Henrik elődjei alatt is többször szerepelt hasonló kiküldetésben, visszaérkezett a pápa elutasító válaszával. A barátságos, de határozott hangú pápai irat figyelmezteti Henriket, hogy az Úr magát nevezi az Egyház ajtajának (Ján. 10) és, ha a királyok akarják magukat ajtónak megtenni, tolvajok és gyilkosok, ugyancsak az Úr szerint. Rámutat Szent Ambrus példájára, aki szembeszállt II. Valentiniánnal, mikor az az Egyház ügyeibe akart beleavatkozni. «Ne gondold, — így végződik Paszkál levele — hogy becsületednek kárára van, ha Istennek megadod a tiszteletet, sőt a magad tekintélyét emeled és szilárdítod meg, ha az istenit engeded

birodalmadban érvényesülni.» Henrik felfogását azonban nem tudta megváltoztatni a pápa levele. «Elődeim jogait nem adom fel — mondotta — és nem tűrök meg senkit birodalmamban, aki nem akar hűbéresem lenni.» Megmaradt követelése mellett, hogy Anzelm tegye le a hűbéresküt és szentelje fel a királytól kinevezett püspököket. Anzelm azt válaszolta, hogy mindenre el van készülve és csak az erőszaknak fog engedni, ha a végsőkig menő küzdelem arra kényszeríti, hogy székhelyét elhagyja.

A tárgyalásoknak ismét egész sorozata indult meg, hogy egyezséget teremtsen a király és a prímás között. De a londoni és winchesteri birodalmi gyűléseken a püspökök a király pártjára állottak: Anzelm ismét magára maradt. Újból követség ment Rómába a király fenyegetésével: ha a pápa megmarad állásfoglalása mellett, Anzelmnek el kell hagynia az országot és javait elkobozzák, az apostoli szentszék iránti engedelmességet pedig minden tekintetben megtagadják. Anzelm a maga részéről két szerzetesét küldötte el a követséggel, de meghagyta nekik, hogy csak a tényállás közlésére szorítkozzanak és ne kíséreljék meg a pápa esetleg szigorú ítéletét számára enyhíteni.

A követség visszatérésekor Henrik Londonba hívta össze a birodalmi gyűlést 1102 Szent Mihály napjára. Még a levél felbontása előtt megismételte Anzelm előtt a két lehetőséget: az engedelmesség vagy az ország elhagyása közötti választást. Anzelm a pápai iratra hivatkozott, amely valóban elítélte az investitúrát, Anzelmet pedig arra intette, hogy eljárásában továbbra is oly következetes legyen, mint eddig volt. A király tanácsadói azonban rábírták a küldöttségben résztvett három püspököt, hogy a pápának állítólag élőszóval adott engedélyét tárják Anzelm elé, amely az angol uralkodókat illetőleg jóváhagyja az investitúra eddigi

szokását. Balduin, Anzelm követe, erről az előszóval adott engedélyről mitsem tudott. Anzelm zavarban volt, mert a püspököket nyiltan nem vádolhatta hazugságról és harmadszor is követséget menesztett Rómába.

«Azt állítják ugyanis», írja II. Paszkálhoz intézett levelében, «hogy négyszemközt adtatok szóbeli engedélyt a királynak, hogy — ha egyebekben helyesen cselekszik — az invesztitúrát a kiközösítés büntetésének veszélye nélkül folytathassa ; csak azért nem adtátok meg ezt az engedélyt írásban is, hogy más fejedelmek, akiknek ezt nem szabad megtenniök, ne tehessenek szemrehányást. Püspöki szavukat adták a követek, hogy valóban így történt, s hogy megbízhatom bennük. Nem kételkedhettem sem a Ti leveletekben, sem a püspökök szavában, akik Reátok hivatkoztak, mert mindkét oldalról az engedetlenség vádja fenyegetett. A király azt hiszi, hogy a Ti felhatalmazástok alapján osztogatja a püspökségeket és apátságokat. Lélekben lábatokhoz borulok tehát és kérve-kérem szánakozástokat, a pápai szék minden szeretetét szorongó lelkiismeretemmel szemben. *Nem félek sem számkivetéstől, sem szegénységtől, sem kínzásoktól, a haláltól sem, minderre kész vagyok Isten segítségével az apostoli szentszék iránti engedelmességből és anyámnak, Krisztus Egyházának szabadságáért.* Bizonyosságot keresek csupán, hogy minden kétség nélkül tudjam, mihez kell tartanom magam.» (Ep. III, 73.)

A követek visszaérkezéséig Anzelm bizonytalanságban maradt. Egy örömet azonban mégis szerzett neki az 1102-i londoni birodalmi gyűlés : a király a Lanfrancus ideje óta meg nem tartott zsinat összehívásához beleegyezését adta.

Az egyháziak életének lesülyedt színvonalát újra fölemelni : ez volt a zsinaton Anzelm legnagyobb gondja. A szimónia gonosz szokását nemcsak elméletben tiltotta el, hanem a gyakorlatban is a legszigorúbban járt el a szimó-

niás egyházi méltóságokkal szemben. Épp ekkor történt, hogy Matild királynő egy Edulf nevű winchesteri szerzetest a kegyurasága alatt álló Malmesbury apátjává nevezett ki és Anzelmhez fordult, hogy az általa kinevezett apátot megerősítse hivatalában. Anzelm azt válaszolta (Ep. III, 120), hogy a kérést nem teljesítheti, mert Edulf a királynő ajánlólevelével együtt egy serleget is küldött neki ajándékba, amit nyilvánvalóan nem lett volna szabad megtennie.

Ugyancsak a legnagyobb eréllyel üldözte a papok házasságát is, amely már Lanfrancus előtt is igen elterjedt volt. Lanfrancusnak meg kellett elégednie azzal, hogy az ezután szentelendő szerpapoktól már nőtlenséget kívánt; a nős papokat meg kellett hagynia állásukban, mert nem tudta volna helyüket betölteni. Anzelm elrendelte, hogy minden esperességben tegyék közhírré a zsinat határozatát: 1103 nagyböjtjéig valamennyi nős papnak el kell bocsátania asszonyát és már addig is nőtlenségben élő papnak kell helyettesítenie az egyházi teendőkben, a jövőben pedig már a fölszentelendő alszerpapoknak is nőtlenséget kell fogadniok. Mikor Anzelmet figyelmeztették, hogy sokan nem fognak eleget tenni e határozatnak, azt válaszolta, hogy szerzeteseket kell helyükre állítani. A világiakat is segítségül hívta a régi egyházi fegyelem helyreállításában és felszólította őket, hogy a nős papok miséin ne vegyenek részt.

A zsinat hat apátot, akik szimónia útján jutottak méltóságukba, azonnal le is tett, azokat a papokat pedig, akik asszonyaikat nem akarták elhagyni, kiközösítéssel sujtotta. A papok házasálete ugyanis nemcsak az egyházi fegyelem durva megsértése volt, hanem azt a helytelen szokást is maga után vonta, hogy gyermekeik legtöbbször atyjuk egyházi hivatalát is örökölték, ami természetszerűleg ismét sok visszaélés oka volt.

A dánok, majd a normannok betörései az egész társa-

dalom életére rányomták átkos bélyegüket. Az erkölcstelenség ocsmány bűneit nyilvánosan is elkövették. A normann előkelő családok szokása szerint elharapóztak a közeli rokonokkal kötött vérfertőző házasságok. A zsinat megújította az akkor érvényben levő tilalmat, mely a hetedfokig rokonságban lévők közötti házasságot nem engedte meg.(V. ö. Szent Anzelmnek erről a tárgyról írt munkáját : A rokonok házassága [De nuptiis consanguineorum], Gerb. 141. s köv.). Hogy a vadházasságokat megakadályozzák, a zsinat érvénytelennek nyilvánította azt a házassági szerződést, melyet nem tanuk előtt kötöttek és amelyet egyik fél megtámadott.

A hódítók zsarolásának következménye volt az emberkereskedés «útálatos szokása» is. Sokan még testvérüket, szüleiket is eladták rabszolgáknak, hogy megmeneküljenek az éhhaláltól. A zsinat erre vonatkozólag is megújította a régi határozatokat. S míg egyik oldalról a legszörnyűbb nyomor kiáltott ég felé, a másik oldalról az elpuhultság és pompaszeretet burjánzott fel. Az udvarban élő ifjak Malmesbury Vilmos leírása szerint versenyeztek arannyal és ezüsttel díszített cipőorruk hosszúságával, drága ékszerekkel, Eadmer pedig megjegyzi, hogy hajukat nőies módra hosszúra hagyták megnőni és annyira vigyáztak cifra hajdíszükre, hogy még járásukban is óvatosak voltak, nehogy fejük ékessége kárt szenvedjen. Anzelm már érseksége elején kikelt az elpuhultság ilyenfajta megnyilatkozásai ellen, most újólag elrendelte, hogy a lelkészek tagadják meg az ilyenektől a szentségek kiszolgáltatását.

A pogány dánokkal az országba került babonás szokásokat is igyekezett lenyesegetni a zsinat és megtiltotta a holttestek, források stb. vallásos tiszteletét : minden ily esetben a püspökhöz kell fordulni és az ő engedélyét kell kikérni.

A vallási élet gócpontjai a kolostorok voltak, amelyek-

nek példaadó és áldásos élete elsősorban az apáttól függött. A királyi kinevezések azonban nem a lelkek üdvét tartották szem előtt, hanem merőben anyagi előnyöket: a zsinatnak tehát először is a választások szabadságát kellett biztosítania. Hiszen egyes apátok elvilágiasodása kiviláglik a zsinatnak azon rendeletéből is, hogy az apátok szerzeteseikkel együtt éljenek. Anzelm teljes határozottsággal lépett fel a méltatlan apátokkal szemben, akik többnyire erőszakkal foglalták el a számukra kijelölt apátságot. A hat apát között, akiket a zsinat letettnek nyilvánított, volt pl. Chesteri Hugó fia, Róbert, akit Henrik koronázása napján (1100 augusztus 5-én) nevezett ki a Szent Ödön-kolostor fejévé, hogy ezáltal atyjának, a chesteri grófnak jóindulatát biztosítsa a maga számára. A kolostor szerzetesei nem akarták befogadni a tudatlan és egyébként is világi életmódot folytató új apátot. Róbert azonban királyi csapatokkal szállatta meg a kolostort és megválasztatását fegyverrel erőszakolta ki. Anzelm a legnagyobb felháborodással vett tudomást a történtekről és megszabadította a Szent Ödön-apátságot «ettől a farkastól, amely az Egyházat javaitól, az embereket pedig az Egyház áldásaitól fosztotta meg». A szerzetesekhez írt egyik levelében Anzelm rámutat arra, hogy Isten szeretetének jele, ha gyermekeit az igazság miatt szenvedéssel látogatja meg (III, 61), egy másikban megdícséri állhatatosságukat és kitartásukat, megfelelő apát hiányában pedig arra inti őket, hogy mindenben ragaszkodjanak Szent Benedek rendszabályainak pontos megtartásához (III, 118). Egyáltalában atyai gondoskodását mindaddig élvezhették a szerzetesek, míg a zsinatnak végleg sikerült megoldania a kérdést és az apátság egy, ugyancsak Róbert nevű szerzetes személyében méltó elöljárót kapott.

A vallási élet föllendülése, mely Anzelmnek a zsinattal kapcsolatban kifejtett buzgósága nyomán minden vonat-

kozásban megindult, sajnos, nem tarthatott soká. 1103 nagyböjtjén érkeztek vissza a Rómába küldött követek a pápa válaszával, aki teljes mértékben jóváhagyta Anzelm eljárását, kiközösítéssel sujtotta a püspököket, akik a királyt és Anzelmet tévútra akarták vezetni és újabb levelében is az írásban már régebben megadott utasításait ismételte meg : Anzelm a királytól invesztált püspököket nem szentelheti fel s azokkal a püspökökkel, akik ezt megtennék, egyházi közösséget nem tarthat. A királynak azonnal tudomására hozták a követek megérkezését és a pápai irat valószínű tartalmát is közölték vele. Mikor Anzelm fölkereste az éppen Canterburyben tartózkodó Henriket, már a haragvó királlyal találta magát szemben, akivel nem tudta megértetni, hogy csak a pápa oldhatja fel őt oly kötelesség alól, amelyet a pápa rótt rá. Dolga végezetlenül kellett Anzelmnek a királytól távoznia, aki már annyira felindultnak látszott, hogy környezete attól tartott, hogy tettlegességre ragadtatja magát Anzelmmel szemben. A templomokban nyilvánosan imádkoztak Anzelmért, mert sokan az Üdvözítő jövendölésének beteljesülését látták «a pusztulás útálatosságában» (Máté 24, 15), amelyet a «bilincseiből megszabadult sátán» idézett elő a véget érni nem akaró küzdelemmel Egyház és király között. Egy bizonyos Benedek annak a reményének ad kifejezést Anzelmhez ezidőtájt írt levelében, «hogy — bár Rómában nem Gergely uralkodik — Angliában mégis Ágoston van és aki megadta neki, hogy jeleket és csodákat tegyen, meg fogja neki azt is adni, hogy Krisztus hitéért férfiasan küzdjön a végsőkig» (Ep. III, 46). Maguk az országnagyok is közbeléptek, hogy békés megoldást teremtsenek. Sikerült is végre elérniök Henriknél, hogy megkérdeztette Anzelmtől, nem volna-e hajlandó maga Rómába utazni és ezáltal kivívni számára azt, amihez másoknak nem volt elegendő tekintélyük, hogy «jogait elvesztve kisebbnek ne tűnjék fel

elődeinél». Miután a húsvétkor összehívott birodalmi gyűlés is egyhangúan ezt kérte Anzelmtől, a hetven esztendős ősz érsek késznek nyilatkozott erre is, bár a korával járó gyengeség és gyakran megismétlődő betegeskedése miatt ez nagy áldozatot jelentett az agg főpap számára.

1103 április 27-én kelt ismét útra Doverből Eadmer, Balduin és még néhány szerzetes kíséretében. Ezúttal már választhatta a Normandián keresztül vezető utat és fölkereste Becet, ahol ujjongó örömmel fogadták a rég nem látott atyát. Innen pünkösd után Chartresbe ment, ott azonban a chartresi püspök, Ivó, azt tanácsolta Anzelmnek, hogy a nyarat, mely abban az évben különösen forrónak ígérkezett, ott töltse és csak ősszel folytassa útját Rómába. Anzelm ekkor kedvező híreket kapott Angliából és abban reménykedett, hogy a király érzelmei megváltoznak és ez fölöslegessé tenné római útját. Igy szívesen hallgatott Ivóra és Chartresben maradt. De mikor tudomására jutott, hogy a király megkérdezése és beleegyezése nélkül lefoglalta az érsekség jövedelmeit, úgyszintén Paszkál is annak a kívánságának adott kifejezést hozzá írt levelében, hogy látni szeretné, mégis amellett döntött, hogy útját folytatja.

Szűz Mária mennybemenetelének napját még Chartresben ünnepelte, azután ismét útrakelt és most már veszély és fennakadás nélkül utazott tovább Rómába, ahová ősszel érkezett meg. Rövid pihenő után elfoglalta lateráni lakását, majd a pápa ünnepélyesen fogadta. Warelwasti Vilmos már előbb megérkezett Rómába és előadta Henrik kívánságát, aki nem akart engedni ősei vélt jogaiból. «Bármit hozzanak is fel mások», mondotta Warelwasti Vilmos, «nyilvánosan ki kell jelentenem, hogy uram, a király, nem engedi magát megfosztani az invesztitúrától, még ha birodalmába is kerülne neki !» De Paszkál nem hagyta magát megingatni : «És én Isten előtt jelentem ki», vála-

szolta, «hogy a pápa ebbe sohasem fog beleegyezni, még ha fejébe is kerülne neki!»

Végül a tárgyalások eredményeként a pápa 1103 november 16-áról a Lateránból keltezett bullájával bocsátotta el Anzelmet. A bulla újból megerősítette a canterburyi érsekség prímási és egyéb jogait. Warelwasti Vilmos azzal az ürüggyel, hogy Szent Miklós sírját akarja meglátogatni Bariban, visszamaradt. Igazi célja azonban az volt, hogy a pápát Anzelm távollétében szándéka megmásítására bírja. Ezt nem sikerült elérnie, de annyit kieszközölt, hogy a Henriknek küldendő iratot a legenyhébb formában fogalmazták meg. A pápa atyailag jóságos hangon tudatta, hogy a király jogait legkevésbbé sem akarja megnyirbálni, de az istenieket nem teheti kockára. Henrik személyét kivette a kiközösítés alól, de a királytól invesztált püspökökre vonatkozólag fenntartotta az egyházi büntetést.

Anzelm közvetlenül karácsony előtt érkezett az Alpokon keresztül Lyonba, ahol az ünnepeket akarta tölteni. Piacenzától Lyonig Warelwasti Vilmossal együtt utaztak és csodálkoztak azon a gyorsaságon, mellyel a király követe őket — mint gondolták — Bariból utólérte. Lyonban Vilmos elbúcsúzott Anzelmtől és ekkor közölte vele a király üzenetét: ha azzal a szándékkal tér vissza, hogy úgy fog viselkedni Henrikkel szemben, mint elődei a király elődeivel szemben, akkor szívesen látja az országban. Anzelm megértette ebből, hogy újabb számkivetés vár rá. Lyonból mindjárt levelet küldött a királynak és kérdést intézett hozzá, hogy azok után, amiket Warelwasti Vilmos mondott, hivatalának teljes szabadsággal való gyakorlására visszatérhet-e, vagy sem? Ha igen, akkor legjobb tudása szerint akar szolgálatára lenni a királynak és népének, ha pedig az Egyház törvényeit nem juttathatja érvényre, a lelkek kára nem az ő hibája lesz (Ep. III, 88). Henrik egy canterburyi

szerzetessel üzente Anzelmnek, hogy visszatérését csak a követe által előadott feltételek mellett kívánhatja.

Anzelmnek át kellett látnia, hogy a királlyal ilyen körülmények között nem tud megegyezésre jutni. De figyelmeztette arra a rettenetes felelősségre, melyet a királyi hatalomnak a püspökivel való egyesítésével magára vállalt, mert ezt tette, amikor Anzelmet püspöki hivatalának gyakorlásában meggátolta. Majd sűrű levélváltás indult meg Anzelm és Henrik között. Anzelm ragaszkodott ahhoz, hogy álláspontjára nem jószántából helyezkedett, hanem azért, mert az Egyház törvényei, melyek Istenéivel egyenrangúak, kényszerítik. Henrik hiába hivatkozik arra, hogy elődei alatt másként volt minden, mert az Egyház azóta döntött ezekben a kérdésekben. A király többször megígérte, hogy a birodalmi gyűlés elé viszi az ügyet, de ígéretének teljesítését egyik gyűlésről a másikra halogatta.

Egy évig tartottak ezek a levél útján közvetített tárgyalások és eredményre még mindig nem lehetett számítani. Maga a királyné is aggódó figyelemmel kísérte az események fejlődését és több ízben megkísérelte, hogy elsimítsa az ellentéteket. De nehéz helyzete volt, mert sem hitvesét, sem Anzelmet, akin gyermeki szeretettel csüngött, nem akarta megbántani. Mikor Henrik a királyné kegyurasága alatt álló kolostorokat és egyházi birtokokat is kiforgatta vagyonukból anélkül, hogy Matild ezt megakadályozta volna, Anzelm szelíd szemrehányásokat tett a királynénak és kérte, hogy ne csak ezeknek a templomoknak, hanem az egész angliai Egyháznak legyen jóságos úrnője, szerető pártfogója. Matild ezt meg is ígérte és egyúttal annak a kívánságának is kifejezést adott, hogy Anzelmet minél előbb viszontláthassa az országban. Kérte, hogy ne ragaszkodjék mereven a törvény betűjéhez és kövesse a népek apostolának, Szent Pálnak a példáját, aki nem riadt vissza semmiféle áldo-

zattól, csakhogy mindenkinek mindene lehessen. Rámutatott azokra a káros következményekre, melyek távollétéből származnak.

Anzelm a királynéhoz intézett leveleiben többször is megköszönte azt a szeretetet és jóindulatot, melyet részéről tapasztalt és viszont kérte, hasson oda, hogy a királyt Isten ügyének megnyerje és az egyházi tekintély győzedelmeskedhessék a politikai hatalmon.

A canterburyi szerzetesek és Gondulphus püspök is ostromolták leveleikkel Anzelmet, hogy egy rossz szó miatt ne hagyja őket árván magukra. Anzelm hosszabb levélben (III, 90) válaszolt nekik és rámutatott azokra a körülményekre, melyek egyelőre lehetetlenné teszik visszautazását. Nem egy rossz szó az, amely őt számkivetésben tartja, hanem a pápa parancsa. Nem alkudhatik meg lelkiismeretével. Mit csinálna pl. akkor, ha az udvarnál kellene megjelennie, ahol jelen vannak a kiközösítettek is, akikkel nem szabad érintkeznie? Kötelessége elől, mely az udvarba szólítja, nem térhetne ki, viszont a jelenlévőket sem távolíthatja el. Ha attól tartanak, hogy távolléte az Egyház nyilt üldözésére fog vezetni, azt válaszolja, hogy jelenlétével ezt úgysem tudná megakadályozni, csak a jóváhagyás látszatát keltené sokakban. Nincs tehát más hátra, minthogy Istenre bízzák magukat, aki majd módot talál arra, hogy mindent jóra fordítson.

Ugyancsak Gondulphusnak írja: «Szilárd elhatározásom, hogy semmit sem teszek, ami püspöki becsületemmel meg nem egyezik, hogy Angliába visszatérhessek. Mert inkább akarok ellentétben élni az emberekkel, mint egyetértésben velük és ellentétben Istennel. Isten előbb vagy utóbb diadalra fogja vinni a maga ügyét és nem engedi meg, hogy Egyháza mindig abban a szorongattatásban éljen, mint amilyen a jelenlegi» (III, 92). A sok kérés, könyörgés, kétség, melyekkel Angliából Anzelmhez fordultak, mind szeretetteljes és kimerítő válaszban ré-

szesült. Így folytatta apostoli munkáját a számkivetésben is. De mindegyikből kicsendül rendíthetetlen elhatározásának hangja, mellyel néhány canterburyi szerzetes levelére válaszolt : «Tudjátok meg, hogy nem hátrálok meg a halál előtt sem, nem rettenek vissza attól sem, hogy a legszörnyűbb kínzásoknak vessenek alá ; de igenis, félek a bűntől és az Egyház gyalázatától !» (III, 108.)

A király idő közben, 1104 nyarán ismét megkísérelte, hogy II. Paszkált engedékenységre bírja. Anzelm is a pápánál keresett támaszt és vigasztalást. Paszkál mindkét félnek válaszolt és megígérte, hogy a következő év böjtjében tartandó zsinaton dülőre viszi az ügyet. Anzelm el volt rá készülve, hogy a pápa kimondja Henrikre a kiközösítést, de nem így történt. A zsinat csak Henrik tanácsadóit közösítette ki, akik «a szabad Egyházat rabszolgává akarták lealacsonyítani», mert Henrik húsvétra újabb követséget helyezett kilátásba. A zsinat Gellért yorki érseket bízta meg a kiközösítés kihirdetésével, Paszkál pedig Anzelmmel közölte, hogy a királyt egyenlőre még kímélnie kell.

Anzelm látta, hogy a király folytonos halogatásával csak a pápa ítéletét akarja elodázni. Elhatározta, hogy maga nyúl a legvégső eszközhöz, mely rendelkezésére áll és püspöki hatalmánál fogva kimondja Henrikre a kiközösítést. Barátjának, a lyoni érseknek is ez volt a véleménye. Másfélévi ottartózkodás után elhagyta Lyont és Normandia felé vette útját, ahol Henrik ismét bátyja, Róbert ellen viselt háborút. Bloisban találkozott a király jámbor hugával, akinek Anzelm már eddig is sokat köszönhetett. Mikor Henrik huga meghallotta Anzelmtől, hogy mit szándékozik bátyjával tenni, gyorsan fölkereste Henriket és rábírta, hogy keresse a kibékülést Anzelmmel. Henrik nem örvendett nagy népszerűségnek Normandiában és — bár hadjárata szerencsésnek volt mondható — tisztán látta, hogy az esetleges kiközösítés végzetessé vál-

hatnék normandiai uralmára. Ráállott, hogy a prímással találkozzék és a normandiai L'Aigle várában jelölte meg összejövetelük helyét. 1105 július 21-én jelent meg Anzelm Henriknél, aki barátságosan és nagy tisztelettel fogadta a prímást. Rögtön kijelentette, hogy a lefoglalt érsekséget felszabadítja és visszaadja Anzelmnek, az elmaradt jövedelmekért pedig kárpótlást szolgáltat. Az invesztitúrát illetőleg szintén átlátta Henrik, hogy magába az egyházi hivatalba beiktatnia valakit az ő jogain kívülesik. Csak két pontra vonatkozólag nem tudtak megegyezni. Henrik nem akart lemondani arról a jogáról, hogy hűbéresküt követelhessen a főpapoktól is, másrészt azt kívánta Anzelmtől, hogy az eddig beiktatott egyházi méltóságokat és az általuk fölszentelt püspököket a prímás elismerje. De erre vonatkozólag Anzelmnek nem állott hatalmában döntenie, mert a kiközösítést a pápának kellett feloldania és az invesztitúra kérdésében is előbb a pápa szavát kellett meghallgatniok. Végül is abban állapodtak meg, hogy Anzelm addig marad még távol az országtól, míg Róma döntése megérkezik.

Henrik nem titkolta örömét a létrejött megállapodáson és ezt azzal is kifejezésre juttatta, hogy mindig maga kereste fel Anzelmet és nem várta meg, míg a prímás megy őhozzá. Megígérte, hogy a maga részéről is mindent elkövet a tárgyalások gyors menetének biztosítására és kifejezte azt a reményét, hogy Anzelmet karácsonykor már az udvarnál láthatja.

Mindazonáltal Henrik nem sietett ígéretét beváltani. Anzelmnek többszöri sürgetésére volt szükség, míg végre a király követei késő ősszel elindultak Rómába. Pedig Angliából ismét nem a legkedvezőbb hírek jöttek. Egy Anzelmnek írott levélből pl. arról értesülünk, hogy a papi házasságok, melyeket az 1102-i zsinat oly szigorúan megtiltott, ismét kezdtek szokásba jönni és sokan visszafogadták magukhoz asszonyaikat. A király ezt zsarolásra

használta és mikor így sem tudott elegendő jövedelmet biztosítani pénztárának, az egyházi férfiakat valósággal kifosztotta. A papi nyomor oly nagy fokra hágott, hogy mikor a király egy alkalommal Londonba ment, kétszázan vonultak ki eléje mezítláb és ornátusban, hogy ezzel vívják ki Henrik szánakozását, de hiába. A királyné sem tudott segíteni az áldatlan viszonyokon.

Végre megérkeztek Rómából a követek Paszkálnak Beneventumból március 23-áról keltezett válaszával (III, 140). Ebben a pápa elismerően nyilatkozik a királyról, «akinek lelkét hajlandóvá tette a királyok szívének kormányzója az apostoli Szentszék iránti engedelmességre» és ezért ő is, a pápa, igyekszik Henrik kívánságainak eleget tenni. «Mert ha az elesettet fel akarjuk segíteni, magunknak is le kell hajolnunk hozzá.» Megengedi tehát a pápa Anzelmnek, hogy azokat, akik invesztitúra útján jutottak méltóságukba, kellő elégtétel után visszafogadhatja az egyházi közösségbe. A jövőben pedig azok fölszentelésének sem lesz semmi akadálya, akik a királynak tett hűbéreskü fejében kapták javadalmukat. De Anzelm feladatává teszi a pápa azt is, hogy a király gondolkodásmódját ebben a pontban igyekezzék megváltoztatni és helyesre fordítani. Ugyancsak feloldozza a pápa a három püspököt is, akik hamis hírt vittek, valamint az országnagyokat, akiknek a viszály előidézésében részük volt.

A királynak is hamarosan hírül adták a pápai irat tartalmát és Henrik el volt ragadtatva az örömhírtől. Anzelmet arra kérte, hogy minél előbb térjen most már vissza Angliába. Anzelm a királlyal L'Aigleben való találkozása óta Becben tartózkodott és mikor a király levelét megkapta, betegen feküdt. De mikor mondották neki, hogy a király a legjobb hangulatban van és ezt ki lehetne használni az Egyház javára, mégis útrakelt, hogy eleget tegyen Henrik meghívásának. Útközben azonban még súlyosabban megbetegedett és nem tudta útját folytatni.

Amint kissé jobban lett, vissza kellett magát vitetnie Becbe. Ezt jelentette a királynak és kérte, hogy Henrik látogassa meg. Henrik most már őszintén fordult Anzelm felé, nemcsak teljesítette kérését, hanem embereinek is megparancsolta, hogy a leggondosabb ápolásban részesítsék. Anzelm meg is gyógyult és 1106 Nagyboldogasszony ünnepén már ő végezte az ünnepélyes istentiszteletet.

Még ugyanaznap megtörtént a végleges kiegyezés a király és Anzelm között, a tavalyi júliusi egyezmény kétes pontjai és nehézségei is megoldódtak a pápai fölmentés alapján. Viszont Henrik a maga részéről ünnepélyesen megígérte, hogy az egyházi javakat nem fogja önkényes adókkal terhelni, az üresedésben lévő püspökségek és apátságok jövedelmeit pedig nem fordítja a maga hasznára, sőt a primást az utolsó években ért veszteségekért is kárpótolja.

A beci kiegyezés után Anzelm visszasietett székhelyére. A nép leírhatatlan örömmel fogadta, mikor három és fél év után újra partraszállt Doverben. Maga a királyné utazott eléje, mintegy «méltóságáról megfeledkezve», hogy Anzelmnek szállást készíttessen.

A következő év, 1107 pünkösdjén akarta Henrik az Egyház és az állam között létrejött megállapodást a birodalmi gyűlés elé terjeszteni. De Anzelm ismét súlyos betegségbe esett és azért az ügy tárgyalását augusztus 1-re halasztották. Az erre a napra összehívott gyűlés jóváhagyta a beci egyezményt, bár még most is akadtak a rendek között, akik a királyt arra biztatták, hogy ne mondjon le investitúra-jogáról. A jobb belátás azonban győzött: a király ismét kijelentette az egész birodalmi gyűlés színe előtt, hogy ezentúl sem a király, sem más világi hatalom nem fog püspököt vagy apátot a gyűrű és pásztorbot átadásával hivatalába iktathatni, Anzelm pedig ugyancsak mindenki előtt megígérte, hogy a fölszentelést nem

tagadja meg azoktól, akik a királynak hűbéresküt tettek.

Már a következő vasárnap, augusztus 11-én, Anzelm püspökké is szentelte azokat, akiket a király Anzelm távollétében kinevezett, számszerint ötöt (köztük Warelwasti Vilmost).

A «gyönge és törékeny bárány» tehát végre is legyőzte a megfékezhetetlennek látszó «bivalyt». Az Egyház nem szabadult fel ugyan teljesen a világi hatalom gyámkodása alól, mert a főpapok kinevezésénél továbbra is csak tanácsadó, jelölő szerepe volt. De ez már nagyban befolyásolta a király kinevezési jogát, a középkor felfogása szerint pedig különösen az jelentett sokat, hogy a kinevezett püspökök és apátok nem világi, hanem egyházi kézből vették át hatalmuk jelvényeit, a gyűrűt és a pásztorbotot. Anzelm hosszú küzdelme, a kétszeri számkivetésnek elszenvedése nem volt hiábavaló és győzelmének jelentőségét a néhány évvel később megkötött wormsi konkordátum mutatja be a maga teljességében.

Henrik ettől kezdve mindenben hallgatott Anzelm szavára és ennek minden téren, nemcsak egyházi, hanem világi ügyekben is érezni lehetett áldásos hatását. Anzelm tanácsára pl. megszűntette Henrik azt a visszás helyzetet, mely eddig az udvar utazásaival járt. Mert ahol a király kíséretével megjelent, a lakosoknak ingyen kellett mindenüket az udvar rendelkezésére bocsátaniok. De ez nem volt elég : az udvari emberek minden értékeset magukkal vittek, amit nem tudtak használni, szétrombolták vagy felgyújtották, a fölösleges borral a lovak patáját mosták vagy kiöntötték a földre. Az udvar közeledtére tehát legtöbbször elmenekültek az emberek, hisz vagyonukat úgysem tudták volna megmenteni, s így legalább asszonyaikat, leányaikat oltalmazhatták meg a királyi kíséret erőszakoskodásaitól. Henrik most véget vetett ezeknek a durva visszaéléseknek. Minden szolgáltatásért pontos

taxát szabott ki, az erőszakos fellépésért pedig a legsúlyosabb büntetéseket, megvakítást, a kezek levágását helyezte kilátásba.

Anzelm iránti őszinte megbecsülésének azonban akkor adta Henrik legszebb tanujelét, mikor távollétének idejére, 1108-ban, nemcsak a királyi családot bízta gondjaira, hanem a prímást helytartójának és Anglia kormányzójának is kinevezte. Sokan azt várták most Anzelmtől, hogy a király bizalmát messzemenő újításokra használja fel a politikai életben is. Anzelm azonban óvatos volt és nem akarta a király jóindulatát eljátszani. «Minden szabad nekem, csakhogy nem minden használ» (I. Kor. 6, 12) és «minden szabad nekem, csakhogy nem minden szolgál épülésre» (10, 23), idézi Szent Pál szavait egy roueni apáthoz írt levelében. «Én sem tartom célravezetőnek, hogy a magam felelősségére valami nagy dologba vágjak, hanem azt remélem, hogy Isten ugyanazzal az érzülettel fogja visszavezetni a királyt, mellyel most viseltetik az Egyház iránt és ő általa tehetek majd sok olyant, aminek örülhetünk.» (Ep. III, 129.)

Egészsége is már hanyatlóban volt és inkább az egyházkormányzati ügyek felé fordította figyelmét. Különösen a canterburyi érseki szék prímási jogainak igyekezett minden erejével érvényt szerezni és ebben a működésében is korának egyik legnagyobb, bölcs tapintatú és erélyes főpapjának bizonyult.

XI.

AZ UTOLSÓ NAGYHÉT.

Az 1106-i betegség már oly súlyosnak látszott, hogy csak kevesen reménykedtek Anzelm felépülésében. A gyötrő láz és az étvágytalanság ettől kezdve még gyakrabban kínozta az agg főpapot. Szigorú, önmegtagadó életmódjából azonban még ekkor sem engedett. Környezetének jámbor cselhez kellett folyamodnia és amikor hosszabb vitatkozásba merült el, mely egész figyelmét lekötötte, egyik darab kenyeret a másik után tették elébe, anélkül, hogy észrevette volna. Egyébként, ha nem voltak vendégek az ebédnél, alig néhány harapást vett magához, jóformán csak megízlelte az ételeket és egész lélekkel az asztalnál szokásos felolvasásra figyelt. Nagy betegsége után Matild királyné levélben fordult hozzá és aggódó szeretettel inti egészségének megóvására. «Köztudomású dolog és előttem sem ismeretlen», olvassuk a királyné levelében (III, 55), «hogy a mindennapos böjtöt szokásoddá tetted és azt is csodálattal hallottam, hogy még oly hosszú böjt után sem annyira a természet szavának, mint környezetednek sürgetésére veszel magadhoz némi táplálékot.» A királyné attól tart, hogy ily módon «elerőtlenedik az a test, amelynek annyi jótéteményéért tartozik hálával» és akinek életereje teremtette meg a birodalom békéjét. Különösen attól fél, hogy amúgy is gyenge hangja egészen elnémul a túlzásba vitt böjt által és hallgatói nem fogják megérteni ajkáról az élet igéit. Hivatkozik Cicero szavaira, aki már szintén megmon-

dotta, hogy a szónok hivatása nemcsak a szellem dolga, hanem a testi erőké is. «Enned és innod kell tehát, szeretett Atyám, hiszen, ha Isten is úgy akarja, még hosszú út áll előtted, még gazdag vetést kell elvetned, gyomlálnod, learatnod és az Úr csűrébe begyűjtened, ahová tolvaj nem merészkedhetik. Tudod, hogy sok az aratás, kevés a munkás. Gondold meg, hogy az Úr János apostol és evangélista szerepét bízta reád: az Üdvözítő azt akarta, hogy Őt magát is túlélje, csakhogy Szűz Anyjáról a szűzies tanítvány gondoskodhassék. Reád Anyaszentegyházának gondját ruházta és Krisztusnak sok testvére, akiket saját vérén váltott meg, naponként ezernyi veszélynek van kitéve, ha nem gondoskodol róluk! Legyen példaképed Márton püspök, ez a kiváló férfiú, aki előtt már az égi nyugalom állott s mégsem vonakodott magára vállalni a további fáradalmakat népe javára!» A királyné azután Krisztus Urunkra hivatkozik levelében, aki megszentelte az étkezést, amikor elment a kánai menyegzőre, résztvett Simon és Zacheus lakomáján, továbbá Anzelm emlékezetébe idézi Szent Pál Timóteushoz intézett figyelmeztetését, hogy gyenge gyomra miatt ne vizet, hanem kevés bort igyék. Anzelm válaszában megköszönte a királyné jóságos gondoskodását és biztosította őt, hogy a böjtöt egyáltalán nem viszi túlzásba és ez nem árt egészségének, legkevésbbé pedig hangjának. Csak azt szeretné, írja, hogy annyi bölcseséggel és szellemi erővel rendelkeznék, mint amennyi testi erővel Isten megáldotta.

Szokott tevékenységét utolsó éveiben sem hagyta abba. Különösen levelezése nagy ebben az időben, mely hírével együtt nőtt. Az egészen szívéhez nőtt beci kolostort még ekkor is sokszor keresi fel leveleivel és tanácsaival látja el az ottani szerzeteseket, hisz nekik «olyanoknak kell lenniök, mint az ég angyalai» (IV, 110). Fájdalmasan érintette Hugónak, a lyoni érseknek halála, aki száműzetése keserűségét enyhítette, nemsokára pedig legjobb barátjá-

nak, Gondulphusnak halálhírét jelentették. Szomorúan tett eleget az elhunyt végső akaratának és az elárvult rochesteri püspökséget Radulphus séezi apáttal töltötte be, akit Gondulphus halálos ágyán utódjának kívánt.

Matild királyné aggodalmai azonban nem bizonyultak alaptalanoknak. 1107 tavaszán betegség döntötte Anzelmet ágyba. Két hónap mulva felépült ugyan, de ettől kezdve a gyötrő álmatlanság és étvágytalanság sohasem hagyta el egészen. Utolsó éveinek nagy munkáját az isteni előrerendelés és az emberi szabadakarat közötti összhangról már lassan, vontatottan írta meg, nem azzal a frisseséggel, mellyel régebbi műveit. Ereje kezdte mindjobban elhagyni. Lóra már nem tudott ülni, utazásai alkalmával vitetnie kellett magát. Pedig egyházkormányzati ügyek még többször megkövetelték közbelépését. Így 1108-ban Gellért érsek halálával megüresedett a yorki érseki szék. Utódjául Tamást, a régebbi Tamás érsek unokaöccsét választották meg. A canterburyi és yorki érsekség között úgyszólván kezdettől fogva versengés volt a rangelsőségért és az újonnan megválasztott érsek is arra törekedett, hogy York számára szerezze meg Britannia prímási jogait. Arra számított, hogy a most már állandóan betegeskedő prímás hamarosan meghal, azért minden áron el akarta odázni püspökké szentelését és addig is a palliumot igyekezett megszerezni magának Rómából. Így Anzelm halála után ő lett volna az egyedüli érsek és könnyen prímássá tehette volna magát. Anzelm a chalcedoni zsinat határozatának értelmében felszólította Tamást, hogy három hónapon belül jelenjék meg nála, hogy püspökké szentelhesse. Ugyanakkor pedig írt II. Paszkálnak is, hogy a palliumot semmi esetre se adja át Tamásnak, míg püspökké nincs szentelve, mert ezáltal fölmentené a prímásnak tartozó engedelmességi eskü alól. A pápa köszönetet mondott Anzelmnek a figyelmeztetésért és biztosította őt, hogy a canterburyi érsekséget sohasem

fogja jogaitól megfosztani, már csak Anzelm kedvéért sem, akiben Anglia Szent Ágostonát, Britannia apostolát tekinti. Ulrik bíborossal küldötte Tamás palliumát Anzelmnek, hogy az új érsek a prímás kezéből vegye át. A pápai követ ugyan Anzelm halála után érkezett csak Angliába, de Anzelm példája ezúttal már állhatatossá tette a püspököket is és Tamásnak végül is le kellett mondania arról, hogy a prímási jogokat a yorki érseki székben gyakorolhassa.

Anzelm egészsége az 1108-i júliusi birodalmi gyűlés után, mikor a Normandiába utazó Henriket akarta a kikötőbe kísérni, újból összeroppant, úgyhogy több napig kellett várni, míg annyira összeszedte magát, hogy Canterburybe vihették vissza. Ettől kezdve nem hagyta el többé prímási székhelyét. Ereje annyira hanyatlott, hogy már jóformán semmi ételt sem tudott magához venni. Ha környezetének biztatására mégis megkísérelte, hogy valamit egyék, ez csak annál jobban izgatta gyomrát és még nagyobb elgyengüléssel járt. Bár nem tudott már lábraállni, a szentmisén mégis részt akart venni és ezért naponként levitette magát székével együtt a templomba. Csak közvetlenül halála előtt tudták rábeszélni, hogy már a végsőkig elgyengült teste érdekében erről is lemondjon. Anzelm alávetette magát övéi akaratának és belenyugodott, hogy ezentúl csak szobájában társalogjon Azzal, Akiért egész életében fáradt és munkálkodott és Akinek igazságait kutatta mindig. Hiszen ő maga tanította azt, hogy «aki állandóan abban gyakorolja magát, hogy a jóban mások akaratához alkalmazkodjék, azt érdemli ki Istennél, az igaz bírónál, hogy Isten és Vele együtt minden meg fog egyezni akaratával a másik életben, amint valaki alávetette magát mások akaratának ebben az életben. Aki ellenben mások akaratának a megvetésével csak a magáét igyekszik teljesíteni, afölött ugyanannak a bírónak egy másfajta ítélete fog elhangzani: Amint akarata a jelen

életben senkiével sem volt összhangzásban, épúgy a jövendő életben az ő akaratával sem fog és nem is szabad senkiének sem megegyeznie. Mert amilyen mértékkel mér kiki másnak, olyannal mérnek neki» (Luk. 6, 38). Lelke már mintegy megszabadulni látszott a test bilincseiből és teljesen az égiekre irányult. Bizonyára elimádkozta ezekben a napokban azokat a szavakat, melyekkel az égi haza boldogságáról oly fönségesen elmélkedett a Proslogionban.

Végre elérkezett az 1109. év virágvasárnapja és vele az utolsó nagyhét. «Anzelm már hosszabb idő óta betegeskedett», írja Eadmer, «és mi szokás szerint meglátogattuk őt. Egyikünk így szólt hozzá : Urunk és Atyánk, amint látjuk, húsvétra elhagyod e világot és bemégy Urad udvarába. Ő így válaszolt : Ha ez az Ő akarata, szívesen engedelmeskedem. Ha pedig még nálatok hagy egy ideig, azért is hálás leszek neki.» Csak egy dolog aggasztotta és tartotta volna még vissza a földön : szerette volna még megoldani azt a problémát, mely legutóbb foglalkoztatta «a lélek eredetéről». Isten azonban másként határozott.

«Mikor harmadszor esteledett be ezután», olvassuk tovább Eadmernél, «hangja már annyira elgyengült, hogy szavait nem lehetett megérteni. Radulphus püspök (Gondulphus utódja) ekkor arra kérte, hogy adja reánk feloldozását és áldását, akik ott voltunk nála, többi fiaira, meg a királyra és királynéra gyermekeikkel együtt, azután az ország népére is, amely iránta engedelmes, Istenhez pedig hű volt. Anzelm, mintha semmi baja sem lett volna, fölemelte jobbját és miután keresztet vetett vele, lehanyatlott fejjel ülve maradt. A testvérek konventje már a laudest énekelte a templomban, egyikünk pedig, akik atyánknál virrasztottunk, az Úr Jézus szenvedésének történetét olvasta fel neki az evangéliumból, amely az aznapi szentmisében is előfordult. Mikor az Úrnak ezen szavai-

hoz ért : «Ti vagytok, akik kitartottatok mellettem megpróbáltatásaimban, azért én is rendelem nektek, miként Atyám országot rendelt nekem, hogy egyetek és igyatok asztalomnál országomban» (Luk. 22, 28), lassabban kezdett lélekzeni. Észrevettük, hogy nemsokára meg fog halni és az ágyról leemelve ciliciumra és hamura fektettük. Mikor fiainak egész serege összegyűlt körülötte, Teremtőjének kezébe lehelte lelkét és békésen elszunnyadt. Akkor távozott el, mikor a hét negyedik napjának (nagyszerda) hajnala kezdett megvirradni, az Úr vacsoráját megelőző napon, az Úr megtestesülésétől számított 1109. év áprilisának 21. napján, érsekségének 16., életének 76. esztendejében.»

Balduin tanácsára másnap bebalzsamozták a drága holttestet, azután érseki díszébe öltöztetve az oratóriumban ravatalozták fel. Randulphus püspök végezte a temetést, miután a holttestet a számára készült szarkofágba fektették.

«Így tettük Anzelm atyánknak, Canterbury érsekének és egész Britannia prímásának tiszteletreméltó testét sírba», fejezi be a középkori krónikás Szent Anzelm életének leírását, «amely mindenkit, aki elmegy mellette, az ember sorsára figyelmeztet. Sokan számtalan jelenésről beszélnek, melyek halálakor és halála után történtek. Ezek dicsőségét hirdetik, melyet Istentől nyert érdemeiért. De nem is akarok belekezdeni, hogy ezeket leírjam és hallgatásommal inkább az álomképekkel teszem őket egyenlővé, mintsem hogy az egyiket följegyezzem, a másikat pedig nem és így az egyiket látszólag a másiknak elébe helyezzem. Mert valamennyit leírni oly feladat lenne, mely a végtelenbe vész. Úgy gondolom, hogy azok a nyilvánvaló tettek, melyeket Isten általa művelni kegyeskedett és amelyeket igyekeztem tehetségem szerint egyszerűen elmondani, elégségesek az ő jutalmának és életének megismerésére. Legyen tehát Istennek, a minden-

ható Atyának és a Fiúnak és a Szentléleknek dícséret és hála most és mindörökké.»

Defunctus adhuc loquitur : haló porában is, 900 esztendő távlatából is szól hozzánk, tanít bennünket nem egy halhatatlan művével. De Szent Anzelmben nem a tudós a legnagyobb és nem írásaiban a «legmodernebb». Az ő géniuszának egy élet kellett, amelyet tele hősiességgel, nagyvonalúsággal, Isten és az Egyház iránti lángoló és tettekben megnyilatkozó szeretettel élt elénk. Változott korban és változott körülmények között buzdít ugyan követésére bennünket, de hiszen mindez csak keret. A tartalmat a lélek adja meg és ennek azokból az örökéletet árasztó forrásokból kell merítenie, melyekből Szent Anzelm élt és jutott el az Isten fiainak nagykorúságára.

Az Egyház hivatalosan is mindig elismerte nagyságát. A renaissance fénykorában, 1494-ben iktatta a szentek sorába, XI. Kelemen 1720-ban a «doctor Ecclesiae», az egyháztanító címével tüntette ki. XIII. Leó pápa 1893-ban róla nevezte el a bencésrend Rómában épült központi kollégiumát, X. Pius pedig halálának 800-ik évfordulóján, 1909-ben, külön enciklikában irányította a világ figyelmét Szent Anzelm életére, melynek erényei a mi korunknak is annyira elkelnek.

IRODALOM.[1]

A) *Forrásmunkák.*

Szent Anzelm munkái Gabriel *Gerberon* kiadásában: S. Anselmi Cant. Opera, Páris 1721. Ugyanaz a *Migne*-féle kiadásban: Patrologia Latina, Páris 1863. 158. és 159. kötet. Mindkét kiadásban *Eadmer* művei: Vita S. Anselmi ll. I—II. és Historia Novorum ll. I—IV. Az előbbi a szerző magyar fordításában részben megjelent Szűz Mária Új Virágoskertjének 1931-i évfolyamában «Szemelvények egy középkori életrajzból» címmel. Szent Anzelm egyes munkái S. *Schmitt* O. S. B. kritikus kiadásában megjelentek a bonni «Florilegium Patristicum» füzetei között: Cur Deus Homo 1929., Monologion 1929., Epistola de Incarnatione Verbi 1931. és Proslogion 1931. A Proslogion magyarul ugyancsak szerző fordításában Szent Anzelm elmélkedéseivel együtt «A lélek párbeszéde Istennel» címen jelent meg. Budapest, 1933.

B) *Egyéb művek.*

d'Aguirre: Theol. S. Anselmi, 3 köt., Róma 1688; *Bainvel:* Anselme (Dict. de Theol. Cath. I, 1327—1360); *Barth* (prot.): Anselms Beweis d. Existenz Gottes, München 1931; *Bäumker:* Dir Lehre Anselms über d. Willen u. seine Wahlfreiheit, Münster in W. 1912; *U. a.:* Witelo, u. o. 1908; *Besse:* Les Mystiques Bénédictins, Páris 1922; *Charma:* S. Anselme, Páris 1853; *Draeseke* (prot.): Zu Anselms Monologium und Proslogion, Neue kirchl. Zeitschr.

[1] Az irodalom felsorolásában nem törekedtünk teljességre, csak a legfontosabb műveket említjük meg. A teljes irodalmat 1928-ig lásd Baumgartner: Gesch. d. Phil. d. patr. u. schol. Zeit, Berlin 1915 és u. a. mű Geyer-féle kiadásában, 1928.

XI. 1900; *Dyroff:* Der ontologische Gottesbeweis in d. Schol. (Probleme d. Gotteserkenntnis 79—115), Münster in W. 1928; *Entretiens Spirituelles* de St. Anselme, Lille-Páris 1924; *Filliatre:* La philosophie de St. Anselme, Páris 1920; *Fischer:* Die Erkenntnislehre des hl. Ans. v. Cant, Münster in W. 1911; *Frank:* Ans. v. Cant, Tübingen 1842; *Funke:* Grundlagen u. Voraussetzungen d. Satisfaktionstheorie d. hl. Ans. v. Cant., Münster in W. 1903; *Grabmann:* Anselm (Lexicon für Theol. u. Kirche), Freiburg in B. 1929; *U. a.:* Gesch. d. schol. Methode I., u. o. 1909; *Grunwald:* Gesch. d. Gottesbeweise im Mittelalter, Münster in W. 1907; *Hasse* (prot.): Ans. v. Cant. I—II. Leipzig 1843 és 1852; *Koyré:* L'idée de Dieu dans la phil. de St. Anselme, Páris 1923; *Kühár:* Cant. Szent Anzelm istentana, Pannonhalmi Szemle 1933. 2. 100—125; *Möhler:* Gesammelte Schrifte u. Aufsätze, Regensburg 1839; *Öcsényi:* De Theol. S. Ans., Brunae 1884; *Méditations et Prièrs* de St. Anselme, Páris 1923; *Porta:* Theol. schol. secundum principia S. Anselmi, Róma 1690; *Pourrat:* La spiritualité Chrétienne, II. Páris 1928; *van der Plaas:* Des hl. Ans. «Cur Deus Homo» auf dem Boden d. jüdisch-christl. Polemik d. Mittelalters, Divus Thomas 1929, 446—467; *Ragey:* Histoire de St. Anselme I—II., Páris-Lyon 1890; *De Remusat:* St. Anselme, Páris 1856; *Rosa:* Saint Anselme, Páris 1929; *Rule:* Life and times of St. Anselm I—II., London 1883; *Schütz:* Szent Anzelm tudományos jelentősége, Kath. Szemle 1933, 401—411; *Schwane:* Anselm, d. hl., Kirchenlexikon I., Freiburg im B. 1882; *Stolz:* Zur Theol. Anselms in Proslogion, Catholica, 1933, 1—24; *Domet de Vorges:* Saint Anselme, Páris 1901; *Van Weddingen:* Essai critique sur la philosophie de St. Anselme, Bruxelles 1875; *Zoltán:* Szent Anzelm lelkisége, Phalmi Szemle 1933, 1—16.

TARTALOMJEGYZÉK.

		Oldal
Előszó		3
I.	A clugnyi szellem	5
II.	Az ifjúkor évei	10
III.	A beci kolostorban	19
IV.	A kolostor atyja	35
V.	A lelkiélet mestere	54
VI.	A középkori tudomány megalapítója	67
VII.	Anglia prímási trónján	80
VIII.	Küzdelem az Egyház szabadságáért	93
IX.	Számkivetésben	109
X.	Győzelem	122
XI.	Az utolsó nagyhét	140
Irodalom		147

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

Katholikus kultúrát fejleszteni, *katholikus tudományt* terjeszteni és népszerűsíteni, ez a hivatása a *Szent István-Társulatnak*, ez a hivatása a kiadásában megjelenő **Szent István Könyveknek**.

A **Szent István Könyvek** sorozata az emberi tudás minden ágát fel akarja karolni. A **Szent István Könyvek** a tudomány mai színvonalán mozognak. Oly stílusban jelentetjük meg, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy minden művelt egyén érdeklődéssel olvashassa. Viszont súlyt helyezünk arra, hogy a **Szent István Könyvek** mindegyike a katholikus világnézetnek legyen beszédes hirdetője.

Ilymódon, reméljük, elérjük azt a célt is, mely e könyvek kiadásánál szemünk előtt lebegett: az olvasni vágyó katholikus közönségnek oly műveket nyujtani, amelyek kielégítik igényeiket anélkül, hogy veszélyeztetnék hitüket, sőt amelyek alkalmasak arra, hogy a tudás és műveltség eszközeivel is megerősítsék őket vallásos meggyőződésükben és világnézetükben.

A Szent István Könyvek sorozatában eddig megjelentek:

		Pengő
1.	*Zubriczky Aladár dr.:* Jézus élete és a vallástörténet	—·—
2.	*Wolkenberg Alajos dr.:* A teozófia és antropozófia ismertetése és bírálata	—·—
3—4.	*Wolkenberg Alajos dr.:* Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene	5.60
5—6.	*Balanyi György dr.:* A szerzetesség története	5.60
7—8.	*Alszeghy Zsolt dr.:* A XIX. század magyar irodalma...	—·—
9.	*Miskolczy István dr.:* Magyarország az Anjouk korában	2.80
10.	*Palau-Timkó Jordán:* Krisztus útján. A katholikus tevékenység főelvei	2.80
11.	*Quadrupani-Babura László dr.:* Útmutatás jámbor lelkek számára	2.80
12.	*Prohászka Ottokár:* Elbeszélések és útirajzok	—·—
13.	*Trikál József dr.:* Természetbölcselet	2.80
14.	*Bognár Cecil dr.:* Értékelmélet	2.80
15.	*Prohászka Ottokár:* A bűnbocsánat szentsége	2.80
16.	*Babura László dr.:* Szent Ágoston élete	2.80

		Pengő
17.	*Lepold Antal dr.:* Szalézi Szent Ferenc valogatott levelei	2.80
18.	*Áldásy Antal dr.:* A kereszteshadjaratok története...	—.—
19.	*Marosi Arnold dr.:* Átoroklés és nemzetvédelem ...	2.80
20.	*Zoltvány Irén dr.:* Erotika és irodalom	2.80
21.	*Horváth Sándor dr.:* Aquinói szent Tamás világnézete	2.80
22.	*Balogh Albin dr.:* Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt	2.80
23.	*Marczell Mihály dr.:* A katholikus nevelés szelleme ...	2.80
24—25.	*Molz Atanaz dr.:* A német irodalom története.. ...	5.60
26.	*Babura László dr.:* Szent Ambrus élete	2.80
27.	*Marki Sándor dr.:* II. Rákoczi Ferenc élete	—.—
28.	*Kiss Albin dr.:* A magyar társadalomtan története	2.80
29.	*Szabó Zoltán dr.:* A növények életmódja	2.80
30.	*Weszelszky Gyula dr.:* A rádium és az atomelmélet...	2.80
31.	*Balanyi Gyorgy:* Assisi Szent Ferenc elete	2.80
32.	*Dávid Antal:* Bábel és Assúr. I. Történet	3.40
33.	*Fejér Adorján:* Római régiségek...	4.50
34.	*Balogh József:* Szent Ágoston, a levélíró	3.40
35.	*Babura László dr.:* Szent Jeromos élete	3.40
36.	*Karácsonyi János dr.:* Szent László király élete... ...	3.40
37.	*Miskolczy István dr.:* A középkori kereskedelem története	4.50
38.	*Szémán István dr.:* Az újabb orosz irodalom	4.50
39.	*Bán Aladár:* A finn nemzeti irodalom története ...	3.40
40.	*Trikal József dr.:* A gondolkodás művészete	4.50
41.	*Kuhár Flóris dr.:* Bevezetés a vallás lélektanába ...	4.50
42.	*Babura László dr.:* Nagy Szent Gergely élete	4.—
43—44.	*Kuhár Flóris dr.:* A kereszteny bölcselet története	8.—
45.	*Weszely Ödön dr.:* Korszeru nevelési problémák... ...	5.60
46.	*Somogyi Antal dr.:* Vallás és modern művészet ...	3.—
47.	*Divald Kornél:* Magyar művészettörténet	5.60
48—49.	*Birkás Géza dr.:* A francia irodalom története ...	8.—
50.	*Wodetzky József dr.:* A világegyetem szerkezete... ...	3.50
51.	*Záborszky István dr.:* Rabindranath Tagore világnézete	3.50
52—53.	*G. Kurth-Michel K.:* A modern civilizáció kezdetei ...	10.—
54—55.	*Dávid Antal:* Bábel és Assúr. II. Művelődés	7.30
56.	*Horváth Jenő dr.:* A modern Amerika története... ...	3.30
57.	*Balogh Albin dr.:* Ország és nyelv	4.70
58.	*Meszlényi Antal dr.:* A katholikus egyház és az állam 1848/49-ben	7.30
59—60.	*Radó Polikárp dr.:* A kereszténység szent konyvei. I. Ószövetseg	8.30
61.	*Kecskés Pál dr.:* A házasság etikája	4.—
62.	*Huszár Elemér:* A katholikus házasságjog rendszere ...	3.30
63.	*Petró József dr.:* Az ősegyház élete	5.—

Pengő

64—65. *Radó Polikárp dr.:* A kereszténység szent könyvei. II. Újszövetség 8.80
66—67. *Trikál József dr.:* A jelenségekből a valóságba ... 7.—
68. *Erdey Ferenc dr.:* Kant valláserkölcsi világnézete ... 4.—
69—71. *Hartmann Grisar:* Luther Márton élete (Fordította Hoitsy Lajos Pál.)... ... ... 12.—
72. *Tóth Ágoston:* Bevezetés a meteorológiába 5.80
73—74. *Bánhegyi Jób dr.:* A magyar irodalom története I. ... 6.60
75—76. *Divald Kornél:* A magyar iparművészet története ... 7.50
77. *Balanyi György:* A római kérdés... ... ... 6.40
78—79. *Bánhegyi Jób dr.:* A magyar irodalom története. II. 7.—
80. *Pitroff Pál dr.:* Bevezetés az esztétikába... ... ... 3.—
81. *Kühár Flóris dr.:* A vallásbölcselet főkérdései ... ... 5.—
82—84. *Kőrösi Albin:* A spanyol irodalom története ... ... 11.—
85. *Sigmond Elek dr.:* A mezőgazdasági növények termelési tényezői ... ... 4.—
86—87. *Kalmár Gusztáv dr.:* Európa földje és népei ... ... 8.—
88. *Kiss Albin dr.:* Szent Ágoston «De Civitate Dei» című művének méltatása ... ... 4.—
89. *Trikál József dr:* A lélek rejtett élete ... ... 4.—
90—91. *Petró József dr:* A szentmise története 5.50
92. *Meszlényi Antal dr:* A magyar jezsuiták a XVI. században 4.50
93. *Mihelics Vid dr:* Az új szociális állam ... ... 4.—
94. *Éhik Gyula dr:* Prémek és prémes állatok ... ... 3.—
95—97. *Magdics Gáspár:* A természettudomány útjai Istenhez 10.—
98. *Melichár Kálmán dr.:* A zsinatok 3.80
99. *Szalay Jeromos:* Szent Benedek élete és műve ... ... 5.—
100-101. *Schütz Antal dr:* Krisztus. Tíz előadás... ... ... 6.—
102. *Balogh Albin dr.:* Pannonia őskereszténysége ... 4.—
103. *Kalmár Gusztáv dr.:* Magyar hazánk és népei. Magyarország leírása... ... ... 5.50
104. *Auguste Dies—Michel Károly:* Plató ... ... 3.—
105. *P. Takács Ince:* Nerótól Diokléciánig... ... ... 5.—
106. *Stuhlmann Patrik dr.:* Az ifjúkor lélektana... ... ... 4.—
107. *Pitroff Pál dr.:* A szépirodalom esztetikája ... ... 3.—
108. *K. Török Mihály Miklós:* A magyar egyházpolitikai harc története 2.50
109. *Schütz Antal dr.:* A házasság. Tíz előadás ... ... 3.—
110. *Gálos László dr.:* A Szentlélekisten ... ... 4.—
111. *Lippay Lajos dr.:* A keleti egyházak ... — ... ... 4.—
112. *Zoltán Veremund dr.:* Szent Anzelm... ... ... 3.—
113 *Lendvai István:* Róma tornyai alatt. Mozaikok az örök városból 3.60
114. *Polzovics Iván dr.:* A lateráni szerződés. A Szentszék nemzetközi jogi helyzete 3.80

MOST JELENT MEG

LATIN-MAGYAR MISSZÁLE

a Római Misekönyv szerint. Fordította bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta dr. SZUNYOGH XAV. FERENC O. S. B. 1488 lap.

Bolti ára

Vászonkötés, vörösmetszéssel ... P 8.40
Vászonkötés, aranymetszéssel ... « 9.40
Bőrkötés, vörösmetszéssel ... « 16.—
Bőrkötés, aranymetszéssel ... « 18.—

A NYILVÁNOS ISTENTISZTELET

Irta dr. MIHÁLYFI ÁKOS. A legújabb római rendeletek alapján áldolgozott, bővített 4. kiadás. 714 lap.

Bolti ára ... P 14.—

SZENTEK ÉLETE

4 kötetben. Szerkesztette dr. SCHÜTZ ANTAL BALANYI GYÖRGY, SEBES FERENC, SZAMEK JÓZSEF és TOMEK VINCE közreműködésével.

A kb. 1400 lapra terjedő, négykötetes munka **bolti ára** a következő:

Szép papiron, füzve, kötetenkint P 3—, együtt ... P 12.—
Félvászonkötésben, kötetenkint P 4.—, együtt ... « 16.—
Lilaszínű, egészvászonkötésben, aranynyomással, kötetenkint P 4.50, együtt ... « 18.—
Kiváló finom, vastag papiron, barna, selyemfényű vászonkötésben, dús aranynyomással, kötetenkint P 6.—, együtt ... « 24.—
Barna, luxusbőrkötésben, dús aranynyomással, kötetenkint P 8.50, együtt ... « 34.—

Kaphatók a Szent István-Társulat könyvkiadóhivatalában

Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.